

MÜLLER PÉTER

VARÁZSKŐ

Akármi történik: a kő megment téged...

ALEXANDRA

MÜLLER PÉTER

VARÁZSKŐ

Kiadja a Pécsi Direkt Kft. Alexandra Kiadója, 2008

ISBN 978 963 370 877 4

„Amikor barátok lettünk, fiatalon, a BVSC birkózószőnyegén, fogalmunk sem volt, hogy egyszer a gyermekeink is barátok lesznek. Azt meg végképp nem tudtuk, hogy a hétből hat unokámat te fogod világra segíteni majd.”

Köszönöm Dr. Mensch Henriknek

„Nincs a világon olyan nagy baj, amin egy csoda ne segíthetne.”

Könyvem mottója az Isten pénze című musical utolsó mondata.

Az író, aki nemcsak színpadra álmodta csodálatos karácsonyi meséjét, de mint színész bele is lépett a saját történetébe, és pompásan eljátszotta kedvenc szerepét, a túlvilágról visszatért Jacob Marley szellemét, az előadás végén megjelenik a közönség előtt.

Leveszi szürke parókáját. Letörli arcáról a festéket. Nem Marley már; újra író, megint.

A játéknak vége.

Rágyújt a kedvenc szivarjára.

Elégedetten kifújja a füstöt, belenéz a füstkarikába, és azt mondja a közönségnek:

– Hát... valahogy így végződik a történetem... S ahogy írtam, jöttem rá magam is, hogy nincs a világon olyan nagy baj, amin egy csoda ne segíthetne!

És kacsint a szemével.

Innen kezdve már zene szól.

Egy Tolcsvay-Sziámi dal, a Karácsonyi ének.

„Fény és tiszta ünnep árad minden lélekből! Fénylő, mennyei ajándék, várunk téged, jöjj! Immár velünk leszel! Gondukat úzzed el! Mindenki énekel, téged ünnepel Szent karácsony éjjel! Szent karácsony éjjel...”

Dalolnak a „boldog lelkek”.

Sokszor kérdeztem magamtól: mi az a csoda?

Amikor leírtam a fenti mondatot – tizenöt évvel ezelőtt –, ironikusnak éreztem.

„Hol vannak manapság csodák? – gondoltam keserűen. – Sehol! Csakis a mesékben!”

Így vélhette a színész is, Szerednyey Béla, mert hittel mondta ugyan ezt a záró gondolatot, hiszen a színpadi varázslata sikerült – egy megátalkodott, önző,

rossz emberből kihozta a jóságot és a szeretetet–, de azért fanyar gúny is csillant a szemében. Mint aki tudja jól, hogy más a képzelet világa, és más a szomorú valóság.

A valóság: csodátlan.

Eltűnt a csoda. A „kétszer kettő józansága" hullt ránk.

Így gondoltam régen.

Ma már másképp látom.

És arra a kérdésre, hogy „Mi az a Csoda?" – most azt felelem:

„Csoda az, ami bennünk és körülöttünk van – de nem vesszük észre. Amíg éljük, azt hisszük, természetes... Csak amikor elmúlt már, döbbenünk rá, hogy csodában éltünk. Utólag. De akkor már késő."

Ezt írd hozzá a mottóhoz, kérlek.

Sírva vigad a magyar

Látom, hogy nevetnek.

Nem is nevetnek, harsányan röhögnek valamin.

„Váháhá, bruháhá!..."

Egy fiatal lány és egy duci kis asszony áll a pult mögött, gumipapucsban. Takarítónő. Fehér bőrrű, kövér, öntudatos kis mama. Lehet vagy harmincöt éves. Kancsal szemei óriásivá nőnek a tizenhat dioptriás szemüveg lencsái mögött. Ritkán látom mosolyogni, most azonban hahotázik. Áll a mosogatónál, és kétfelé néző, hatalmas mókusszemeiből csurog a könny.

A lány is sír. Már nem is nevet, röhög, fáj neki, jaj, jaj, öklét a gyomrára szorítja.

Az asszony is vihog, kövér ujjával a pultot csapkodja.

– Mi van? – kérdem, de nem is hallják. – Mi van? Min nevettek?

Egymást lovalják bele a röhögésbe.

De ahogy meghallják a kérdésemet, képtelenek válaszolni. Még jobban hahotáznak, és kacagnak, és csapkodják a pultot. Egymásra mutogatnak: Te... te... te mondd el, én nem tudok beszélni!... Én se, én se...jajajaj!...

Sírnak. Potyognak a könnyeik.

Már kínlódnak. Arcuk egyszerre vidám és torz: fáj ott lent az élet forrása bennük, fáj a rekeszizomuk tájéka. Nincs levegőjük. Öklüket a hasukhoz szorítják. Egymást gerjesztik, nem tudják abbahagyni.

– Mi van veletek?... Mi a fenén nevettek? Végre az asszony megszólal:

– A kis... – kezdi és lekapja a könnytől nedves szemüvegét – a kis... a kis... a kislányom... bruhaha!

elesett!... Elcsúszott a kövön, bru-a kő, és... és... és hasra esett!!!...

Nem tudja folytatni. Törli a szemüvegét.

– Mi van vele?

– A kislányom... kilépett tegnap este a fürdőkádból... és... és...

Újra csak kacag. Várom.

– És?...

– És... bruhaha. haha... Vizes volt hahaha!...

– És? – kérdem.

– Ez volt. Nem értem.

Várom még valami poént, de nincs.

– Ennyi?!... És ezen nevettek? Mi ezen a nevetséges? Alig tudja kimondani:

– Olyan volt, mint egy kis béka!

És nevet. Most már halkabban. Lassan csillapul, mint egy lefulladó motor. Visszateszi orrára vastag szemüvegét. Nem értem az egészet.

– Tegnap is neveltél? – kérdem.

– Hát persze! Muszáj volt... Placss!... A vizes kövön... Szétment neki a keze, lába!... Így! – és mutatja. – Olyan vicces volt.

Nem értem az egészet.

Először rossz érzés fog el. Ütődött ez a nő? Vagy ilyen kegyetlen?

– És látta a kislányod, hogy neveltél rajta?

– Látta hát! Először nagyon mérges volt, de aztán ő is nevetett... Mi gyakran nevetünk egymással.

Ekkor hirtelen megfordult bennem valami. Nem először jövök rá, hogy sohasem szabad az első gondolatra hallgatni!

Soha. Mert az a beteg társadalom által belénk nevelt reflex! Egy hamis panel! Mindig a második gondolat jó! Vagy a harmadik! Mindig alá kell nézni annak, ami először az eszünkbe jut, mert az nem a mi gondolatunk, hanem a világé. Amikor a felszín alá nézünk, megpillanthatjuk azt a mélyebben rejlő, letagadott igazságot, ami a miénk!

Ekkor azt gondoltam hirtelen: de jó lehet ennek a gyereknek! Szívesen születnék egy ilyen anyához.

Remek mama ez!

Először biztos megijedt, szegény.

De aztán, amikor látta, hogy nincs baja a kicsinek, kitört belőle a kacagás.

Nagy dolgot tett ez az asszony! Egyetlen pillanat alatt túllépett az ólmeleg anyai aggodalmán, a szüntelen féltésen, a „Jaj, istenem, mi lesz veled, picikém!” rémületén – és kitört belőle a felszabadult nevetés. Nem a gyerekén nevetett, hanem az emberi lét esendőségén. Úgy nevetett, ahogy a cirkuszban a bohócokon nevetünk. Hogy az élet: hasra esés...! És fenékre huppanás...!

Bizony, gyerekek...! Bohócok vagyunk, mind...! Mert először van a félelem, a fájdalom, a jaj, istenem!... és aztán a felszabadulás, a derű és a nevetés.

„Tragédia és komédia: ugyanaz” – mondta Szókratész.

Ugyanaz – de máshonnan nézve!

A tragédia az, amikor benne vagyunk a szenvedésben, amikor ránk zuhan az egész, és alája kerülünk.

A komédia, amikor túllépünk a szenvedésen, és föléje repülünk.

Tragédia, amikor meghalunk.

Komédia, amikor föltámadunk.

A tragédia a mélybe zuhanás, a gyötrelem és a katarzis.

A komédia a magasba szárnyalás, a bajokon aratott győzelem.

Mindkét állapotunkban sírunk.

Az egyikben a fájdalomtól.

A másikban a röhögéstől.

A görög maszkokon két eltorzult arc látható. Csak az egyik zuhanás fájdalmában torzult el, a másik a fölröppenés közben.

Mindkét lelki élményünk szent, s hozzá tartozik embervoltunk valóságához.

De a derű és az öröm magasabbban van, mint a szenvedés. Ezt ne feledd!

Szenvedésben az ember rab és lekötött. A derűben szabad és repül.

Ez a kancsal, szemüveges kis asszony mindezt tudja valahol. Nem anyai, hanem örök emberi bölcsesség ez. Ezért nem rejti el kacagását a gyermeke előtt.

(Egyáltalán rejtegetni bármit is, érzelmet, kínt vagy nevetést a gyerek előtt nem tanácsos. Egyrészt, mert úgyis tudja, érzi, mi van. Másrészt meg semmiért sem olyan hálás egy kicsi, mint az őszinteségért. A fedetlenségért. Hogy az anyja nem akarja másnak mutatni magát, mint amilyen.)

A gyerekek nyilván fájt az esés. Meg is ijedt talán.

De aztán ő is nevetni kezdett.

Mégpedig akkor, amikor mamája neki is kimondta:

– Olyan voltál, mint egy kis béka!

Ezen nevetett.

Hogy ő egy „béka”!

Nem csinált magából mártírt, nem akart a fájdalmával szeretetet kicsikarni, hanem elkezdett nevetni az anyjával.

Nyögve, mert azért fájt a kis bordája, de nevetett.

Magát nevette ki? Vagy az életet, mely tele van bukással?

Nem tudom.

De most tanulta meg, hogyan kell a bajok fölé röppenni.

Az anyja őszintesége nem engedélyezte neki az önsajnálát természetlen érzését – felröpítette őt a fájdalmak fölé. Fájt a kicsinek, biztos, hisz alaposan

megütötte magát, de a derű enyhítette a kínt.

Nevetett.

Visszaszaladt a fürdőkhöz, fél lábát beletette a vízbe, és csillogó szemmel kérdezte:

– Elessek még egyszer?

Ha itt megváltozunk – megváltozik minden!

Ez az „itt” – a szív.

Több mint tíz éve játszunk, énekeljük és táncoljuk a Charles Dickens regényéből készült musicalünket, az „Isten pénzét”. (Tolcsvay Lászlóval és Sziámi fiammal írtuk – beszéltem már róla.)

Karácsony éjszaka.

Ebenézer Scrooge, a könyörtelen londoni uzsorás váratlan vendéget kap. Holt üzlettársának, Jacob Marley-nak a szelleme látogatja meg, a túlvilágról. Scrooge nem hisz a szellemekben. Azt hiszi, rosszat álmodik, mert valamit nem tud a gyomra megemészteni. „Te csak egy rágós húsfalat vagy!” – magyarázza önmagának azt a tényt, hogy szellemet lát, mely szerinte nem lehet más, csak álom. Marley azonban valóban ott áll előtte, és kétségbeesetten meséli, hogy rettenetesen szenved odaát. Súlyos láncokat hurcol magán.

– Mik ezek a láncok? – kérdi Scrooge.

– Magam kovácsoltam, Ebenézer! – feleli Marley. – Pénzből, kamatból, haszonból!... Azt hiszed, neked nincs...? Nem tudod, hogy itt nálunk, a szellemvilágban, ahol nincs idő, s az órákról lehull a mutató, minden önző érzés elmúlhatatlanul fáj?

Marley elmondja, hogy az emberi lélek a túlvilágon a maga teremtette pokolban jár. Amiről a földön azt hitte, haszon, itt veszteséggé válik:

Nagy-nagy tévedés!

Rossz befektetés!

Hiába gyűjtesz, ha

Pár deszka csak az, ami marad

Nyereségül a legeslegvégire, kész!

énekli a kétségbeesett szellem.

Elszalasztotta az életének nagy lehetőségét. Mert minden tett, melyben nincs szeretet, szenvedést szül.

Érdekes egyébként, hogy a világ legnagyobb színpadi drámája, a Hamlet és legszebb meséje, a Karácsonyi ének is „spiritiszta” történet.

Mindkettőben fölbukkan egy túlvilági szellem, hogy a még földön élő ember

sorsát gyökeresen megváltoztassa – lényegében azért, hogy hősünk lelkét és a világot megváltsa az eljövendő szenvedésektől.

Marley is ezért jött.

De ő nemcsak szigorúan követel, hanem egy roppant hatásos, szellemi „trükköt” is alkalmaz: három karácsonyát mutatja meg Scroognak. Megmutatja dermesztően rideg, sivár jelenét, majd visszaviszi a múltjába, gyerek- és ifjúkorába, ahol elárulta a szerelmét és az emberi jóságot.

Az öreg Scrooge újra átéli azt a pillanatot, amikor elhibázta sorsát és eldöntötte, hogy a farkasok világában ő is farkas lesz, könyörtelen kizsákmányoló.

És ekkor, egy merész, lélekvezetői ötlettel Marley megmutatja neki eljövendő karácsonyát is.

Scrooge iszonyodva kóvályog a jövőjében. Úgy jár benne, mint egy rémálomban. Látja, hogy magányosan, értelmetlenül pusztul el. Mint egy kutya. Senki sem sajnálja. Csak adósai ünneplik, mert megszabadultak az embertelen uzsorástól. Összegyűjtött vagyonán és kincsein rablók, ószeresek és szélhámosok osztozkodnak.

Ekkor a vén „Kamatláb” rémulten mered Marley szellemére, aki most váratlanul más alakban, fehérre festett bohóccal áll előtte. Ócska cirkuszi harmonikát nyekerget. A túlvilágon ugyanis a lélek olyan alakot ölt magára, és olyan arcot visel, amilyent csak akar. Itt a képzelet teremti külsönket – a mágikus gondolat. Marley ezt a szigorú, hófehér bohóccot öltötte magára. Vén harmonikája sóhajtva, szuszogva kíséri a varázslatát.

Scrooge megretten a jövőjétől.

– Bohóc!... – kiáltja kétségbeesetten. – Egyetlen kérdésemre válaszolj, könyörgök! Ezek olyan dolgok árnyai, melyek meglesznek... vagy csak olyanok, melyek meglehetnek?

Nem kisebb kérdés ez, mint az ősi Ji Kingnek, de minden filozófiának és vallásnak is a központi kérdése: Van-e szabad akarat?

Vagy mi magunk formáljuk sorsunkat?

Marley nem válaszol. A harmonikáját szuszogtatja. Jajgat, nyöszörög a hangszer. Ez a felelet? A szellem lisztfehér arca mozdulatlan. Jobb szeme szomorú és sötét, szemöldöke is bánatosan lefelé konyul, a bal szemöldöke viszont vidáman szökik a magasba; ez a szeme olyan, mint egy derús, csodálkozó gyereké. (A rendező, Nagy Viktor álmodta így.)

Nem szól egy szót sem. Csak a borús-derús szemei ragyognak a homályban.

„Találd meg a választ!” – üzeni tekintetével egykori üzlettársának.

– Ha megváltozunk, megváltozik a vég is?!... Ugye így van?... – üvölti rémulten Scrooge. – Mondd, hogy így van!... – ordít, torkaszakadtából. –

Mondd, hogy minden megváltoztatható!... S én kicserélem ezt a vén, konok szívemet!

A bohóc eltűnik.

Scrooge lerogy a földre. Egyedül marad. Hálóköntösét a fejére borítja. Lázasan kiáltozik:

– Nem akarok ilyen ocsmányul megdögleni... Nem akarok ilyen pocskékul élni!... A magányt, a félelmet nem akarom... Én más ember akarok lenni!... Boldog!... Szabad!...

Ekkor döbben rá a nagy igazságra, amit majd később, a darab végén mond ki:

– Ha itt megváltozunk – megváltozik minden! És a szívére mutat.

(Itt aztán fény derül arra is, hogy mi az a Csoda: Csoda az a külső esemény, melynek azért nem értjük az okát – mert az belül történik. Ez minden gyógyulásnak, teremtő mágiának, alkotásnak a titka. Először belül – aztán kívül. Így születünk a világra, de így jött létre az egész mindenség is. A szellem álma valóra válik.)

Scrooge a szó ősi, keleti értelmében „felébred”. Környezete azt hiszi, hogy megbolondult, de mi tudjuk, hogy valójában felszabadult. „Megboldogult.” Kiássa rejtekéből a pénzesládáját, örömeiben kirohan a londoni utcára, és egész vagyonát széjjelszórja az embereknek.

Sok éve játsszuk a darabot. Scrooge és Marley sok millió fontot szórtak már szét a színpadon és a közönség soraiban.

A nézők kapkodják a kellékpénzeket. Mert nekik is jut. Nem „font” vagy „pound” van rájuk írva, hanem az, hogy „Isten pénze”.

Összeszámoltuk: eddig annyi pénzt hintettünk szét, amiből az egész magyar államadósságot kifizethettük volna.

Sajnos a bankok nem fogadják el az Isten pénzét.

De az élet igen.

Úgy hívják: öröm.

És ez csak akkor bukkan föl, ha megszabadulunk attól a hibás programtól, mely konokul működtet bennünket.

Döbbsenten fedeztem fel, hogy Dickens pontosan ismerte azt a titkot, amire én is rájöttem gyermekkoromban: hogy a megváltozásnak, vagyis a lélek felszabadításának a titka, a „láss visszanezve!” törvénye.

Azt hittem, ez az én találmányom. És íme: egy egész mese épül erre a trükkre.

Lehet, hogy nemcsak Dickens alkalmazta. Lehet, hogy minden nagy művészet titkos mágiája ez. Hogy felébreszti az embert jelenének hipnotikus állapotából, az „ez van” rögeszméjéből, visszaröpíti múltjába – és főleg jövőjébe. Széttöri tudatában a káprázatot, hogy amit éppen él, az a Valóság. És

egy másik valóságba, a potenciális jövőjébe repül vele. De mindenképpen önmaga fölé, a Most fölé, a hétköznapi élete fölé, hogy rálásson végre magára, a sorsára, a rögeszméire, és rádöbbenjen: nem azonos azzal a rossz szereppel, amit éppen él.

Sokféle jövőnk lehet. Ennek szálait éppen most szőjük. S ha valóságnak hisszük a boldogtalanságunkat és a diszharmóniánkat, ha valóságnak hisszük a szenvedélyünket és a félelmünket, akkor azt szőjük bele az idő szövetébe.

És akkor azt fogjuk élni majd, mert mi magunk teremtjük, itt és most.

A betegnek látni kell előre a gyógyulását, a haldoklónak a föltámadását. És a gyászolóknak látnia kell a felhőtlen örömét, és a nyugtalannak a békét, és szomorúnak a megvigasztalást, és mindenkinek az eljövendő, boldog ösztáncot.

Ezt nevezik hitnek. A még nem látható látását s a még nem tudott előre tudását, bizonyosságát.

A „láss visszanezve” trükkje kiszakítja a lelket saját mágikus igézetéből, új szemet és új szívet kölcsönöz, és a sorsformálás isteni hatalmát visszaadja neki.

Az ember, amikor időben így előre-hátra lép, kiszabadítja magát a jelenéből, a kőkemény „nincs más, csak ez” valóságnak a kényszerképzetéből, és repüléshez hasonló állapotban, hirtelen szabad távlatokba emelkedik, ahonnan visszanezve (vagy lenézve?), életének görcsös csomóit átlátja, s azokat ki tudja bontani.

(Erről a titokról beszélgetünk még! El ne felejtsük!)

Ilyen a művészi látás is, melyről két alapvető dolgot kell tudnunk.

Az egyik, hogy transzcendencia nélkül igazi művészet nincs.

Ahogy lélek nélkül nincs élet, és fej nélkül nincs ember.

Aki azt hiszi, hogy a szív csak egy pumpa, az olyan verssort, ami művészinek nevezhető, soha nem fog leírni.

Onnan kezdve, hogy a természetfelettől elszakadtunk, és halhatatlanságunkat elfeledtük, onnan kezdve, hogy valóságtudatunkat a földbe döngöltük, és megszüntettük a szellemi világokkal (vagy ami ugyanaz: a saját mélyvalónkkal) való kapcsolatunkat – mely egyébként minden inspirációnak a forrása –, valódi művészetről beszélni nem lehet.

A másik, amire szükségünk van, s ami ezzel rokon, az éppen a látásmódunknak ez a laza, játékos szabadsága.

Goethe olyasmit mond, hogy a hétköznapi ember bele van varázsolva életének szorongató álmába, onnan sohasem lát ki, mert azt véli egyedüli, végső valóságának.

Ma úgy mondanánk, hogy „kőkemény realitásnak”.

Ez van!

A költő ellenben „Az élet álmát, mint ébren lévő éli.”

Vagyis jelenét ő is valósnak tartja, fél, retteg, szenved és elkeseredik – de azért tudja, hogy amit most valósnak hisz, csak annyira igaz és annyira valóság, amennyire egy álom az.

Mégpedig rendszerint rossz álom.

Amíg álmodja: százszázalékos, minden érzékét megragadó, tapintható, kézzel fogható valóság.

Amikor felriad: halványodó emlék. Hirtelen kicsúszik a jelen fojtogató szorításából.

Minden szép zene és jó sor egy pillanatra felébreszt.

Ne feledd: ha így élsz, te is művész vagy, akkor is, ha nem tudsz festeni vagy verset írni.

Az élet művésze vagy.

Mert a legcsodálatosabb műalkotás mégis csak te magad vagy.

És az életed.

Varázskő

Emlékszel erre a gyerekkori játékunkra?

Az egész osztály libasorba állt, és az elsőnek a fülébe súgott a tanító néni valamit, amit tovább kellett súgnia a következőnek, majd az utána következőnek – így terjedt tovább, emberről emberre az üzenet.

Tilos volt mókázni, és főleg a szövegen torzítani. Ez volt a szabály. Mindenkinek pontosan tovább kellett adnia azt, amit hallott. És ment, ment a mondat szájról fülbe, fejből fejbe, szívből szívbe.

Mire a sor végére érkezett, egészen eltorzult az üzenet.

Oly mértékig, hogy nem is hasonlított már az eredetihez.

Minél hosszabb volt a sor, annál inkább megváltozott nemcsak az egész mondat, de még a szavak is.

Így lett a „Szeretem a Láposi Krisztát”-ból „Megettem a mákos tésztát.”

Hogy ennek mi a lélektani oka, pontosan nem tudjuk.

Nyilván belejátszik az is, hogy vannak közöttünk nagyothallók, csibészek, s talán buták is, akik nem értik pontosan a szöveget: ha valaki egy olyan üzenetet küld tovább, melyet nem értett meg, biztos, hogy torzít rajta valamit.

De van itt még valami más is.

Fontos!

Az ember nemcsak a fülével, hanem a lelkével is hall.

A maga sajátos egyéniségével.

Minden mondatot „lefordít” a maga számára, s úgy adja tovább.

Mindenki egy icipicit hozzáadja a saját verzióját. Nem is tud mást adni, mert ő is így vette, önmagán keresztül szűrve; ez az övé.

Az üzenet azonban nemcsak a térben torzul el, hanem az időben is.

Ha úgy játszottunk volna, hogy mindenki csak egy hét után súghatja tovább a mondatot, egy év múlva már nyomát sem lelnéd az eredeti szövegnek.

Még a „mákos tésztát” sem hallanád belőle.

A terjedő igazság nemcsak átváltozik, de meg is öregszik.

Fiatalkorodban teszel egy hősiecs fogadalmat, s mire megöregszel, megfeledkezel róla, vagy ha homályosan emlékszel is rá, látod, hogy nem lett belőle semmi.

Például szerelmes vagy, s örök hűséget esküszöl párodnak a pap előtt.

Másfél év múlva megcsalod.

Hat év múlva elválsz tőle, mert nem szereted.

Vénségedre pedig el is felejtet – úgy nézel az idegen nénire, aki szembe jön veled az utcán, mintha előző életedből bukkant volna elő. „Ki is ez?”

Az idő folyamatában van valami szomorú értékvesztés: kívül talán még hasonlítunk ahhoz, akik valaha voltunk, de lelkünk a sok csalódástól, megalkuvástól, gondtól, s magától a múltó időtől is megváltozik. Karinthy Frigyes a Találkozás egy fiatalemberrel című novellájában csodálatosan leírja azt a pillanatot, amikor negyvenévesen találkozik kamaszkori önmagával: egy másik ember szól hozzá. Egy szép egy csúnyához, egy hívő egy hitetlenhez, egy tiszta, bátor, lázadó ifjú egy gyáva férfihoz. Egy zseniális kamasz egy megalkuvó, közepes íróhoz.

„Úgy nem lehetett, ahogy te akartad” – mondja neki keserűen az öreg.

Hogy akarta?

Szépen. Tisztán. Nemesen. Nagyszerűen.

Csak csúnyábban lehetett! Koszosabban és kisszerűen.

Ami tiszta forrásból indul, idővel magába sodorja az idő szemetét, s mire a tengerbe érkezik, a valaha kristályosan ragyogó vízből, melyből inni lehetett, szennyvíz lesz, koszos folyadék.

Megőrizni az ifjúságunkat nem élettanilag nehéz, hanem lelkileg. Mert elromlunk. Alkalmazkodunk a hitványhoz, a méltatlanhoz. Magunkba szívjuk a világ és a történelem minden szennyét, és elkoszolódunk.

Egyetlen feladatunk van.

A tiszta forráshoz nap mint nap visszatalálni!

Nagyon nehéz.

Az ember sodródik a történelem folyójában, melybe mindenki beleömlészi a maga téveszméit s hitványságát, s mivel eredetére nem emlékszik, azt hiszi, ez mindig ilyen volt. Annyira hozzászokik az elkoszolódáshoz, hogy idővel már

nem is tud róla, hogy létezett az életnek egy átlátszóan tiszta állapota is. Azt hiszi, ez mindig így volt, és így is lesz. „Már az apám, nagyapám, dédapám is ebben úszott – nekik sem tűnt fel, hogy ez már nem az igazi forrásvíz. ” Valami sejtelmünk van ugyan, mert homályosan érezzük, hogy itt semmi sem valódi, hogy az ember aljas, a művészet egyre hitványabb és kisszerűbb, hogy a vallások az ősi szavakat hazug lélekkel kántálják; egy homályos sejtelen azt súgja bennünk, hogy nem így kellene élni, ez abnormális és hazug állapot!...

De vállat vonunk: „Hja, ilyen az élet!”

Sokféle neve van ennek a folyamatnak.

Mondják korrupciónak, elrohadásnak, elromlásnak, elöregedésnek.

A fizikában entrópiának nevezik, ami számunkra, egyszerű embereknek lefordítva azt jelenti, hogy ami valaha szép rend volt, előbb-utóbb széthullik. A zárt rendszerek szétbomlanak, mint a test, amelyet elhagyott a lélek.

És ez jellemző nemcsak egy emberre, de egy egész népre vagy egy civilizációra is. Idővel bomlani kezd, eredeti arcát elveszíti, s már csak a szétesésre vár.

Ugye már érted, hogy miért beszélek én mindig az ősi hagyományokról, a sok évezreddel ezelőtti tanításokról?

Vissza szeretnék találni a tiszta forráshoz.

Mindjárt itt van egy szó: Isten.

Magyarul ez az ŐS szóból származik.

ŐS-TEN.

Az „ős” nem azt jelenti, hogy nagyon öreg, szakállas, vén – hanem a tiszta forrást, ahonnan jöttünk.

ŐS az eredetünk.

Belőle származtunk.

Belőle eredtünk – és eredünk ma is, mert folyó sem lenne, ha a forrása elapad. Az szüntelenül működik.

Az ŐS-ünkből születünk. Ő indított el minket Önmagából, Ő súgta az első, tiszta üzenetet a fülünkbe, mi csak jövünk, mint forrásból a patak, patakból a folyó – áramlunk és változunk az időben, de ott az ŐS-ünkben van a tiszta, eredeti mondat, amit nem szabad eltorzítanunk. Benne voltunk még tiszták és szépek, s mivel akkoriban még egészen közel volt hozzánk, Ő tanított minket beszélni: a szavakat is tőle kaptuk.

Akkor még értettük. Innen hoztuk magunkkal mind, a tiszta forrásból, ahol még tudtuk, hogy miért mondtuk rá, hogy ŐS.

Ma már nem tudjuk. Ma már csak azt hisszük, hogy „nagyon-nagyon öreg”. Vagy: „vénségesen vén – rég nem él már”.

Így lesz a Láposi Kriszta mákos tészta.

Mi, mint a libasorba állított gyerekek közül a legutolsók, már nem tudjuk, mit jelent az ŐS – nem tudjuk, mi az, hogy Isten. Annyira eltorzult az első szó, annyira más érzést, gondolatot és tévhitet vetítettünk rá az évezredek során, hogy az eredeti, tiszta értelmét elfelejtettük.

Egy ŐS-keresztény elájulna, ha látna egy mai keresztényt.

Képzeld el, ott állna a római cirkusz arénájában, hitétől megszállottan, félig itt, félig már az Istennél, bátran és boldogan, látná közeledni az oroszlánt – s hirtelen megpillantana egy mai elhízott, gépiesen zsolozsmázó „hívőt” az oroszlán mögött.

„Mózes – mondja egy haszid történet – eszméletét vesztené kétségbeesésében, ha látna egy mai rabbit!”

Akik a szavakat „kitalálták”, még a forrásnál éltek.

Onnan, a tiszta forrásból emelték ki őket, és mindegyik szóról pontosan tudták, hogy mit jelent.

Tudták és érezték, hogy miért ŐS az Isten.

Akkor még tudták nemcsak azt, hogy ettől az ŐS-től el kell távolodnunk – hanem azt is, hogy vissza kell térni hozzá.

Ez az istenhit alapja.

Hogy az ember visszalát a tiszta forráshoz, ahonnan eredt, s tudja, hogyha megélte az idő drámáját, folyóvá dagadt és megszemlélte arcát a tengerben – újra vissza kell térnie az eredet tisztaságához. Bekoszolódni s megtisztulni, elesni és fölkelni, elveszteni és újra megtalálni – elhagyni, mint a tékozló gyermek, s visszatérni Hozzá – ez az élet menete.

Az istenhit azt jelenti, hogy az ember nem felejt el a valódi arcát.

Amikor még szép volt.

Üde és tiszta.

És valódi.

Amikor még tudta, hogy a „hit” nem „elhívást” jelent, hanem „hívtséget” jelent.

„Hűséget.”

Az első sűgás, az „ős-sűgás” nem az volt, hogy „Higgyél bennem!” – ezt csak a libasor végén mondjuk, mint a mákos tésztát –, hanem az, hogy:

„Maradj hűséges hozzám!

Ne felejts el, soha!

Egy követ adok a kezébe. Őrizd meg, és emlékezz arra, amit az utad elején a füledbe sűgtam.

Ne feledkezz el magadról, mert Én benned élek!

És ne feledkezz meg a színes »kövecskéről«, amit a kezébe nyomtam, s ami csakis a tiéd. Tőlem kaptad, a Teremtőtől, hogy emlékezz rám! S hogy mindig

tudd, hogy ki vagy. Bele van írva az üzenetem: ugyanaz, amit a füledbe súgtam! Varázshatalmam titkos jelmondata. Csak akkor érted, hogy mi az, ha emlékszel Rám.

Azért adtam követ, mert az nem romlik el soha. Az idő nem fog rajta, a rozsdá nem emészti, a hazugság nem oldja.

Ez a te tiszta, romolhatatlan lényed.

Az igazi valód.

Szorítsd, és őrizd a markodban!

Akármi történik veled, a varázskő ott van a tenyeredben, s megment téged minden bajtól és veszedelemtől.

Ha nem felejtetted el, hogy mi van beleírva."

Aki nem táncol, nem ismeri a misztériumot

Régóta volt olyan nehéz a szívem, mint amikor az Öröm-könyvet írtam.

Sokszor voltam szomorú. Csaknem depressziós. Mély kútban jártam. Ott, ahol már könnyek sincsenek; a szem száraz marad.

A feleségem és a lányom is azt kérdezték:

– Papa, hogy lesz ebből Örömkönyv?

Lett.

Ma már tudom, hogy jó helyen jártam.

Ez a „mély kút” nemcsak a szomorúság, de az öröm könnyeinek rejtett forrása is.

Ebből a fájdalmas lelki szárazságból támad föl, hirtelen.

Öröm az, amikor az ember a nehezet, még a nagyon nehezet is, könnyűnek érzi.

Repülésélmény!

A lelked nehéz, az életed is nagyon nehéz. Minden elveszett. De fölfedezed, hogy szárnyaid vannak! Jé, mondd, és lassan megrebbented őket, elkezdted mozgatni, egyre gyorsabban és gyorsabban és merészebben – és fölszállsz!

És elhagyod a földet, a mocsarat; minden bánatot, gondot és nehézséget.

És szállsz!

Tiéd a kék ég. A csillagok. A végtelenség...

Igen, az öröm: szabadságélmény.

Vagy így mondom: megszabadulás-élmény.

Nem köt semmi.

Sem a saját lelkem, sem ez a vesztébe rohanó, beteg világ.

Szabad vagyok – ez az öröm.

És ami még csodálatosabb érzés: végre hazataláltam!

Igen, ez az én országom. Itt végre mosolyognak egymásra. És ha nincs csend, vagy az emelkedés szelének biztató suhogása, akkor zene szól. Itt a mozgás nem caplatás a sárban – hanem tánc. Örömében az ember a földön is táncolna, s mivel itt öröm van, minden kapcsolatot a tánc nyelvén fejezünk ki.

Itt a porszemek is táncolnak. A sejtek s az elemi részek is. Talán még az állatok is, hiszen ha megszedítette őket a kéjes beteljesülés reménye, még odalent a földön is násztáncot jártak.

Innen a magasból megkisebbednek a gondok, élhetővé válnak a szenvedések, megszűnnek a félelmek.

Amiért eddig zokogtam – most kinevetem.

Mintha az embernek sokkal inkább hazája lenne az ég, mint a föld! És a lelkének sokkal inkább alaphangja a derű, mint a gondterheltség.

Örömében az ember oda kerül, ahová mindig is vágyódott. Kidobta a homokzsákokat. Fölemelkedett végre...

Egy olyan világba, ahol zene szól.

És tánc van.

Ha eltölt bennünket az öröm – és ez bármikor megtörténhet, ha kinyílnak a szárnyaink –, rögtön kedvünk lesz dalolni!

Én ilyenkor sokkal hangosabb, harsányabb vagyok.

Ott áll előttem a feleségem, és hangosabban szólok hozzá. Szinte üvöltve. Észre sem veszem.

– Mit kiabálsz? – kérdi értetlenül. – Itt állok melletted!

– Nem kiabálok... Csak boldog vagyok!

Ha könyvem olvasása közben úgy érzed néha, hogy túl hangos vagyok: ezért van.

Ilyenkor legszívesebben azt mondanám: tedd le a könyvet, táncoljunk inkább!

Minket rosszul neveltek.

Szenvedésre, gyászra, vérre, tragédiára.

Keleten az istenek mosolyognak.

A mi templomainkban sok a rettenetes kép, a vér, a kín és az elviselhetetlen gyötrelem.

Ma már tudjuk: az evangéliumokból kimaradtak az öröm nagy tanításai.

Kimaradt, ami az apokrif „János cselekedetei”-ben van, hogy Jézus táncolni, énekelni tanítja tanítványait. Egymás kezét fogva boldogan táncoltak a Gecsemáné kertjében.

– A Mindenséghez – dalolja Jézus – mely azé, aki táncol! És a tanítványok kórusban ráfeleltek:

– Úgy legyen!

– Aki nem táncol, nem tudja, mi történik itt!

– Úgy legyen!

– Most, hogy követtek a táncban, lássátok magatokat bennem, aki dalolok! Ti, akik vélem táncoltok, lássátok és értsétek meg, mit teszek, mert tiétek az Ember szenvedése, melyet el kell szenvednem! És nem értitek majd meg a saját szenvedéseiteket sem, ha nem tanuljátok meg tőlem, hogyan szenvedjétek... És akkor ti is képesek lesztek rá, hogy ne szenvedjétek!

És táncol velük. És kacag.

Kiemeli őket a félelemből.

És amikor János másnap meglátja őt a kereszten, nem a véres testet látja, hanem a Halhatatlan Boldog Lelket.

És a Boldog Lélek beszél hozzá. Megtanítja őt nem félni, és nem szenvedni.

– Én nem szenvedtem el mindazokat a dolgokat, János, amikről az emberek beszélnek! Még azt sem, amit a táncban bemutatam néked és a többieknek – mert én vagyok az, akit misztériumnak neveznek.

És Jézus nevet.

Nevet és dalol.

És táncol a holtteste felett.

Ez az igazi Krisztus-arc: a boldogan nevető.

Karinthy Frigyes ebből a gondolatból írta egyik zseniális novelláját: Legenda az Ezerarcú lélekről. Hőse egy tudós, aki fölfedezi a halhatatlanság szerét. Megölhetetlen lesz. Hiába lőnek rá, elesik és fölkel. Elesik és fölkel. És ha sok golyót lőnek a testébe, és használhatatlan lesz a régi, beleköltözik egy másik halott testbe, föltámad, s szavait ugyanott folytatja, ahol abbahagyta. Egy kiáltványt intéz a hadsereg vezetőihez, sőt az emberiséghez, hogy nincs értelme ölni, mert nincs halál! Állandóan lőnek rá, hogy ne tudja magát kibeszélni, de ő csak mondja, mondja a magáét, percenként új és új alakból és másik szájból, és az ellenfelei összecsínálják magukat a rémülettől.

Kiderül, hogy a világháborúnak nincs többé értelme.

Nem lehet megnyerni.

Egy halhatatlan ellenféllel, aki bármelyik pillanatban újraszületik, nem érdemes hadakozni.

Botrányba fulladt a világtörténelem – s mi nevetünk.

Bölcs, vidám játék ez.

Igazi, keresztényi komédia.

Lényegében erről, a megölhetetlen Lélekről szól Krisztus története is.

Ez az a derű, ami a hagyományunkból kimaradt.

A boldogság.

Mi ájtatos, komor arccal imádkozunk.

Síratunk, siránkozunk, sopánkodunk.

Kántálunk – és nem önfeledten dalolunk.

Rossz a kedvünk.

Vér csurog a képeinkről, könny és kínszenvedés.

És a gyermekeinket nem az örömeire neveljük.

Ez a baj.

Nem arra, hogy győzzék le a nehézségeket, és ha szenvednek, szenvedjenek értelmesen, mert csak az értelmes szenvedésben születik meg a valódi Öröm és az Erő.

Nem arra neveljük őket, hogy legyenek erősek, mert csakis az erős ember lehet vidám.

Hagyományunkból hiányzik a humor.

A kacagás.

Az önfeledt derű.

Lelkünk a bajokra van hangolódva. A gyászra, a szenvedésre, a komor tragédiákra. A gyűlöletre, a bosszúra, a keserűségre. Újabban pedig a száraz, rideg, okoskodó, szívtelen, józan észre.

Sötét, mosolytalan hagyomány a miénk.

Magyarországon különösen sok a nyögés. A panaszkodás és a depresszió.

Ha elolvasod a mostanában előkerült, és kétezer évig eltitkolt, szent szövegeket, látod, hogy Jézusnak még a megfeszítés sem jelentett gondot – számunkra pedig egy gázáremelés is az.

„Minek örüljek?” – kérded.

Annak, hogy élsz, hogy vagy, hogy halhatatlan vagy. Annak, hogy jólesik a friss víz, a kenyér, az eső és a meleg nap. És a hó, és a jég, és annak, hogy erős vagy, és ha holnap mindenedet elsodorja az ár, akkor is képes vagy összeszedni magad. Ha kell, a semmiből.

Annak, hogy végtelen égbolt van a fejed felett – és azon túl, amit szemmel már nem látsz, ott a hazád.

Annak, hogy vár az Isten.

De vigyázz: ez boldog Isten!

Csak nevetve fogad be.

A Bolond

Ha megkérdezel, melyik az a lap a tarokk-kártyában, amelyet legjobban szeretek, azonnal felelek: A Bolond.

Hogy mit jelent, inkább sejtem, mint tudom. Bár jó pillanataimban én is Bolond vagyok.

A Bolond lehet naiv gyerek vagy infantilis hülye – de lehet bölcs is.

Hamvas azt mondja, Bolond az, aki „nem számít”, mert kívül áll az emberi játszmákon, amelyeket a hatalomszomj irányít.

A Bolondnak nincs énje.

Fogorvosomnak, ha nagy beavatkozásra készül, csak azt mondom a hátrabillentett székben:

– Doktor úr! Én csak arra kérem, mondja meg, hogy körülbelül meddig tart az egész!... Én addig elmegyek, és ha készen van, visszajövök!... Maga csak nyugodtan dolgozzon, fúrjon, véssen, faragjon a számban, és ha szüksége van rám, szóljon, és itt leszek!

És ez tényleg így történik.

Ilyenkor a számmal és a fogsorommal nem vagyok teljesen azonos.

Mintha nem is az enyém lenne.

(Meg tudom tenni, mert a szám érzéstelenítve van, s ez csupán egy pszichológiai mutató.)

Ha szomorú vagyok, rá tudok nézni a szomorúságra úgy, mintha valaki otffelejtette volna. Egy idegen batyu. Tudom persze, a józan eszemmel tudom, hogy nekem most szomorkodnom kellene, de nem teszem, mert nem az enyém. Csak akkor lesz az enyém, ha az én-em azonosul vele. Akkor lesz az „én szomorúságom” – de mivel az én-em éppen nincs itthon, mert szabadságra küldtem, nincs, aki ezt a szomorúságot átvegye.

Ez a Bolond.

A kártyán éppen egy mély szakadék felé tart, és boldogan táncol, vállán batyu, minden vagyona, és egy mérges kutya a nadrágjába harap, de ez sem érdekli. Veszélyben van, de ő fütyörészik. Nem érdekli a halál.

Nem félti a nadrágját, mert nem az övé – és nem félti az életét sem, mert nincs aki meghaljon benne.

– Maga nem él a földön! – mondta egyszer a marxista professzorom.

És igaza volt.

A Bolond száma a Nulla.

Titokzatos szám.

Lehet semmi – de ha az egyes után írod, tíz lesz belőle.

Néhány „semmit” hozzáírnak a bankszámládhoz, és dúsgazdag ember leszel.

„Bolond” volt a drága jó öreg Dóra néni.

Zsidó volt, de nem járt templomba. Egyszer azonban húsvétkor mégis csak fölkerekedett, felöltözött szépen, felvette a virágdíszes, tollakkal, mütyürökkel díszített fekete kalapját, fehér csipkeblúzát és fekete cérnakesztyűjét – és elment

a Dohány utcai zsinagógába, imádkozni.

Nagy tömeg volt, persze, s mivel nem volt előjegyzett helye, nem tudott bejutni.

– De elöl vannak még üres székek! – mondta az ajtóban álló férfinak.

– Nincsenek.

– De látom! Innen látom, uram!

– Azok ott mind bérelt helyek, asszonyom. Dóra néni feldühödött, és azt mondta:

– Ide hallgasson! Én magukhoz soha többé nem jövök!... Mondja meg a főrabbinak, hogy átmentem a bazilikába!

Át is ment. És oda járt, élete végéig. Imádkozta a mi-atyánkot és a hiszekegyet, nyelvére vette a szent ostyát, és rendszeresen gyónt is.

Mindent elmondott a papnak, őszintén, csak azt az egyet nem, hogy ő nem római katolikus, hanem zsidó.

Nem kérdezték, s ő ezt lényegtelennek tartotta.

Arról sem beszélt, hogy hálósobájában egyetlen „szent kép” van: egy táncoló, fuvolázó Krisna, vidám szeretőivel, a nagy mellű gopikkal. Egy kopasz fiatalembertől kapta, amikor beállt közéjük táncolni a Rottenbiller utcában, és vidáman rázta velük a csengettyűket. „Imádok – mondta – színes hálóingben táncolni!”

Mert kapott az egyiktől egy ilyen hacukát, és a homlokára piros pöttyöt festettek, a rúzsával.

„Hare Krisna, Hare Mózes, Hare Krisztus, Hare Dóra!” – énekelte Dóra néni a sáfrányszínű forgatagban, olyan önfeledten, hogy néhányszor vissza kellett tolni a kilazult műfogsorát. Még a cipőit is levetette; harisnyában táncolt az utcán.

– Ezt a képet nagyon szeretem, mert olyan vidám rajta ez az édes Krisna! – mutatta büszkén az ágya fölötti színes szentképet.

– Dóra néni – kérdeztem. – Mit szól az Isten, hogy maga ennyiféle helyre jár imádkozni?

– Isten?! – Sokdioptriás szemüvege mögött óriásivá tágult sötétkék szembogara. – Isten az nincs ott!...

Az itt van! – és keszeg, csontos mellére mutatott. – Bárhová megyek, én viszem magammal, mindenhová. Örüljenek, ha jövök!

Amikor meghalt, bizonyára nevetve nézte a túlvilágról, hogy sem rabbi, sem pap nem temette el őt. Senki nem vállalta, csak Winter Béla elvtárs, cipész, a lakóbizottság kommunista elnöke.

Bár párttag sem volt a néni, csak egy bölcs ember.

Az sem véletlen, hogy ez a primitív szónok, akinek pocsék beszédtechnikája

volt, és arról az úrról akart beszélni, amit Dóra néni gazdag lényének hiánya hagyott bennünk, lakókban, azt mondta:

– Az a zűr, amit magad után hagytál, örökké itt marad, közöttünk.

Ilyen a tarot „Bolond”-ja.

Nem tartozik sehová.

Amikor elindultam az írói pályámon, azt írtam az íróasztalom fölé: Maradj fölösleges!

Így aztán soha senkihez nem tartoztam. Sem párthoz, sem szövetséghez, még valláshoz sem. Szeretek templomba járni, még akkor is, ha télen hideg van benne. Mindegy, melyik templomba. Nemcsak napközben ülök néha a padosorok közé, hanem akkor is, ha istentisztelet van. Együtt imádkozom a hívekkel. Az istenélmény más és más hangulatával találkozom a református, a baptista, a katolikus, az evangélikus templomokban, vagy az évezredek ősi világát idéző zsinagógában.

Úgy vagyok, mint Dóra néni: ha a más vallású embereket nem kell hivatalból megvetnem és gyűlölnöm, én minden hitvilágban megtalálom a fölfelé vezető ösvényt.

De ez bennem van – önmagamban.

Ha jó állapotban vagyok, úgy élek, mint a részegek. Szemmel nem láthatóan és műszerrel kimutathatatlanul, de egy kicsit a föld felett lebegek.

Szeretek létezni.

Még a fogorvosnál is.

(Ott azért nem annyira...)

Élvezem a hőséset, a hideget, a meleget, a tengert és a hegyeket.

A temetések nem borzasztanak. A gyászban sok szépség van. S az átváltozásban, a búcsúban, a fájdalomban mindig megérzem a magasabb világ jelenlétét. Lelkünk soha-sincs olyan közel az örök Valósághoz, mint a temetőben. Itt vége az örületnek, a káprázatnak és a hazugságnak, és a lét épp olyan meztelenné válik, mint a megszületés pillanatában. Nincs már gazdag és szegény, ellenség és barát – a falak leomlanak, és megszűnik az esztelen loholás. Jó illat van a temetőben, és az emberek utólag szeretik egymást.

Nem tudok elképzelni nyugodtabb és igazságosabb pillanatot, mint amikor egy „nagy ember”-t vagy egy gazdagot temetnek.

Ott fekszik szépen, nyugodtan, szegényen és kis emberként, mellén összetett kezekkel. Végre nem kell neki loholni és igyekezni – pihen.

Még az arca is kisimult.

Halálunkban megszépülünk – vetted észre?

Ha kórházba kerülök, hamar otthon érzem magam.

Könnyen szerzek barátokat idegenek között.

A Bolond a Nulla, aki „nem számít”.

A szabad ember.

A Bolond úgy látja, hogy minden ember rögeszmés. Rögeszmés az, aki azt hiszi, hogy csak neki van igaza: a többiek vagy tévednek, vagy hazudnak. A Bolond úgy látja, hogy mindenki tele van mániával, félelemmel, önzéssel, vaksággal, nagyot akarással, sóvárgással, elvekkkel, szüntelen önigazolással – valami mindig kell nekik, és ezért odadobják a szabadságukat.

A Bolondot nem lehet megbántani. Legfeljebb azt mondják neki: te bolond vagy!

De ezt ő úgyis tudja magáról.

A Bolond kétféleképpen látja az embereket.

Az egyik: hogy a maga módján mindenkinek igaza van.

A másik: hogy senkinek sincs igaza.

Ez lényegében ugyanaz.

Nincs különbség.

Olyan, mintha azt mondanád, hogy a végtelenül sok egyenlő a nullával.

„A rend: a rendetlenség végösszege” – mondja a kínai.

Nincs olyan örület, amelyben a Bolond ne tudna eligazodni.

Tudja, hogy amíg a többiek nem lesznek hozzá hasonló bolondok, két erő irányítja őket.

Az egyik a mohó önzés. A birtoklási vágy.

A másik a vak hatalomszomj.

Ezt persze különféle ideológiai köntösökbe csomagolják. Az izmusok, a hitok, a történelmi és filozófiai eszmék és világnézetek nem egyebek, mint jelmezek és maszkok. A Bolond ismeri az emberiség hatalmas jelmeztárát. Minden emberen van egy jelmez és egy maszk, melyet mohó ambícióval és ravasz önvédelemből visel. És ami a lényeg: fogalma sincs róla, hogy rajta van! Nem tud róla. Ez nemcsak kellemetlen, de roppant vicces is. Magára hazudja, de olyan hipnotikus erővel, hogy elfelejti, hogy ő egyáltalában nem az, akinek hiszi magát. Ezért nem is érdemes vele sem hitről, sem eszméről, sem világnézetről vitatkozni, mert úgysem azt éli. Ő valami egészen mást él, és másban hisz, mint amiről hiszi, hogy hiszi. És nincs veszedelmesebb dolog, mint figyelmeztetni valakit, hogy hazugságban él.

Ilyenkor ölni képes.

A hite nevében, persze.

Az eszméi nevében.

Ezt hívják pártcsatának, ideológiai vitának vagy vallásháborúnak.

Egyik sem azt mondja, hogy kell a pénzed, a hatalmad, az országod és a feleséged – hanem azt, hogy „az én egyedül igaz ideológiám nevében téged most

szépen és nemesen és hősiezen megöllek".

Egyetlen történelmi kor sem arról szólt, mint aminek vélte, s főleg hirdette magát. (Lásd: Az ember tragédiája.)

A Bolondok így látják.

A rabbik, akik Isten nevében elítélték Jézust, nem voltak istenhívők. A keresztény középkor nem volt keresztény, a kommunizmusban nem volt kommunizmus.

Ma nincs „demokrácia” – nem is lesz soha.

Minden beszélés: mellébeszélés.

A Bolond tiszteletben tartja a hazugságot.

Bólogat. Nem azért, mert bárkivel egyetért, vagy bármit is tagad, hanem ezért, mert tudja, hogy ennek az emberi színjátéknak, melyet itt rendezünk a földön, nincs igazi valósága.

Egy véres vitában egyetlen oldalnak sincs „igaza” – mert az igaz középen van.

Nem a kettő között, kiegyezéses fele-fele alapon – hanem ott, ahol nincsenek ellentétek, csak az isteni teljesség van.

Az igazság nem a forgó kerék peremén, a két véglet valamelyikén – hanem a közepén van.

A tengely körül forog a lét.

Teljesen mindegy, hogy egy ringliszpílen melyik lóra vagy hintába ülsz: mindegyiket a Közép forgatja.

A Bolond ott lakik.

És derűsen és sajnálkozva figyeli a pörgő világot, melynek egyre jobban recsegnek az eresztékei.

A Bolond tudja, hogy az ő országa nem e világból való.

Úgy él itt a földön, mint egy átutazó, vagy egy követségi alkalmazott a gyarmatokon, aki tiszteletben tartja a bennszülöttek hiedelmeit.

De nem akar senkit sem „leleplezni”.

Pláne meggyőzni!

Nem „foglal állást”, és nem avatkozik a helyi lakosság ügyes-bajos dolgaiba, nem vesz részt a szüntelen zavargásokban és vitákban – mert tudja, hogy itt minden eszme: rögeszme.

Ha valaki Napóleonnak képzei magát, a Bolond nem világosítja föl, hogy ő nem az. Nemcsak azért, mert ez veszélyes lehet, és az örült úgyse hinne neki, és lelőné, hanem azért is – és ezt jól értsd meg, ha a Bolond fejével akarsz gondolkodni! –, mert ő még az igazi Napóleont sem tartja egészen Napóleonnak! Számúzóttan, Szent Ilona szigetén, amikor már kihullottak a fogai, gyomorpanaszai voltak, csúnyán elhízott, rossz leheletű, impotens roncs lett,

amikor a világ elfelejtette, és neve szitokszóvá vált, ő is kezdte már kapiskálni, hogy ezzel a napóleonsággal valami baj van.

Rájött, hogy egy téves eszme áldozata volt. Csak nem tudta azt mondani, hogy „Főorvos úr, kérem, tessék engem hazaengedni, de lehetőleg ne Párizsba, ahol utálok már lenni, hanem vissza Korzikára, az anyukámhoz, mert én fölébredtem, kérem szépen! És nekem ott volt utoljára jó.” Ezt nem tudta elgondolni sem, mert a világ még ebben a pisis emberi roncsban is a régi szerepét látta. A franciák gőgös emlékezetében még mindig a dicsőséges őrült él, és nem az a szerencsétlen, vesztes ember, aki valójában volt.

És ha valaki manapság Napóleonnak hiszi magát, rögtön a dicső plakátfigurát rántja magára – két ujját büszkén a mellényébe dugva –, mert annyira még egy őrült sem őrült meg, hogy csóró, szerencsétlen, vesztes embernek képzelje magát.

Ennyire azért nem hülye senki.

A Bolond istene – mint Dóra nénié – a szívében él.

Bárhová megy, bármilyen világba csöppen: jön vele.

Istenéhez külön drótja van – s ezt a jókedve és szabadsága tartja karban.

Tudja, hogy ami nem szabadság, az nem is lehet igaz.

„Közösség ott van – mondta az elüldözött, magányos és elfelejtett Hamvas Béla –, ahol én vagyok.”

Ő egyedül.

Tiszapalkonyán, egy anyagraktárban, ahol dolgozott, ott volt a szép és értelmes Magyarország. És amikor áthelyezték máshová, vagy Szentendrére menekült kertészkedni, vitte magával a hazáját.

Mint Dóra néni.

„Közösség – mondta – ott van, ahol én vagyok.”

Ez a Bolond.

Ördögűzés

Azt hisszük, minden érzés és gondolat bennünk születik.

Hogy ami a „belül”, a lelkünkben történik, csakis a mi magántörténetünk. Én vagyok szomorú, én félek, én gyűlölködöm. Én szomjazom gazdagságra, hatalomra, énbennem villannak gyilkos indulatok – de ugyanakkor én vagyok nyugodt, békés és bizakodó.

Minden bennem zajlik, és bugyogva fő, mint egy lezárt fazékban.

A mai ember úgy képzei el, hogy lelke nem más, mint agysejtjeinek funkciója. Ez a legrosszabb elképzelés. Kissé „szellemibb” variáció, hogy a lélek egy nem e világi személyiség, mely ha „beleköltözik” a testbe, úgy él benne,

mint egy láthatatlan ember, egy szerves bőrtokban: ami azon túl van, a bőrén túl, vagyis a „külvilág” már nem tartozik hozzá, mert nem az övé.

A „Nincs Szeretet” világnak, amelyben élünk, ez a valóságtudata.

És ez nem így van.

Ósi időkben, amikor az embert mélyebben értették meg, gyakran mondták valakire, ha csúnyán viselkedett, hogy egy gonosz szellem megszállta őt.

Valaha úgy látták, hogy lelkünk nem magányos erőtömeg, egy önmaga körül pörgő, senkihez sem tartozó örvény, hanem egy végtelen hálózat része!

Én-tudatunk nem egyéb, mint egyetlen hullám a tengeren, mint egy falevél az Életfán – mint valami isteni Egésznek a része. A Lélek csak ebben a határtalan összefüggésben érhető. Kapcsolatban vagyunk a látható és láthatatlan világgal. Egyszerre vagyunk adók és vevők. Ha az agyadat elborítja egy gyilkos indulat, médiumává válsz a világ összes gyilkos, pusztító erőinek.

Ha nagyravágyó vagy, bevonod mások nagyravágyását.

Egy részeg emberre rácsimpaszkodhatnak az összes részegsége szomjas lelkek. Látók azt mondják, hogy egy utcán tántorgó piáson fűrtökben lógnak az alkohol rabjai

– a szenvedély a halállal nem múlik el. Tovább vibrál, rezeg, társakat, rokon rezgéseket keres, és mohón rájuk tapad.

A legtöbb bűnös, miután elkövette tettet, nem érti, mi történt vele. Gyakori dolog. Nem azért, mert elindult benne az önigazolás mechanizmusa, hanem tényleg nem érti, miért cselekedett így.

Úgy érzi, mintha nem is ő tette volna.

Az, hogy a börtönben sokan azt mondják, hogy ők teljesen ártatlanok, nemcsak másoknak szóló hazugság, de valóban úgy is érzik: nem tettek semmit. Pontosabban: amit tettek, mintha nem is ők tették volna. „Nem tudom, mi történt”... „Nem emlékszem, csak az utolsó pillanatra”... „Nem akartam!... Nem értem, hogy tehettem ilyesmit...”

– ezek a visszatérő vallomások.

A náciizmus bukása után sok ezer szadista tömeggyilkos érezte úgy, hogy olyasmit tett, amit azelőtt sohasem akart. Nem büntudatot érzett, hanem értetlenséget. Ránézett a saját kezére, s nem értette, mit művelt ez a kéz.

Láttam egy dokumentumfilmet.

Megtalálták valahol azt a szörnyeteg asszonyt, egy ávóst, aki sok évtizeddel ezelőtt a kitelepített nők barakkjában felügyelő volt. Egy szelíd, zavart, őzikeszemű néni bukkant föl az ajtóban, a már szintén idős, egykori rabok előtt. Kis szatyrot is szorított a markában; azt hiszem, valami süteményt is hozott a találkozóra. Krémest és pogácsát. Úgy kezdett beszélgetni az áldozataival, mint régi barátaival. Mosolyogva ismerte föl egykori „ismerőseit” a megvénült,

megváltozott arcokon. Azt hitte, valami nosztalgikus összejövetelre hívták, amolyan „érettségi találkozóra”. Nem értette, miért néznek rá olyan furán. Miért gyűlölik? Miért ez a sok zavart, sötét pillantás? Elfelejtette, hogy valaha csizmával rugdosta ezeket a nőket? Hogy ütötte-verte őket?

Lehet, hogy nem emlékezett rá?

Valami rémlett neki, „csúnya idők voltak”, de hogy ő tettes volt, arra nem emlékezett.

Nem azért, mert hazudott, hanem mert akkoriban más erők voltak a világban. Más erők „szállták meg”. Egy szadista világ erőinek médiumává vált.

Úgy tűnt számára, mintha nem is vele történt volna mindaz, ami történt. Mintha nem is ő tette volna, amit tett. Sorba mondták el áldozatai, mit művelt, s a néni, mint valami regressziós hipnózisban, visszazuhant a múltjába, és rádöbbsent arra, hogy egy szörnyeteg volt.

Megszállta a kor „ördöge”, és maga is „ördöggé” vált. És amikor ez a borzalmas összműködés megszűnt, nem érzett utána különösebb büntudatot, mert amit tett, azt sohasem érezte személyes ügyének. Voltak, akik a rosszat parancsra tették, és fölfelé mutogattak, de neki nem is kellett semmiféle parancs. Valami kalauz vagy villamosvezető volt a civil életében, és amikor ávós lett, s ide helyezték, mint egy katonát; egyszerűen csak azt tette, amit akkoriban „kellett”.

A korszellem belé bújt, megszállta, majd elhagyta őt.

Ahogy a falombok, ha elmúlik a szélvihar, „elfelejtik” süvítő üvöltésüket, s újra szelíden susognak a napsütésben, úgy felejtí el aljas magatartását az ember, akin átsüvített a korszellem pusztító vihara.

Nem én voltam, hanem...

Hanem ki?

Hol van az már!

Rég nincs bennem.

Ne hidd, hogy ez csak a történelmünkkel van így.

A megszállottság – vagyis az idegen erőkkel való öntudatlan azonosulás – mindennapos jelensége az emberi életnek.

A történelmi példával csak azt akartam éreztetni, hogy soha, senki sincs egyedül. Az ember médium. Adó-vevő. Az csak a mai ostoba, atomizált lélektudatunk téveszméje, hogy bennünk, csakis bennünk eldőlhet minden. Hogy nem függünk senkitől, mert lelkünk egy különálló, önelszámoló egység – bennünk van minden tartalom, nem érint a külvilág hatása.

Nincs így.

Lelkünk egy végtelen világhálózat része, önálló arculat a kozmikus szötteben, maga is rezgés, örvény egy határtalan energiaterben.

Közelebb járunk a valósághoz, ha egy rádió adó-vevőhöz hasonlítjuk magunkat, melynek legfontosabb funkciója a hangoltság.

Mindig az szól benne, amire rá van hangolva.

A rossz erőktől naponta meg kell tisztítani magunkat.

Az „ördögűzésnek”, az ártó „rossz szellemektől” való megszabadulás titkának minden ősi hagyomány a tudatában volt. Egy sámánnak, egy gurunak, egy tibeti gyógyítónak, egy kínai bölcsnek éppúgy feladata volt az ördögűzés, mint bármilyen papnak, vagy magának Jézus Krisztusnak. Mielőtt tanítói működését elkezdte volna – megfelelően „behangolta magát”. Negyvennapos küzdelme a Sátánnal erről szól. A „Sátán” itt mindazokat a sötét világerőket jelentette, amelyekkel nem csupán önmagában, de később Jeruzsálem utcáin is találkozott – ott volt a főpapok lényében, a nép szívében, Pilátus ravaszságában, de gyakran még a legjobb tanítványainak lelkében is. (Távozz tőlem, Sátán! – mondta Péternek.)

Vagyis ott volt a történelmi „valóságban”, amelybe született.

És ott volt a láthatatlan szellemvilágban is, melynek különféle rezgéseit, szféráit s köreit jól ismerte.

Jézus a pusztában letépte magát a „sátáni” hullámhossz negatív adásairól, és a Kozmikus Akarat végtelen bölcsességére hangolta magát.

Úgy hangolta itt be magát, a negyvennapos magányában, mint egy hegedűművész a sorsdöntő koncertje előtt: semmiféle hamis hang nem maradhatott a lelkében. Egyetlen húr sem szolgálhatott mást, csakis a harmóniát.

Ezt a hangoltságot élete végéig megőrizte, és karban tartotta.

Az írás számtalan helyén olvassuk, hogy nagyon vigyáz magára, újra– és újrahangolja magát. A tömegből gyakran magányba menekül. Imával kapcsolódik vissza a Magas Erőkhöz, megtisztítja lelkét, s még azt is megérzi, ha a köpenyéhez ér valaki, akinek ujjából diszharmonikus erő sugárzik.

Hangoltság.

Hamvas Béla használja ezt a kifejezést.

Az embernek a jó erőkre rá kell hangolódni.

Ezt a nagyon is praktikus tudást a mai ember elfelejtette.

Sőt, ennél nagyobb baj történt: összetévesztette a megszálltat a megszállóval, ahogy azt az inkvizíciós pereknél is láttuk, ahol sokkal inkább a vérszomjas, szadista erőktől megszállott papokat kellett volna megtisztítani, mint szerencsétlen áldozataikat.

Itt már nem tudták, hogy a „hangoltság” azt jelenti, hogy csakis önmagamat kell behangolnom, és sohasem másokat! Ez sorsdöntő igazság! Nem a másik embert kell áthangolnom, s főleg nem kízással, hanem magamat. A saját „kondenzátoromat” kell a jó hullámokra állítani, és nem keresztes hadjáratot

indítani a rossz adók ellen.

Ez épp a megszálltság biztos jele: a rosszat a másik lényében, és csakis ott megpillantani, s onnan tűzzel-vassal kiirtani.

A hódító háborúkat mindig a megszállottak csinálják. Egy hatalomszomjas ember nincs egyedül, mert vele rezdül az e világon s túlvilágon élő minden hatalomra szomjas lelkület. Egy Hitlernél ez a kollektív téboly nyilvánvalóvá vált. A Vezér: médium.

Japánban miszoginak hívják azt a gyönyörű szertartást, amelyben a harcművész megtisztul. Ez még az ősi shinto hagyományból ered. A harcos minden hajnalban egy jéghideg vízesés alá áll, és miközben zubog a mellére, tarkójára és fejére a kristályosan átlátszó, fehérén habzó víz, imával tisztítja meg magát a rossz hatásoktól. A napi testi-lelki behangolódás mindig is hozzátartozott egy magaskultúra életrendjéhez.

Azt mondták, a jót, a tisztát, a magasrendűt csakis a Jó, a Tiszta és a Magasrendű képes befogadni. A lélek tisztátalan vágyai, melyek állandóan újratermelődnek, magukhoz vonzzák a világ méltatlan erőit – a rosszat, az ártót, a lealjasítót. Nincs ember, aki ez ellen védve lenne! Miért? Mert az élet nem magánvállalkozás, hanem közös erőhálózat, láthatatlan gondolatok és érzések szálaiból szöve.

Egyszerre hatunk, s vagyunk hatása alatt számtalan erőnek.

Tiszta pedig semmi sem marad magától.

Sem a testi, sem a lelki, sem a szellemi világban.

Amit az ember magára hagy, amivel nem törődik, az bekoszolódik – tudjuk jól.

Ez a lelkünkkel is így van.

És a kosz a koszt vonzza. Sötét gondolat a sötétséget, félelem a félelmet, hiúság a hiúságot, önzés az elvakultságot és a halált.

Amire hangolod magad, azt fogadod magadba. Annak leszel médiuma, eszköze, tettestársa és megvalósítója.

Ez a törvény a láthatatlan világra is vonatkozik.

Jó pillanatainkban angyalok vannak körülöttünk.

Ha nem is látjuk, de érezzük őket. A reggeli fürdésnél gondolj a lelkedre is. Mosd meg azt is, és kérj védelmet a világban működő aljas, tébolyult erők ellen.

Tudom, hogy ez nem „természetes”, és mai ésszel „művi” dolognak tűnik, de ne feledd, hogy a világban minden, ami magasabb rendű és harmonikus, „művi” erőfeszítés eredménye. Élni: művészet, és művelni valamit, azt jelenti, hogy rendszeres munkával a nemesebbre ráhangolódni s azt „művi” úton megvalósítani.

Olvass el naponta néhány igaz szót, bölcs gondolatot, szép verset.

Olyant, amit neked írtak.

Hallgass olyan zenét, melyet nem a káosz, hanem egy magasabb rend szült.

Könnyű megkülönböztetni, mert az utóbbi szép.

Hozd helyre magad, naponta.

A légkör, amelyben élsz, szennyes. Tele van negatív adással, fullasztó, boldogtalan, koszos gondolattal.

De Te nézz a magasba, s hangold magad a nap sugarára.

És ne felejts el esténként fölnézni az égre, hogy újra és újra eszedbe jusson: a végtelen gyermeke vagy.

Aszkézis

Van ebben a szóban valami riasztó, pedig nem öngyötrést jelent, hanem gyakorlatot.

Gyakorlást.

Gyakran megismételt cselekvést.

A dolog így áll: van egy vágyad, és szeretnéd, hogy valóra váljon. Egy jó gondolatod, és szeretnéd megvalósítani.

Meg akarsz változni, mondjuk, vagy át akarod formálni az életedet. Szébbé tenni.

Ez már nagy mutatvány, ritkán sikerül – de nem lehetetlen.

Amíg mindez csak reménység, még nem a tiéd.

Hiába olvasol száz jó tanácsot: tedd ezt, tedd azt, légy ilyen, légy olyan; nem tudod megvalósítani.

A legtöbb életvezetési tanácsadónak, álezoterikus vagy lélektani könyvnek itt van a csődje. Jó tippet adnak, még trükköket is, hogy mit tégy, és mit ne tegyél. Ne légy féltékeny! Gondolkozz pozitívan! Higgy magadban! Szeresd magadat!... légy jó!... higgy abban, hogy gazdag leszel!... ne félj!... légy bátor!... stb. stb... Ezek a parancsok semmit sem érnek, egyrészt, mert eddig is tudtad, másrészt, mert nem teszik hozzá, hogy munka nélkül, mégpedig sok munka nélkül semmit sem lehet megvalósítani.

Ez minden realizálás, s az „ezotéria” alapja.

Nem véletlen, hogy ritkán szólnak erről, mert egy olyan könyvet, mely nagy munkát és főleg áldozatot kér az olvasótól, nem lehet eladni.

(Különösen a gyors meggazdagodást tanító könyvek bosszantanak. Ha a szerző csak egyetlen, valóban gazdag emberrel beszélne, azonnal látná, hogy ez a nagy vagyon napi tizenhat órai gyakorlással, szüntelen odafigyeléssel, infarktuszig hajszolt túlmunkával és kíméletlen „askézissel” jött létre. Nem elég

a „hit” – oda kell adni az egész életet.)

A megvalósítás útja a gyakorlás.

Reggel, délben, este. És másnap reggel és délben és este. És így tovább egész héten, egész hónapban, egész évben.

Egész életedben.

Ez így van hivatással, sporttal, művészettel, mindennel.

Először nehéz, mert a gyakorlatra „nem áll rá” sem tested, sem lelked.

Erőt kell vened magadon.

Később, a gyakran megismételt cselekvések lassan – nagyon lassan – elkezdnek szokássá változni.

A szokás már megkönnyíti a gyakorlatozást, mert megtanítottad testedet-lelkedet arra, hogy odaadja magát a rendszeres munkának. Már nincs benned tiltakozás és lázadás.

És főleg lustaság – azaz egy benső nem akarás.

Csinálsz nap mint nap azt a valamit, aminek eredményében először csak bizakodsz. A szokás vezet, egyelőre még sikertelenül, gyakran kudarcokkal, de néha-néha már kifejezett jó érzéssel, amit az öröm ad, hogy megtanultad legyőzni magadat.

Ez jó érzés. Nagyon jó érzés. Hogy erősebb vagy magadnál!

Hogy hatalmat érzel a gyengeségeid felett.

Megtanítottad magadat, hogyan kell túlélni a holtponjtjaidat.

Hogy mit kell tenni akkor, amikor úgy érzed: „meghalok, nem bírom tovább!”

Barátomat, az egykori nehézsúlyú bokszbajnokot éteresen altatták a vakbélműtétje előtt. Tízíg számoltak lassan a feje fölött – de amikor meghallotta, hogy „nyolc”, tántorogva fölállt, mert a vérében volt, hogy „nyolcnál föl kell állni!”

Öntudatlanul is fölállt.

Ebben a stációban még messze vagy a célodtól, de odáig már eljutottál, hogy nem az történik veled, amit szeszélyeid, félelmeid vagy egód ellenkezése diktál, hanem az, amit „ÉN AKAROK!”

Nap mint nap arra tanítottad magadat, kitartóan, eréllyel és szeretettel, hogy az történjen veled, amit „ÉN AKAROK!”

Nagy dolog ám!

Lassan szokásoddá válik a jó.

Ha tovább folytatod a gyakorlatot, jön a következő fázis: az egész beleépül az életedbe, és főleg a lényedbe; a lélektan nyelvén szólva a jellemeddé válik.

Ami kezdetben csak vágy volt, egy „jaj, de jó lenne!”, az először – sok munkával! – szokássá válik, később pedig – még több munkával! – jellemmé.

Titkot mondok: a jellem nem más, mint a sokszor megismételt cselekvések és megszokások szerves beépülése a lélekbe-testbe – a latin „habitus” szó magába rejti a „megszokás” fogalmát is.

Ha valaki mélyebbre lát, tudja, hogy az a jellem, amivel az ember megszületik, nem egyéb, mint a lélek mélymúltjából hozott emlékezet – valamikor már egy élet vagy sok élet munkájával megszerezte azt, ami most lelki és testi habitusává, és ezáltal a sorsává válik.

De ez sem örökös bélyeg.

Tartós – de nem örökös.

Mert minden változik.

Ilyen ember vagyok – mert ilyenné tettem magam.

Ha másmilyen akarok lenni – olyanná kell tennem magam.

Ez tulajdonképpen minden gyakorlatnak, jogának, rendszeres munkának – egyszerűen: az aszkézisnek – az értelme.

Úgy tanulunk meg mindent, hogy „műveljük” magunkat.

Ismétléssel.

Mindaz, amit mondtam, visszamenőleg is igaz: jellemünk, amit éppen élünk, nem más, mint a múltban megismételt cselekvéseink jellemmé fagyott állapota.

Hirtelen haragú az ember úgy lesz, hogy sokszor engedett föltámadó dühének.

Először csak beleszédült, később szokásává vált – s végül olyan ember lett.

Amikor egy gyerek először rágyújt, utálja a cigarettát, de nagyfiú akar lenni, s ezért végigszívja. Másnap is, és harmadnap is. Egyre inkább hozzászokik, már hiányzik neki, s előbb-utóbb dohányos ember lesz.

Nem tud nélküle élni, mert azt hiszi, hogy „ez ő!” – hogy akkor él igazán, amikor cigaretta füstöl a szájában.

Ennek csak távoli köze van a „nikotinéhséghez”.

Egyetlen dohányos sem szokik le a cigarettáról azért, mert a fokozott nikotin dózist tablettában kapja meg.

Nem.

A cigarettázás nemcsak biokémiai, hanem jellemkérdés is.

Megszokta a cigizés szertartását, és beleépítette a lényébe.

Dohányos emberré tette magát – akinek ez a „szenvedélye” habitusának szerves részévé vált.

Ezért nagyon nehéz „leszokni” róla, mert, ahogy a szó is kifejezi, itt most egy fordított szokásrendszert kell kiépíteni magában – meg kell ismételnie a rászokás folyamatát, fordítva. „Le” is szokni kell, nem csak „rá”. Egy jellemet, egy hús-vér szerepet kell leépítenie.

Ez mindennel így van.

Bármi, ami lényedben nem tetszik (agresszió, gyávaság, lustaság, félelem stb.) s meg akarod változtatni, csakis így lehetséges: sok munkával.

Aszkézissel.

Rendszeres gyakorlattal.

Nem elég egy jó tanács, egy hasznos tipp, de még egy világos felismerés is kevés.

Ahhoz, hogy mindezt megvalósítsd, vagy más szóval, a tiéd legyen, hogy te legyél az – sok munka szükséges.

Ez az, amit manapság nem szívesen veszünk tudomásul. És főleg azt az alapigazságot, hogy csak az lesz a miénk, amiért áldozatot hozunk.

Az ember magától nem változik, legfeljebb csak öregszik.

Nem ismerjük az aszkézis gyönyörű folyamatát, s ezért egy életen át hurcoljuk magunkkal azokat a tulajdonságainkat, melyek már kiskorunkban is zavartak bennünket. Nem tudunk magunkkal mit kezdeni. Sodródunk az árral. Külső események terelnek, s minden kihívásra azokat a gépies válaszokat adjuk, melyek jellemünkől erednek, melyeket megszoktunk, s azt mondjuk: „Én sajnos ilyen vagyok!”

Senki sem „ilyen” vagy „olyan”.

Mindenki olyan, amilyenné tette magát.

Mindezt a tudomány már régóta fölfedezte. Úgy nevezte, hogy „feltételes reflex”.

Ha valaki rendszeresen dohányzik, dohányos lesz.

Ha sokat iszik: alkoholista.

Ha sokat bámulja a tévé egyre több műsorát: tv-függő, azaz idióta.

A rendszeres tévézés, éppúgy, mint a mértéktelen számítógépezés, az ember jellemébe beleépül. Maga is gépszerűvé válik. Ezt magamon tapasztalom. Csak az utóbbi években tettem meg a szükséges óvintézkedéseket: egészen kivételesen nézek tévét, akkor is csak választott műsort, és rövid ideig.

Nem gondolnánk, de a bizakodó gondolkodásmód, a felfelé tekintő lelkeség, a harmóniára való képesség, sőt még a jó kedély is nagy-nagy múltbéli munkák eredménye.

A derű is, amennyiben ez nem futó hangulat, hanem egy személyiségnek a szerves alaphangja. Mosolygós ember, mondjuk az ilyenre.

A vidámságnak – amennyiben valakinek a lelke erre van hangolva – semmi köze ahhoz, hogy megy a sora.

Derűje még az intenzív osztályon, sőt a halál közelében sem hagyja el. Hiába van bajban, végzetes bajban, mert ő még a bajban is „olyan”. Mert olyanná tette magát.

Ez a jelleme.

Stanley Laurel, a Stan és Pan közül a sovány, súlyos szívinfarkttal az intenzív osztályra került. Haldoklott.

Ujjával odaintette az éjszakás nővért, közel, egészen közel a szájához, és elhaló, rekedt hangon azt suttogta neki:

– Síelni szeretnék...

– Tud síelni, Mr. Laurel?

– Nem. De inkább síelnék, minthogy ezt csináljam...

És a következő percben meghalt, furán röhögve, hogy jó mókát csinált.

Ez volt a véreben: a humor.

A gyakorlás az emberi élet alapja.

Egy könyv, egy mesteri tanács, egy józan felismerés, csak a legelső lépés a hosszú-hosszú úton.

A célhoz vezető sok ezer lépést úgy hívják: aszkézis.

Ez a tudás és a megvalósítás közötti nehéz és áldozatos út, amiről ritkán írnak manapság.

Ez a jó földbe esett mag példázata, amely gyümölcsöket terem.

Úgy látszik, ez már az evangéliumi időkben is ritkaság volt.

Vagyis a megvalósítás alapja a Hit. Ez a gyökere. A másik (ez még mindig a gyökérhez tartozik) a Tudás. Vagyis nem elég a végső bizonyosság előrevételezett ereje, értened, tudnod is kell, hogy mit teszel.

A harmadik, az áldozat. Mondhatod úgy is: önlegyőzés. Ez a mindennapi Hősiességet jelenti.

Mindennap föl kell áldoznod magadban valamit a célod érdekében.

És akkor elindul az a mágikus folyamat, mely a Megvalósulásban végződik.

Mit mond?

Gyerekem született.

Húsos szájú, pihés hajú angyal. Először csak bögött, gőgicsélt, de ahogy nagyobb lett, rám nézett, és elkezdett magyarázni. „Dagar... aráz... autás...” És várakozóan bámult rám.

Kérdezett? Kért? Vagy csak közölni akart valamit?

– Mi van?!

– Arás...

– Mit mondasz, picikém?

– Dagár... arás...

– Darázs?!... -Dagás... autusz... arás.

Nem értem. Ő meg csak bólogat, hogy bizony, bizony. És néz rám: „Érted

már?!"

Ekkor jött az, amit a mai napig nem felejték el. Ránéztek a feleségemre, aki háttal áll nekünk, és azt kérdelem: – Mit mond?! És a feleségem, hagymavágás közben hátraszól:

– Autóbusz-garázs... Azt akarja mondani neked, hogy „ott alszanak az autóbuszok”.

Akinek gyereke van, tudja, hogy ma már ritkán kezdik a beszédet azzal, hogy „papa”, „mama”. A mai gyerekek rendszerint olyan átkozottul bonyolult szavakkal kezdik, hogy „gyújtáskapcsoló, kuplungtárcsa, grázerferibácsi, hardver”.

Nem ez a baj. A baj az, hogy nem értem!

A saját gyerekeimet!

És a feleségem tolmácsol, mintha egy japán vagy norvég gyerekünk lenne.

– Mit mond?! Az anyja tudja. Én nem.

Nem értem a saját gyerekeimet! Ugyanez van az unokámmal is.

– Mit mond?! – kérdezem riadtan a menyemet.

És mivel anya, mosolyogva tolmácsolja. Nem értettem. Esküszöm, hogy a gyerek nem mondott semmi értelmet. Halandzsászott. „A menyem találja ki az egészet!” – gondolom gyanakodva.

De nem.

A mamák értik a gyerekeiket – mi, férfiak, csak ritkán.

A mamák érzik, tudják, ismerik ennek a kis emberkének a nyelvét, járatosak a lelkükben – mi pedig alig tudjuk összerakni a nyálás kis szájukból kipattanó, buborékos betűket.

Nem tudunk gyerekül.

És ez még nem lenne baj.

A baj az, hogy a lányom felnőtt. Komoly, érett nő lett belőle. Színésznő! Szakmabeli. Művész, mint én! Kolléga! – de ha mond valamit, még mindig nem értem annyira, mint az anyja.

Ha meg akarom tudni, hogy mi van a lelkében, meg kell kérdeznem az anyját:

– Mit mond?

És akkor a feleségem elmagyarázza azt, amit én nem láttam, nem éreztem, vagy nem értettem. Vagyis hiába telt el sok évtized, még mindig az anyja ismeri jobban a gyerekét! Ő tudja a titkos gondolatait, ő tudja megfejteni a hallgatását, a mosolyát, a duzzogását, ajkának biggyesztését, vagy azokat a félmondatokat, melyeknek különös jelentésük van.

És ezzel nem csak én vagyok így.

A legtöbb férfitársam is így van.

Tisztelet a kivételnek.

Gyakran tapasztalom, hogy nekünk, férfiaknak kellene egy tolmács.

Aki lefordítja nekünk, mi jár mások lelkében. Mik azok a titkos gondolatok, ki nem mondott érzések, meg nem fogalmazott félelmek, melyeket nem értünk.

Miről hallgatnak?

Nem tudjuk.

De sajnos a baj még ennél is nagyobb.

Én ugyanis nemcsak a gyerekeimet, a feleségemet sem értem!

Nem tudom, miért hallgat, és miről hallgat. És ha mond valamit, nem értem néha, hogy mi van a szavai mögött.

Mire gondol, vajon?

Sajnos már nem él az anyósom. Így aztán nincs senki, akitől megkérdezhetném:

– Tessék mondani, mit mond a kedves lánya?!

Pedig de jó lenne! Egy angyal, aki megfejtené, mi jár a fejében. Mit érez, mi az, amit némán közölni akar? És mi az, amit el akar rejteni? Még önmaga elől is. Amiről ő se tud, talán.

Hiába tanulunk meg beszélni. Mert először is nem tudjuk kimondani azt, ami a lelkünk mélyén él. Elhallgatjuk, vagy mást mondunk helyette. És ha nagy nehezen sikerül is végre kimondani: a másik nem érti meg.

A szavakat érti, persze. A mondatokat is.

Csak ami a szavaink mögött rejlik, vagyis a lényegét, azt nem érti.

Csehov egy egész világot teremtett a színpadon ebből a „nem értjük egymást”-ból.

Három órán keresztül beszélnek, beszélnek, beszélnek. De soha, senki, egyetlen egyszer sem mondja ki azt, amit valójában érez.

A dramaturgia úgy hívja ezt, hogy „szövegalatti”.

Amit igazán akarnak, nem mondják ki.

Soha.

Az ott lappang a szöveg alatt.

Ott is marad. Szerelmes – és az időjárásról beszél. Szenved – és viccel. El akar menni – de marad. Apró, jelentéktelen kis dolgokról fecseg vagy filozofál, miközben az öngyilkosságra gondol. És főbe is lövi magát. De hogy erre készült, sohasem mondta ki.

Lehet, hogy nem is gondolta komolyan. Ott volt a pisztoly a fiókjában... Mi lenne, ha most?... puff!... És megbánta, de már nem lehet visszacsinálni.

A „szövegalatti” az igazság világa, amelyről nem beszélünk, nem is tudunk, talán. És ez a lényeg! Mást teszünk, mint amit mondunk, mást mondunk, mint amit gondolunk, és mást érzünk, mint amit józan eszünkkel tudunk... És hogy

ezek a lelki rétegek szétcsúsztak bennünk, mint egy vulkán fölött a talaj, arról fogalmunk sincs.

Ez nemcsak Csehovnál van így, hanem mindenhol. Magánéletben, sajtóban, tévében, politikában, társaságban.

Van a kimondott szöveg, amit a fülünkkel hallunk és az eszünkkel értünk – és van a „szövegalatti”, vagyis a lényeg, amit nem hallunk és nem értünk.

Vagy nem akarunk érteni!

Ilyen is van.

Hogy az ember lelki lustaságból, gyávaságból vagy érdekből nem óhajtja megérteni, amit a másik valóban üzen neki – inkább elhiszi a hazugságot.

Nézem a tévét, a nemzeti ünnepeink lelkes szónokait, a politológust, a szakértőt, a mindig mindent pontosan értő hírmagyarázókat, a „vidám” műsorban tele szájjal röhögő szerencsétlen színészt (ott a pisztoly a lelki fiókjában), a „Vigyázz, adásban vagy!” után hirtelen megjelenő hazug mosolyt, a szemek álvidám csillogtatását, hallom a „természetes” és „őszinte” hangokat, és hirtelen felbukkan bennem ifjú apaságom döbbenetes élménye, amikor odafordultam a feleségemhez, és azt kérdeztem:

– MIT MOND???!

És ez a jobbik eset.

Mert itt még értem, és felfogom, hogy nem értek valakit. Hogy nem azt mondja, szegény, amit él.

A baj ott van, amikor ezt már természetesnek veszem.

Hogy ilyen az élet: hamiskártyázás. Hogy csakis a felszín van, önérdek, szerepjátszás, viselkedés, kölcsönös becsapás és önbecsapás.

Itt ugyanis az a nagy veszély fenyeget, hogy a lelkünk valósága felhozhatatlan mélységbe süllyed.

És élünk, és meghalunk – de már fogalmunk sincs, hogy miért.

Igen, egy élet telhet el úgy, hogy a lelkünk mélyvalósága meg se szólal.

S ha véletlenül mégis – mert feltör, vagy gejzirként kirobban belőlünk valami igaz –, a másik nem hallja meg.

Ez az állapot az, amikor már semmi közünk sincs egymáshoz.

Úgy hívják: szeretetlenség.

A térkép

Több mint fél évszázada élek a feleségemmel. Gyakran beszélek róla. A gyanakvók azt mondják: ilyen harmónia nem létezik. Hát soha semmi botrány

nem volt közöttetek? Semmi összetűzés, veszekedés nem volt?

De volt!

Volt! Van! És lesz is!

Most és mindörökké!

Egyetlen dolog miatt.

Úgy hívják; térkép.

Már ahogy leírom a szót, remegni kezdek.

Elszorul a torkom... sebesebben ver a szívem.

Nem is tudok beszélni róla...

Szóval... mindjárt összeszedem magam... egy pillanat...

Szóval, ha elindulunk valahová, s beülünk a kocsiba, én mindig megnézem a térképet. Fejben megtervezem az egész utat; tudom, hol kell bekanyarodni, mit kell elkerülni – világosan látom a célokat, az útvonalat, a parkolót, olyan pontosan, mint egy hadvezér, aki egy idegen ország meghódítására készül.

Ő ellenben csak beül a kocsijába, és megy.

Még akkor is, ha olyan címre indul, ahol sohasem járt még.

Nyomja a gázt, bekapcsolja a rádiót, szól a zene – és robog.

Ha külön-külön megyünk, nincs is semmi baj.

De ha együtt, megőrülünk egymástól.

Hogyan?! Elindulni csak úgy, hogy majd csak lesz valahogy?! Majd ha odaérünk, meglátjuk?! És mi lesz, ha nem találjuk meg a parkolóhelyet?! Ha nincs behajtás...

Ettől rám jön egy szorongó, ideges remegés.

Ő pedig attól lesz ideges, ha állok, járatom a motort, és hosszasan tanulmányozom a térképet, míg a képzeletemben eljutok a célomig, precíz, mérnöki pontossággal, semmit sem bízva a vakvéletlenre. „Menjünk – mondja idegesen –, induljunk már végre!” – „De hová?! – kérdem. Máris forr az agyam. – Hová induljak, ha nem tudom, merre menjek?!” És akkor jön a dühös „Tessék, vezess te!”, vagy a „Mondd meg, merre menjek!” (azt persze nem tudja), s ekkor már ő is olyan feszült, hogy képtelen megszólalni.

Elbizonytalanodik.

És dühös lesz rám.

No most, ha két kocsival megyünk, ő az, aki előbb odaér.

És mindig odaér.

Ez biztos. Nem volt még példa az ellenkezőjére.

Én viszont sajnós eltévedek, néha.

Például ha valahol útelzárás van. Vagy elterelő forgalom. Ilyenkor összezavarodik a haditervem. Összeomlik az elmém mindent átlátó, értelmes konstrukciója, csődöt mond a ráció, és lebénulok.

Összevissza keringek.

Volt olyan is, hogy föladtam az egészemet, és bosszúsan hazamentem. A férfihisztéria oka gyakran az észtervek csődjéből ered. Amikor rádöbbenünk a világ bonyolultságára, vagy ami ugyanaz: önmagunk bevallhatatlan, merev hülyeségére.

Őt azonban a költöző madarak, a gólyák ösztöne vezeti, akik érzik az útirányt, és egy ötezer kilométer távolságban lévő kéményre is tévedhetetlenül rátalálnak. Szállnak, szállnak a tengeren át: és egyszerre csak ott vannak a kéményen, a régi fészekben. Iránytű nélkül. Valami vezeti őket. Mi? Nem tudom. De ha mellettük repülnék a térképpemmel, egészen biztos megtépnének, éppúgy, mint a feleségem.

Hullanának a tollaim és a szétszaggatott térképem darabjai az égből.

Engem csakis az „eszem” vezet, ami gyakran cserben hagy.

Őt azonban az a rejtélyes érzék, amit nemcsak autóvezetésnél, de gyermeknevelésnél, baráti beszélgetésnél, sőt még a velem való kapcsolatában is szüntelenül használ – kivéve persze, ha meglátja kezemben a térképet.

Attól rájön egy remegés, és egy számára is ismeretlen indulat.

Elborul az agya.

A feszültség oka pedig nem az, hogy másképp működünk. Jól ismert jelenség ez, a jobb és bal félteke játéka. Lelkünk úgy működik, hogy az egyik oldalon van egy sajátos egységlátás és ihlet és megérezés – a másikon pedig a józan számítás, a hideg kalkuláció, az, hogy minden csak szétszedve, analizálva, lépésről lépésre érthető. Vagyis a világ kiszámíthatóságának a hite, ami a tudományt is élteti.

Ez kétfajta életlátás.

Nem ez a baj.

Az a baj, ha meg akarjuk egymást téríteni.

Én azt akarom, hogy ő túl okos legyen, ő pedig azt, hogy én ihletett.

A két féloldalas lény nem érti a másik féloldalát. Főleg azt nem érti, hogyan tud a másik egyáltalán működni még! Miért nem megy a falnak? Mitől talál oda? Mitől képes életben maradni, egyáltalán?

Ez egy messzire vezető kérdés. Mert, mint egy cseppben, benne van az egész tenger. A férfi és női mentalitás lényege is itt van. Nem értjük egymást. Ezt megoldani nem lehet úgy, hogy átráncigálom őt az én oldalamra, s fárasztó munkával megtanítom őt térképet olvasni (lehetetlen!), hanem úgy, ha eltűnődöm végre azon, miért van az, hogy ő ér oda mindenhová először?! Miért nem téved el? Miért nem lesz bizonytalan, mint én? S ha netán hibát vétünk, én miért esem pánikba, s ő miért ránt vállat, miért tesz egy vagy két kerülőt, hogy a kocsiját szépen, nyugodtan a célba vigye?

Átkozott térkép!

Mindennek ez az oka.

Sok sértésnek, méltatlan indulatnak, remegésnek.

Mert nemcsak én térítem őt, ő is engem, szegény: azt mondja ilyenkor, hogy csak egy nagyon ostoba (hülye) ember nem talál térkép nélkül sehová. Nem könnyű valakivel élni, mondja, akinek mindenhez egy precíz tervrajz kell.

Az élet kiszámíthatatlan.

Ha ezt mint író hallom: igazat adok neki. Ha ugyanis így működnék, nem lenne bennem semmi új, semmi meglepő, semmi szabadság. Nem tudnék sugallatokat követni, ráérezni valakire, nem tudnék álmodozni, s nem tudhatnám azt sem, milyen lehet szabadon és önfeledten élni.

De ha mint férj hallom, fölmeleg a vérnyomásom. Volt példa rá, hogy ki akartam ugrani a kocsiból. „Férji” agyammal ugyanis épp olyan ostoba vagyok, mint a jelenlegi világdivat, melynek istene a Racionalizmus; erről beszél manapság tudomány, lélektan, politika, gazdaság. A racionálisgondolkodás egyet jelent a helyessel, a tévedhetetlennel, az igazzal. Mindig mindent tudunk vagy tudni fogunk!

Miközben soha még ilyen örült korban, mint a miénk, emberek nem éltek. A világvége, vagyis az Apokalipszis után, csak egyetlen tábla marad a radioaktív hamuval borított, kopár, kihalt Földön.

Valószínűleg egy átutazó ufó hagyta itt:

„Itt a mindig mindent jobban tudó lények éltek.”

Az autóm racionálisan működik. Nem tud sírni, dühbe gurulni. Nincsenek érzelmei. Nincs lelki-furdalása, ha rámeleg egy macskára. Nem „megy föl a pumpája” attól, hogy egy összeférhetetlen fráter vezeti. A számítógépem sem tud rám kiáltani, ha rosszat írok; nem lesz szomorú miattam, nem kap sírógörcsöt, nem mondja azt, hogy veled nem lehet élni.

Ezt csak egy ember mondja, akinek élő lelke van és bonyolult érzelmei.

A térkép sem mondja, hogy „bocs, nem tudtam, hogy útelzárás van!” Nem mondja azt se, hogy „Értsétek meg egymást, végre! Másképp működtök. Nem rosszul – csak másképp.” És az sincs rajta, hogy „Gyerekek, ne veszekedjétek, az isten szerelmére! Fontosabb a szeretet, mint az útirány!”

Ezt az utolsó mondatot rá kéne írni a térképekre, mint a cigarettadobozra a rákveszélyt – mert így sok bajt okoznak.

Addig azt tudom tanácsolni, minden házaspárnak, dobjátok ki a térképeket!

Tűzre velük!

(Ezt csak azért mondtam, mert a feleségem elolvassa ezt az írást. Fiúk, ne hallgassatok rám! Rejtsétek az ülés alá! Vagy vegyetek egy dzsipieszt, egy fecsegő kis útvonaltervezőt a műszerfalra, és fogjatok rá mindent!... Mindent!!... Az összes veszekedésért, indulatért és boldogtalanságért ő a felelős!

Az átkozott dzsipiesz!)

Lilike

Nem ritka, hogy nagy írók kitalálnak maguknak egy országot, és abban élnek. Egy képzelt világban. Minden művük ott játszódik, mert csakis ezt ismerik, a valódit nem igen. Vagy kitalálnak egy nyelvet, és azon írják a verseiket. Vagy álmodnak maguknak egy nőt, és abba szerelmesek. Dante például ezt tette. Gyerekkorában látott ugyan egy kislányt az utcán, a nevét is tudta, állítólag párszor beszélt is vele – de szerintem ezt is csak az utókor hazudta, nehogy kiderüljön erről a halhatatlan szerelmeséről, Beatricéről, hogy nem is létezett, egyáltalán. Nagy blama lenne, ha megtudnánk, hogy minden idők legnagyobb szerelme, az Örök Nő máig is érvényes szimbóluma csakis a költő fejében élt.

Vagyis hogy hazudta, de nagyon ügyesen.

Tudjuk, hogy Dulcinea sohasem létezett, csak Don Quijote lelkében. Halálosan szerette, még az életét is föláldozta volna érte.

A középkor legnagyobb szerelmes verseit rendszerint olyan nőkhöz írták, akik sohasem léteztek. De még a Szűz Mária-kultusz mögött is ott rejlik az emberi léleknek az a titokzatos, mágikus teremtő képessége, hogy nem kell látnia valakit ahhoz, hogy számára ő legyen a Mindene, életének értelme.

Aki a lelkünkben él – az él.

Petike, a kisunokám is kitalált magának egy nőt. Lilikének hívta.

Lilike a gyereke volt, akire nagyon vigyázott, hiszen az édesapja volt.

Persze az ilyen nagy fantáziájú, odaadó szeretetnél, mely csakis a fejben játszódik, nehéz megkülönböztetni a szeretet műfaját: hogy ez most kifejezetten apai szeretet vagy testvéri szeretet, vagy – Uram bocsá! – szerelem? Ezt nem lehet pontosan megállapítani. (Ez egyébként az életben is gyakran összerosódik: néha szerelmesek vagyunk a gyermekünkbe, s a gyermekünk belénk, lány az apjába, fiú az anyjába. Néha a testvérek is egymásba. Jól ismeri ezt a pszichológia. Azért van így, mert SZERETET csak egy van. És a különféle műfajai összekeveredhetnek bennünk.)

Mivel Petike „dumás” kisfiú, sokat tudtunk Lilikéről.

Peti nem tartozott a szemérmes művészlelkek közé; kitárta előttünk Lilike legitimebb titkait is. Tudtuk, hogy mikor dacos, mikor kedves, mikor nem eszik; tudtuk, mikor alszik, s néha, amikor Petikének jókedve volt, elmondta, hogy ez a kislánya miatt van, aki hála istennek, ma nagyon jó volt, tüneményesen kedves, egész nap játszott vele.

Lilike bevonult a családukba.

Ott élt velünk, mint Beatrice Dantéval és Dulcinea a hős lovaggal – azzal a különbséggel, hogy minden kis részletet tudtunk róla.

Néha például tisztába kellett tenni, mert bepisilt.

Vagy bekakilt.

Dante ezeket az intim részleteket sohasem említette.

Nemcsak mert szemérmes ember volt, hanem mert a középkorban élt. Más volt még akkor az emberi képzelet: idealizált.

Petike azonban már a posztmodern kor gyermeke, akiknek fantáziája korán hozzáidomult a naturalizmushoz.

Dulcineának például nem volt 500-as BMW-je – Lilikének ellenben volt, ezüstmétál színű, felnikkel; apjától kapta, de mivel kicsi volt még, és nem volt jogosítványa, így Petike vitte őt mindenhová. Nem mintha neki lett volna – de mint Lilike négyéves apjának, kiadtak számára egy speciális apa-vezetői igazolványt, azzal, hogy kösse be szorosan a gyermekét, s késő este ne igen furikázzon vele.

Cirkuszba vittem Petikét.

Itt járt a világ talán legjobb cirkuszi együttese: a Kínai Nagycirkusz.

Az első sorban ültünk.

Előttünk a színesen pörgő, látványos kavalkád. A ritmus, a hajlékonyság, a robbanékonyság, a merészség csodája.

Mindketten tátott szájjal bámultuk a produkciókat. Ráadásul, mivel az első sorban ültünk, a színpadra besurruló ferde szemű kis tündérek, a keleti Puckok, Arielek, koboldok és manók rámosolyogtak az én Petikémre. Az egyik futtában még egy puszit is adott szőke fejecskéjére.

Elképesztő biciklizámot láttunk. Tizenhatan ültek rajta.

A talajon úgy pörögtek, szakoztak, repültek a tündérek – „kiknek lába nyomtalanul úzi homokján a fogyó tengert” –, hogy apró kis bőrcipőik szinte nem is érintették a fűrészpores talajt.

És a kupolában, fenn, egészen magasan a műcsillagos égen, úgy szálltak trapézzal trapézra, kézből kézbe, légből úszva, pörögve és szakozva, mint pajkos égi lények, szilfek és najádok a felhők fölött.

Soha még ilyen lélegzetelállító mutatványokat nem láttam ezen a porondon.

Petike arcán ott maradt az ámulat.

Ez volt az első cirkusz, amit életében látott.

Jöttünk kifelé. Ráadtam a sapkáját, kesztyűjét. Mivel szokatlanul hallgatag volt, megkérdeztem:

– Hogy tetszett?

– Nagyon. Nagyon tetszett.

– Melyik?

– A kerékpárosok.
– Azt elhiszem! Egy keréken, kézen állva is. Láttad?
– Aha. Nagyon ügyes volt. Csodálatos volt! Csodálatos!... – mondta lelkesen.
– No és a légtornászok? Mit szólsz ahhoz a kislányhoz, aki megsimogatta a fejedet?
– Melyikhez?
– Tudod, amelyik pusztit adott, amikor berohant. Még integetett is neked, a magasból!
– Jaj, az nagyon jó volt! Az volt a legjobb!... A legeslegjobb!
– Tetszett?
– Nagyon! Nagyon, nagyon tetszett! – mondta lelkesen. – Nagyon tetszett!...
Csodálatos volt!

Elhallgatott.

Arcáról eltűnt a lelkes ámulat.

Megállt, egy pillanatra. A száját lebiggyesztette, és őszintén hozzátette:

– Lilike kicsit unta. Puff.

Hát, igen.

Elérkezett hát ő is oda, hogy nem tanácsos kimondani lelkünk igazságát.

Rákente Lilikére.

Merő jóindulatból, mert nem akarta a lelkes jó szándékomat hálátlanul összetörni.

Ez a mondat szállóige lett nálunk.

Ülünk egy színházban a nejemmel, egymásra nézünk, s azt mondjuk: Lilike...

És tudjuk, mit jelent.

Mindenkinek van egy „Lilikéje”, aki kicsit unja az egészséget.

Ha idáig tartana a történet, arról szólna, hogyan lép ki valaki az ártatlanság korából, s tanul meg hazudni. Vagy finomabban: alkalmazkodni, mások miatt, „nem igazat” mondani.

De mint kiderült, a valóság ennél sokkal mélyebben volt, s hamarosan olyan titok tárult fel, melyet megérteni ma sem tudunk, vagy nem merünk.

Mert egy év múlva Lilike megszületett!

Itt van.

Valóban!

Tegnap felült már.

Mosolygós, szemlélődő kisbaba. Állandóan csak néz.

Ez az ismeretlen világból idecsöppent valóságos lény, és ez a kutató, átható, őszinte és nyílt szemecske visszamenőleg átértelmezi mindazt, amit eddig leírtam.

Lehet, hogy Petike látta és ismerte őt?!

És ő Petikét?!

És akkor mi az, amit a gyerekek lázasan mesélnek? Mi az, amit csak kitalálnak és fantáziálnak, és mi az, amit tényleg látnak?

Hol a valósághatár?

Lilike még nem beszél, csak néz.

Rebbetlen szemekkel néz.

Kíváncsi lennék, mit szól ehhez az írásomhoz.

Tetszik neki?

Vagy lehet... lehet, hogy...

Unja?!

Lilikém! Mondd el, kérlek, ha nagyobb leszel!

S ha én élek még...

De talán odaát is meghallom majd.

Össztánc

Gyakran látom: emberek szeretik egymást – ugyanakkor nem bírnak egymással élni. Amíg fiatal voltam, az előbbit észre sem vettem. Csak azt, hogy örökösen marakodtak, veszekedtek, gyötörték egymást. Néha durván, még idegenek előtt is.

– Hogy bírnak ezek így élni? – kérdeztem anyámat.

– Szeretik egymást. Ezt mondta. Hogy lehet ez?

Mert tényleg így volt. Meghalt az egyik, s a társa nem felszabadult, hanem összeomlott. Ott maradt végre örökös veszekedés, üvöltözés, indulat és marakodás nélkül – de kifosztva és társtalanul.

Gyakori dolog.

A mindennapi élet szüntelen közelharcában csak ritkán szólal meg a „mélyvalónk”. Rendszerint akkor, ha a másik bajba kerül. A vad és goromba csatából ilyenkor minden átmenet nélkül csendes és rémült összetartozás lesz; a mentőautóban tudjuk igazán megfogni társunk kezét. Amikor belép a sorsba a végzet, a belső szemünk hirtelen kinyílik, s egy pillanatra átlátjuk, hogy miről is szól ez az egész.

Ezek a „se veled, se nélküled” kapcsolatok sokkal gyötrelmesebbek, mint a közönyös viszonyok, mert ott nem köti össze a társakat eleven, fájó idegszál. Együtt vannak, megszokásból, érdekből, talán gyávaságból: hidegben élnek, de bírják.

A legforróbb pokol olyan családokban van, ahol szeretik egymást.

Ahol csak közöny van, ott nem vagyunk sérülékenyek. Ott nem fáj az

életünk, legfeljebb üres. De ahol érzelmek kötnek össze bennünket, láthatatlan energiahálók, érzékeny hajszálidegek, ott fájdalmat okoz a másik. Minden mozdulatával megránt valamit bennünk. Sebekhez ér. Nem mindegy, mit mond és hogyan szól hozzám, nem mindegy, mit tesz és hová megy – úgy működünk, mint a sziámi ikrek: egymásnak fájunk, és idegvégződéseink összeérnek.

Mit tegyünk?

A választ a magyar szeretet szó adja.

Ebben a szóban benne van – elrejtve – a válasz.

A szeretet a „szer” gyökérből ered, melyből a „szerelem”, a „szervezet”, a „szervezés” keletkezett – de más síkon rokona még a „szerkezet” és a „szerkesztés” is.

Ez azt jelenti, hogy az Igazi Szeretet – meg van szervezve.

Az Igazi Szeretetenben – ami több mint érzés – rend van.

Úgy is, hogy a lelkünkben, s úgy is, hogy a közöttünk lévő kapcsolatban rend van.

Erről mi régóta nem tudunk már. A szeretet számunkra meleg érzést, forró érzelmeket jelent. Magnetikus vonzalmat, s néha villanyos taszítást. Ide-oda ráncigáló vágyakat. Kétségtelen, hogy a szeretet színképében az érzelmek vöröse döntő – de nem minden. Még egy hópehely sem jöhetne létre, ha csupán a molekulák „ösztönös” vonzó erejére lenne bízva. Attól nem alakulna ki a hatágú vagy nyolcágú, gyönyörű csipke formája. A víz különösen érzékeny elem, s ha szeretetet fogad magába, a zűrzavaros pocsolyából is hatágú csillagformát alakít ki magából, ahogy azt Emoto különös eljárásával készült, csodálatos fotóin látjuk. És soha egy kristály nem állna össze, ha a szeretet erejének Rendje nem szervezné meg az összevonzódó, összerohanó molekulákat. És a naprendszerben is rend van, nem elég a vonzás-taszítás ereje, nem elég, hogy „szerelmes a Nap a Holdba, a Hold meg a csillagokba”.

Magának a szeretetnek a pontos definíciója: egységbe teremtő Harmónia.

Erők és energiák önmagukban még kevesek ahhoz, hogy a sok „külön” összeálljon valami „egésszé”.

Ez így van egy párkapcsolatban, egy házasságban, egy családban is.

Csupán a vonzalmak nem elegendők.

Érzéseink zűrzavarosak. Minél hevesebbek, annál inkább. Kaotikusan lüktetnek, forognak bennünk; a vonzás átcsap taszításba, a szerelem féltékenységbe, az „enyém vagy!” „takarodj!”-ba. Lelkünk éghajlata pillanatonként változik. Még ha halálosan szeretünk is valakit, akkor sem bírunk hosszabb távon élni vele, ha a saját lelkünkben és egymás között nincs rend.

Ez nem katonás rend.

Nem gépies rend.

Ez az élő szervezet rendje.

„Szerves” rend, hogy a szer szótagot újra használjam.

Így működik a tánc is.

Alapvetően ezt is érzések mozgatják.

Átadod lelkedet a zenének, átéled, átérzed a dallamát, ritmusát. Kinyújtod a kezéd a párod felé, akivel táncolni kívánsz, aki ugyanúgy átéli a zenét, s átérzi a dallamát, ritmusát, mint te.

Érzitek.

Mit?

A vonzalmat – és az elengedést.

Vagyis az ellentétek egységét.

De ha nincs rend a lelketekben – és ez a lényeg –, ha nincs egy lekottázható, szerves rend közöttetek, csakis legázolni tudjátok egymást.

Magadra rántod őt, rálépsz, letaposod, s ha elengeded, nem találod meg újra a kezét, mert kiestetek a ritmus és dallam rendjéből, és messzire kavargó tőled.

(Társas táncban, balettben és műkorcsolyában az a legszebb pillanat, amikor a nőt olyan messzire röppenti a társa, hogy alig látják már egymást. Külön útra tértek... magányosak lettek... és mégis összetartoznak. Két ellentétes végtelenből – de érzik egymást.

A műkorcsolyában látod, hogy a párok szétfutnak, vagy messzire hajítják egymást, de a jégpálya legtávolabbi pontjain, külön-külön forogva is teljesen együtt táncolnak.

És ez nemcsak szép, de néha még „erotikusabb” is, mint a szoros ölelkezés.)

Csak „érezni” a zenét nem elég. Azzal csak ugrálni lehet. A tánchoz kell még valami több is.

Ez az, amit művészetnek nevezünk. Ebben a „többen” benne van persze az érzés, de azon túl még arány is, harmónia is, értelem is, szépség is – valami fensőbb, íratlan törvénynek a titkos ismerete.

Ha jobban belegondolsz, maga a zene is így jött létre.

Nem elég, hogy Johann Strauszt megszállta egy lágy, boldogító érzés, nem elég, hogy megszólalt benne egy lelkes és érzelmes umtatta-umtatta, nem elég, hogy érzelmesen, s talán vidáman elnevette magát, hanem a Zenét még meg kellett szereznie (szer!) – az, hogy ilyen szépen szól és maradandó, azért van, mert a szerző az érzéseit megszervezte.

Szerves szerkezet nélkül minden összeomlik.

Ez a művész és a műkedvelő közötti nagy különbség.

Őszinte érzései egy műkedvelőnek is vannak.

De nem tudja művészi egységbe formálni.

Egy jó párkapcsolatot is lehet művészi, és lehet dilettáns módon élni.

A legtöbb mai kapcsolatnak ez a baja: erők ráncigálják, dúlt szenvedélyek, érzékeny érzések és érzelmek, ösztönök és feszült idegállapotok, melyeket nem tudunk harmonikusan megszervezni.

Összevissza élünk.

Senki sincs a helyén.

Nincs eldöntve, hogy az „össztáncban” ki és mikor vezet.

Van, amikor a férfinak, van, amikor a nőnek kell vezetni!

Ezt is kevesen tudjuk, hogy bizonyos élethelyzetekben a szerepek fölcserélődnek. A páros tánc legnagyobb titka éppen az, hogy bizonyos dolgokat a nő nemcsak jobban „érez”, de jobban is tud.

Ilyenkor neki kell vezetni.

Egy másik helyzetben már a férfi irányít.

Azonfelül ott van mindkettőjük magánya. Amikor szétválnak, és külön forognak.

Egyedül.

Egy tánc attól áll össze, hogy hol együtt, hol egyedül vagyunk.

Vannak olyan „forgások”, melyeket önmagunk körül kell megtennünk. Ilyenkor el kell engednünk a másikat, s hagyni őt saját körében keringeni. (Anyám ezt úgy mondta: hagyd őt a saját levében főni.) Aztán, ha itt az ideje – és ez lehet nagyon hosszú idő is! –, ki kell nyúlni érte, és vissza kell fogadni őt.

Mégpedig néha tágan együtt – csak az ujjunkat érintve –, néha szorosabban együtt – összeölelkezve –, s végül még szorosabban: összetapadva, mint a kagyló két fele.

De utána megint szét kell válnunk, és eltávolodnunk, és külön pörgünk egymástól, sokáig.

A másik magányába nem szabad belegázolni.

De nem szabad benne sem hagyni őt, ha látod, hogy ott már nem jó neki.

Egy jó párkapcsolat épp olyan műalkotás, mint egy vers, egy tánczettős vagy egy hegedű-zongora szonáta.

Sajátos benső rend, s valami intelligens lelki kultúra működteti.

Intelligencia alatt én a sokat tapasztalt, érett lélek tudását értem.

Régóta nincs már.

Nem is tudjuk, mi az, mert senki sem nevelt rá minket. Hiányzik a fejünkből és az életünkből. Sőt, ma már a művészetünkből, a táncainkból és a zenénkből is. Nem a rend, hanem a káosz muzsikál, üvöltve, dübörögve és zavarosan. Nem csoda, hogy a családok legtöbbször az örültekházához hasonlít.

Ilyenkor nincs nagyobb tévedés, mint a baj okát csupán az érzelmek között kutatnunk – s nem a pszichénk benső zűrzavarában.

Az érzések – még a legforróbb és legvalódibb érzések sem képesek egy

emberi együtttest egybetartani. Hiába „szeretem!” szenvedélyesen, vadul és kétségbeesetten – nem elég.

Kell még hozzá valami több is.

Zenészek úgy mondják: harmónia.

Ha szeretsz valakit, ne szívet ajándékozz neki, s főleg ne egy nyíllal átvert, vérző piros szívet – hanem egy szép, hatágú kristályt.

Lehetőleg áttetszőt vagy bíborszínűt, mint a tengerparti égbolt, késő délután.

Jancsi és Juliska

Pláza.

Belépsz, és különös izgalom fog el.

Mi lesz itt? Mi vár rád? Mi minden lehet a tiéd? Ami otthon csak álom, remény, csalóka reklám, az itt van! Létezik! Meg lehet fogni, meg lehet szagolni, beletenni a kosárba, és hazavinni. El lehet ejteni, mint vadásznak egy értékes állatot. Ki lehet fogni, mint horgásznak a nagy halat.

Ha unatkozunk a nejemmel: irány a pláza!

Nagy kaland ez!

Kézen fogva indulunk el, mint Jancsi és Juliska. Irány a kolbászkerítés és a mézeskalács házacska! Különös izgalom fog el bennünket. Főleg őt. Ezt már régebben is megfigyeltem. Belépünk, s már nem is néz rám. Figyelme más felé fordul: fontosabb lesz számára a kolbász és a mézeskalács, mint én.

Én szeretnék mellette baktatni, mint egy szerelmes Jancsi, de nem lehet.

Túl lassan megy, s már nem is tudja, hogy ott vagyok mellette.

Elfelejt. Kiesek a tudatából.

Én boldog vagyok.

Szeretem nézni, ahogy vásárol. Szeretem nézni a tömegben azt az egyetlen embert, aki az enyém! Aki hozzám tartozik. Otthon ezt nem élem át, mert ott csakis ő van, egyedül, de itt, a sokaságban olyan, mintha most találnék rá, sok milliárd közül az egyetlenre, akit szeretek.

Megdobban a szívem.

Azt mondja – mert ismer –, hogy menjünk külön utakon. Majd telefonon hívjuk egymást.

Ez is történik.

Én erre indulok, ő arra.

De a szerető szívek akaratlanul is összetalálkoznak.

Akármilyen nagy a pláza.

Egyszer csak ott áll egy kirakat mögött. Cipőt próbál. Vagy éppen egy

függönyanyagot tapogat. Messziről meglátom.

Sírni tudnék a boldogságtól.

Telik az idő. Én már megvettem azt az egyetlen dolgot, amiért jöttem. Úgy működök, ahogy a nagy tibeti guru tanácsolta: „A bölcs olyan, mint a sas: csak egyetlen bárányt választ ki a nyájból, a többit futni hagyja.” A guru ezt persze az eszmékre érti, az Igazság megragadására, de a tárgyakra is igaz. Nekem már a kosaramban a tintapatron, amiért jöttem.

Lassan mehetnénk is.

Újra meglátom őt.

A dezodorok között válogat. De nemcsak úgy, hogy a kézfejen kipróbál különféle ismeretlen illatot, hanem külön-külön leveszi ugyanazt a márkát, s megrázza, tele van-e.

Rövid fejszámolást végzek. Ha ilyen ütemben halad, a zárásig még mindig csak az illatszereknél lesz. Hosszú lista van még nála, de nem a szerint megy, hanem az innen-onnan üzenő, ismeretlen tárgyak kísértései szerint.

Lassan kiderül a fájdalmas különbség.

Én, mint a legtöbb férfi, előre tudtam, mit akarok az élettől. Eldöntöttem – és slussz.

Csak a céloom érdekel.

Ő meg, mint a legtöbb nő, szintén valamiféle tervvel érkezett, cédulán írt össze mindenfélét, de a fontos kérdése nem az, hogy „Mit akarok én”, hanem, hogy: „Mit akar tőlem az élet?” Nem tudni előre! Mi bukkan fel egy kupacban? Mi lóg egy távoli vállfán? Hol van akció? Nincs olyan elhanyagolható részlet, ami ne lenne fontos. És itt százmillió részlet van! „Kétezzer forint volt!” – mutatja majd otthon az eredetileg négyezres blúzt, s tényleg olyan büszkén, mint horgász a nagy halat.

(Hát persze! Igaza volt Mózesnek, és a névtelen ősatyáknak, akik a Bibliát megálmodták! Hát persze, hogy Éva volt a megkísérthető! Nemhogy elfogadta a kígyótól az almát, de szerintem még válogatott is! Neki akármilyen alma nem volt jó! Itt a plázában, korunk paradicsomában döbbenek rá az időtlen bölcsességre!

Ó, nők, nők, nők!)

A női és férfi lélek drámája azonban itt nem ért véget.

Szenvedni kezdek.

Verejtékezni.

Érzem az örület apró jeleit.

Egyre bosszúsabban figyelem az órát.

Még csak két polcot haladt előre!

„Türelem!” – mondom magamnak. Eszembe jut a nagy tibeti guru.

Évtizedeket töltött a Himalája magányos szikláján. Olyan is volt, akit befalaztak, évekig. Fél órát én is kibírok itt. Eltelik a fél óra. Kibírtam. Nem könnyen, de kibírtam. Fél óra után már irigylem a gurut. A jó levegőért, a csendért, a magányért. Lehet, hogy a nagy Padmasambhava ezért ment föl a Himalájára, mert nem bírta a plázákat? Lehet, hogy a felesége a mai napig keresi őt, mert nem tudja, hová tűnt? Lelépett az öreg! Hát persze! Ott ül a hóval borított hegység valamelyik csúcsán, gyökereken él – és megvilágosodott. Lehet, hogy mindezt egy ilyen traumának köszönheti?

Egyre több bajom lesz.

Nem kapok levegőt. Fuldoklók, igen.

Később már alig tudok állni.

Érzem a keresztcsontomat, a derekamat, és a térdeim sajognak.

Jó alkalom, hogy megfigyeljem magamon a pszichoszomatikus folyamatok gyors kialakulását.

Az elfojtott indulatoktól fölmeleg a vérnyomásom. Fáj a fejem. Csupa víz vagyok. Szédülök... Itt nincs levegő... Fulladok...

A bezártságérzéstől szabadulni akarok – egy könnyű szívhalál megválthatna a szenvedéstől.

Nem is olyan rossz ötlet!

Meghalni!

Ez az!

„Nincs más barátunk senki más

Csak elszánt akarat és gyors halál.”

Persze nem könnyű pusztán gondolattal és akarattal megállítani egy dobogó szívet!

Pedig az kéne most!

Vagy eljuttatni magamat legalább az ájulásig. Ez már a téboly látomása: sikoltozás, pánik, sziréna, úristen! „Mi történt ezzel a szegénnyel?!” Jönnek a rohammentősök. Futnak a hordággyal. Utat, utat. Visznek haza. Vijjog a sziréna. A mentőautóban szorítja a kezem. Élek, de nem mutatom. Hadd gyötrődjön...

Otthon, mint egy halálból révedő, kinyitom a szemem.

Homályos tekintettel ránézek a nejem fölém hajló, rémült arcára... Ki ez?... Végre föl ismerem. És fájdalmasan, üzenem neki a néma tekintetemmel: „Látod, mit tettél velem?”

Átélem a mártírok lelkületét.

Ők legalább valamilyen eszméért haltak meg: hitért, hazáért, szabadságért... De egy plázáért?!

Nagy nehezen mégis kikeveredünk a levegőtlen pokolból.

Otthon aztán boldogan eszem a sokféle finomságot, amiket gondosan

kiválasztott; sonkát, sajtot, szalámit. (Nem azt a vacakot, hanem a jót!) Fölveszem a finom zoknikát, inget, sálát, mindent, amit megvett nekem. A függöny szép. A terítő hangulatos. A fürdőszobába pontosan illik a kisszekrény. A fűszertől finom a leves. Előkerül az a fajta, ritkán kapható sós kesudió is, amit annyira szeretek.

Visszatér a derűm.

A rossz emlékektől pillanatok alatt megszabadulok.

Olyan nyomtalanul, hogy pár nap múlva már föltámad bennem a Jancsi, és így szólok a Juliskámhoz:

– Nem megyünk a plázába?

– Nem szeretek veled vásárolni – mondja az én Juliskám.

Miért?

Nem értem.

Nem értem a nőket.

Köszönöm a tüzet!...

Híres mondat ez Ibsen Nóra című darabjából.

Nóra rossz házasságban él egy kellemetlen, önző emberrel. De van a családnak egy barátja, Rank doktor, aki titokban szerelmes az asszonyba. És amikor elbúcsúzik tőle, tüzet kér. Nóra gyufát lobbant, a férfi beletartja cigarettáját a lángba, és kifújja a füstöt. Mond még néhány lényegtelen mondatot, majd távozik.

Az ajtóból még visszaszól:

– Köszönöm a tüzet!

Később kiderül, hogy örökre elment. Így aztán ez a hétköznapi mondat jelképe nő: a Szerelem Tüzét köszönte meg a halálba menő férfi.

A TÜZET!

Anyám kedvenc drámája volt a Nóra.

Eltűnődött, miért van az, hogy az ember nem azzal éli le az életét, aki igazán hozzá való.

Különös játékba fogtunk.

Kutatni kezdtünk a szomszédaink és ismerőseink között.

Döbbenetes eredményre jutottunk.

Rájöttünk, hogy ez tényleg gyakran így van!

A legtöbben nem azzal élnek, aki hozzájuk való lenne.

A vérmes Tapuska néni sokkal jobban járna Borókai úrral, a piros tarkójú hentessel, aki néha célzást is tesz rá, hogy ők ketten mire lennének képesek,

együtt. És Vermes fényképész szomorú felesége sokkal boldogabb lehetne a jókedvű, vicces Krausz úrral, akinek mindig is tetszett a szótlan és rendkívül szép asszony; óriási macskaszemei mindig fényesek voltak; a piás Rudi bácsinak nem kellene stikában inni a magányos és szintén piás Pingiczer Évikével; Katkó Bélának otthon is lehetne bagózni, ha átvinné Dr. Weininger Géza feleségét, akinek szintén csak a gangon és az erkélyen szabad dohányozni, ráadásul állandóan panaszkodik, hogy a férje sohasincs otthon, örökké tárgyalt, pereskedik... A kutyás tanító nénit boldogan befogadná a magányos Hollai Vilmos, mind az öt kutyájával együtt... mondta is, hogy szereti a kutyákat, neki is van négy... Lauxnénak teljesülne a vágya a külkeres Szávai úr mellett, sokat utazna végre – Szávainé pedig, aki örökké panaszkodik, hogy egyedül él egy unalmas férfi mellett, akihez semmi köze, találhatna magának egy másik embert, például a körzeti orvost, az örökké mókás és jóképű Landmann doktort, feltéve, ha elhagyná morgó, mosolytalan feleségét...

Megmozdult a világ!

Játszottunk anyámmal.

És a képzeletünkben elindult az egész környék!

Mama ismerte jól az embereket.

Nemcsak a házban, az utcán, a piacon és a hentesüzletben, és nemcsak azokat, akikkel együtt dolgozott a bőrgyárban – ő volt az, akinek mindenki, még az idegenek is kiöntötték a lelküket. Nők és férfiak is. Ő volt – ahogy mondta – a kerület „lelki szemetesládája”. Mindenkit ismert. És rendszerint jó tanácsokat adott. Úgy működött, mint egy amatőr pszichológus vagy egy fölszenteletlen Pap – Bölcs volt – tele szeretettel.

De ebben a „költözős” játékban azért volt valami rosszalkodás. Egy bűvészinas huncutsága.

Meg is kért, hogy erről ne beszéljünk senkinek, mert itt tulajdonképpen a Jóisten dolgába avatkozunk bele, amikor embereket szétválasztunk és összeadunk, családokat túrunk szét, és idegeneket kerítünk össze.

Nagy képzeletű gyerek voltam. Láttam magam előtt, hogy mindenki hurcolkodik. Bútorokkal és csillárokkal megrakott teherautók és lovas kocsik keresztezték egymást a zuglói utcákon. A batyuk, bőröndök és ládák között elvált férjek és vidáman menekülő feleségek hurcolkodtak ide-oda. Nem haraggal, hanem lelkesen, boldogan, jókedvűen és fütyörészve. Volt, aki vissza sem nézett, volt, aki azért még jól nevelten integetett, „Szervusz, régi párom!” s volt olyan is, aki hálásan odabújt új társához, mert segített neki a pakolásnál, és ottmaradt vele a zötyögő kocsin.

Egy új Exodus látomása bontakozott ki bennem.

Boldogtalan párkapcsolatokból menekülő embertömegek lepték el az utcákat;

mindenki lázasan kereste az új hazáját, új párját, akivel jó lesz az élete, talán. Egy világfilm lehetősége volt anyám ötletében, ahol nem egyetlen nép, hanem az emberiség elmondhatatlan többsége, nők és férfiak cseréltek otthont és életet és házastársat.

Az összes Nóra hurcolkodott az ő Rank doktorához.

Mert van!

Mindenkinek van egy Rank doktora!

Nemcsak képzeletben, de lehet, hogy a valóságban is. Csak nem vele élt idáig.

Nevettünk.

Anyámmal sokat lehetett nevetni.

És eltűnődünk: vajon miért választunk rosszul mi, emberek?

Mi az a vágyunk, vonzalmunk, szenvedélyünk vagy ambíciónk, ami nem az igazihoz nyúl?

Sok év múlva egy jó nevű házasságközvetítő iroda szisztémáját tanulmányoztam. Itt komputer hozta össze a párokat. Be kellett írni, hogy ki mit nyújt, s mellé, hogy milyen társat akar. Vagyis, hogy mit ad, és mi az igénye. Elképesztő lista, mindkét oldalon! Melyik pártot kedveli, milyen vallású, milyen szexuális elvárásai vannak, és mire képes az ágyban (méretek, hajszín, bőrszín, etnikai származás, pontosan); milyen magas, dohányzik-e, iszik-e, mennyi a pénze és milyen autója van, szeret-e kirándulni, úszni, horgászni, kártyázni, bélyeget gyűjteni; hány kiló cipőben, hány kilósat akar, és mi az a súlyhatár, ami fölött már nem kell a másik; azonkívül milyen legyen társának természete, és milyen az övé; hány éves; ki az, aki túl öreg, vagy túl fiatal...

Hosszú-hosszú ad-vesz lista mindkét oldalon.

És amikor a komputer kihozott végre egy hozzávetőlegesen összeillő párocskát, kiderült, hogy semmi közük egymáshoz.

Az egyik lány csupán azért rohant el feldúltan az első találkáról, mert a férfi kopasz volt. Bárkit, csak kopaszt nem! Hiába stimmelt a többi adat, ez az egy megölte mindent.

Pszichológusok vezették az intézetet. Azt mondták, ha egyszer akarok írni egy jó tragikomédiát, jöjjetek el hozzájuk, vagy még inkább, iratkozzak be én is, és csupán kíváncsiságból tegyek néhány kísérleti kört náluk, mert olyasmiket fogok tapasztalni, ami minden képzeletemet felülmúlja.

Arra a kérdésemre, hogy mi hozza össze az embereket, nem tudtak felelni.

És akkor megkockáztattam a kérdést:

– Lehet, hogy mégis csak a régi, nagy íróknak van igazuk?

– Miben?

– Lehet, hogy nem ezek az adatok számítanak, nem is a pénz, a származás, a

vallás és a vagyon...

– Hanem micsoda?

– A szerelem. Csönd.

A két pszichológus először egymásra nézett, aztán röhögni kezdett.

– A szerelem?!... Ha létezik valami, művész úr, amiből idővel botrány lesz, és a legtöbbször csúnya válás, az a szerelem! Jöjjön el hozzánk, és nézze meg, mit művelt az emberekkel az irodalom – meg fog döbbsenni!

Hogy van ez, hát? Nagy kérdés.

Beszélünk még róla. Meg kell, hogy érjen bennem a gondolat...

Titok

Végül is: mi hoz össze bennünket?

Mi hoz össze egy párkapcsolatot?

Szexualitás? Lelki vonzalom? Pénz? Menekülés? A magánytól való félelem? Érdek? Józan megfontolás? Ábránd?

Órület?...

Nem lehet megmondani.

Sok oka lehet – de van, amikor egy sem.

Néha kitapintható, hogy semmi sem hozza össze az embereket – csakis a Sorsuk.

Valami kis csalit rátűz ugyan a horogra – mondjuk, megkívánják egymást, néha egy érzelmi lángocska is föllobban –, de gyakran még az sem nagyon.

Láttam olyan párkapcsolatot, amelyet csakis az eljövendő gyerek hozott össze.

Semmi más.

Ettől az apától és ettől az anyától akart megszületni!

És slussz!

A szülők persze ezt nem tudták. Nem éltek sokáig együtt. Megjött a baba, s ők gond nélkül elváltak. Vagy ellehetetlenült a kapcsolatuk. A földi zűrzavarból maradt egy gyerek.

Nem ritka, hogy meghal az apa. Ennyit adott hozzá egy eljövendő földi sorshoz: saját lelki-genetikai múltját, mely egy másik emberkében folytatódik tovább. A gyereket már egy másik apa neveli fel. Ha nem kívülről és felszínesen, hanem látó, szellemi szemekkel vizsgálunk egy ilyen kapcsolatot, azt tapasztaljuk, hogy a szülő– és a nevelőapa megosztották egymás között a sorsfeladatot. Az egyik a génjeit adta, a másik a lényét. Az ilyesemből gyakran nagyszerű ügyek is kerekedhetnek. Sok ember múltjában ragyogva él a

nevelőszülő emléke. Ez lehet az anyjának egyik szeretője, egy mostohaapa, de néha egy nagypapa vagy nyájas nagymama is.

Főleg nagymamákra emlékszünk mint tiszta szeretetforrásokra: a rohanó, keservesen küszködő, robotoló mamák mögött ők tartják elénk egy nyugodtabb világ bölcs anyaképét.

Néha vannak a múltunkban olyasvalakik, akik sokkal mélyebb nyomot hagynak bennünk, mint a saját „édes” szüleink.

Sorsunk rejtélyes utakon szövődik. Az óriási rendező pályaudvarnak, melyet Életnek nevezünk, mi csak az e világi vágányait ismerjük, azt se mind – de arról már fogalmunk sincs, honnan érkeznek a vonatok, milyen távoli, számunkra nem létező világokból.

De azt tudnunk kell, hogy nincs „magántörténetünk”.

Még, ami kifejezetten két ember között történik, a legnagyobb intimitásban, az is egy végtelenül nagy, és láthatatlan hálózat része.

Engem ez a kérdés elsősorban mint drámaíró érdekel. Mert amikor egy történetet megírok, értenem kell a lelki szövevényeket, fel kell ismernem a kapcsolatokat működtető lelki és társadalmi erőket, ismernem kell a hálózat rendszerét, a rejtett összefüggéseket – tudnom kell egy-egy találkozás okát.

Egy drámaíró úgy működik, mint a sorsokat szövő görög istenek: a párkák. Megálmodja az emberi életek színes szöttejét: egyszerre pszichológus, kerítő, pap és ítéletvégrehajtó.

Sőt, néha „Isten” is.

Ismernie kell a Karma Urainak titkait.

Amikor egy-egy színpadi hősöm, Seress Rezső például, vagy Lugosi Béla beleszeret a társába, tudnom kell, hogy miért szeret bele. Ostoba kérdés, elismerem, de nekem mégis tudnom kell, különben képtelen vagyok megszőni életük meséjét. És Seress miért éppen Helénkével és Lugosi miért pont Liliannal találkozik? És Helénke és Lilian miért szereti éppen őket? És mi az oka, hogy mégis tönkremegy a kapcsolatuk, olyannyira, hogy mindkét hősöm öngyilkos lesz. Seress kiugrik az ablakon, Lugosi Béla „csak” egy szívinfarktust produkál, és belehal abba, hogy rosszul élt és rosszul szeretett.

(Talán jobban megérted, ha röviden elmesélem egyik nyomozásom történetét.

Amikor Lugosi Béláról írtam, meg kellett fejtenem szerelmének történetét. Hiteles külső adataim voltak, újságcikkek, memoárok, vallomások.

Híres ember volt, gazdag irodalmat találtam a magánéletéről.

De mi történt bennük, a lelkükben? Tudnom kellett. Ezt még azok sem tudták, akik ismerték őket.

Miért is tudták volna?

Lugosi, a nagy színész, a Dracula alakítója egy hollywoodi magyar bálon

táncra kéri és elcsábítja barátjának tizenhét éves szűz lányát, Liliant.

Lugosi ekkor több mint ötvenesztendő. Dúsgazdag. Világhírű. Férfiasságát mítosz lengi körül, a kor erotikus férfibálványa.

Lilian persze azonnal beleszeret; megszökik hazulról, és hozzámegy feleségül.

Eddig az „okok” látványosak és érthetőek.

Lugosi azonban hamarosan tönkremegy. Elfelejtik, elszegényedik, koldusbotra jut. Megöregszik. Kastélyát elveszti; ócska kis lakásában sötét van, a villanyt sem tudja kifizetni.

De Lilian kitart mellette.

Miért?

Mert több van benne, mint a halványnak szóló vonzalom.

A férfi inni kezd. Alkoholista lesz, és súlyos kábítószeres.

Sorsa jellegzetes hollywoodi művésztragédia. Abból tartják fönn magukat, hogy mint a cirkuszosok, járvák a városokat, hurcolják magukkal a vörös bársonnyal bélelt koporsót, s az elfelejtett sztár egykori mitikus szerepét, a Draculát adják elő.

Lilian – aki közben gyereket is szült – megtanul színészkedni. Ő játssza el a vénülő, roncs férjével annak a fiatal lánynak a szerepét, akinek a túlvilágról visszatérő vámpír kiszívja a nyakából a vérét, hogy ily módon átrántsa magához áldozatát a halál birodalmába.

Pontosabban szólva nem is a nő kell neki – csak a vére. Az életerege. Önmagát tartja így, földközeli, fél-életben: nem tud meghalni, de élni sem igazán.

És ez a vámpírlegenda mintha az ő sorsukban is megisméltődne: Lugosi részegen üti-veri a feleségét, goromba hozzá, „szívja a vérét” – néha pedig térdre hull előtte, sír és bocsánatot kér. És ez megisméltődik százszor, ezerszer.

Késői fényképeiken Lugosi – a világ legszebb férfija – felismerhetetlen roncs, élő csontváz, önmaga árnyéka.

Lilian pedig érett és megkeseredett asszony.

Végül elmenekül tőle.

Nem tehet mást. Nem bír Lugosi „démonával”. Így nevezte azt a valakit, aki a színész lelkében élt, s akivel reménytelenül birkóztak mindketten, egy életen át.

Most, a történet végén bukkannak föl azok a benső okok, melyek sok évvel ezelőtt, a magyar bál külsőséges káprázatában, egy rossz, amerikai botránysztorit idéző jelenetben még egyikük számára sem voltak láthatók.

A hetvenéves Lugosi a kórházban döbben rá, hogy számtalan egykori szeretője közül ez az egyetlen volt valóban az övé. Rádöbben, hogy ez a néhai

„kis szűz", ez a bájos „pipi", akit valaha diadalmasan és kíméletlenül „levadászott", több volt mint szerelem. Élete igazi társa volt, akit még ilyen roncsként is megpróbál minden megmaradt, szájalmas bűverejével visszacsalni magához.

De már késő.

Lilian menekül tőle.

Miközben ő is pontosan tudja, hogy ki volt az ő életében Lugosi Béla.

Lelkének másik felét búcsúztatja, amikor a férfi meghal.

Amikor megtudja halálhírét, így sikolt fel: „Én, én... én öltem meg, én."

Ez, persze, nem igaz, csak nem bírt a „démonnal" – gyenge volt hozzá, hogy a férfit „megváltsa".

És később még ezt mondja:

– A Holy Cross temetőben helyeztük őt nyugalomba, ott, ahol annyi sok filmsztár pihen... S ahogy mentem a ravatalozó felé, arra gondoltam, hogy most már végképp egyedül maradok... Élni nem tudtam vele... de a halála még jobban meggyötört... Ő volt az egyetlen... igen... az egyetlen ember, aki szeretett.

A földi – vagyis a társadalmi és lélektani okok mögött mindig meg lehet találni egy-egy párkapcsolatnak a szellemi, hogy úgy mondjam, „égi" okát is.

A tényekhez tartozik, hogy a darabot, melyet nálunk Darvas Iván és Igó Éva játszott, Lugosi Béla Hollywoodban élő fia is elolvasta.

Hétéves korában váltak el a szülei.

És valami olyasmit írt, hogy most értette meg szülei történetét.

Más szemmel nézte idáig.)

Mi működteti a sorsunkat?

Miért éppen ő lett a párom? És miért éppen ez a fiú lett a gyerekem?

Miért öröm ez néha, és máskor szüntelen gyötrelmem?

Miért tart egy kapcsolat pár hónapig, és néha egy hosszú életen át? Milyen elvek és erők alapján működik a Nagy Rendező?

Megkérdeztem sok ezüst- és aranylakodalmas házaspárt: mi az ilyen tartós kapcsolatnak a titka?

Egyikük sem tudta.

Közhelyeket mondtak.

„Szeret!" – mondta legutoljára egy hetvenéves asszony. Egy iskolába jártak valamikor a férjével. Egy padban ültek. Olyan csúnya szegény, hogy ha ez az egyetlen fiú nem veszi el, lehet, soha férfit nem talált volna magának. Azért lett boldog ez a riasztóan csúnya nő, mert százmillió közül pont azzal az eggyel került „egy padba", akinek ő kellett. „Ha egy másik osztályba jár, ma is egyedül él! – gondoltam. – No, de ki rendezte őket össze, egy osztályba, egy padba?" A nőnek fogalma sem volt, milyen mázlija van. Hogy milyen kegyelemben él. Úgy

vélte, hogy ami történt, az „természetes”. Jár neki. És hogy a férje „megfogta vele az isten lábát”. Nem tudta magáról, hogy nagyon csúnya. Mindig szerető szemek tükrébe nézett: szépnek látta magát. Ráadásul sohasem volt szüksége arra, hogy szexepiljét kipróbálja, s így nem is szembesült a kudarcokkal.

(Én egy percig sem bírnék vele élni. De ez más kérdés. Nem a külseje, hanem a természete miatt. Nem is értem azt a férfit, aki bír! És itt a titok kulcsa: más szemmel nézi – mert szereti.)

Még az is a fülemben maradt, amikor a hosszan tartó házasságuk titkáról faggattam, nem azt mondta, hogy „Mert szeretem”, hanem azt hogy „Szeret!” Mármint, hogy a férje szereti őt! Ez a titok, szerinte. Ez az egyoldalú szeretet. Ezért vannak együtt. Ebből az önkéntelen válaszból éreztem: főnyereménynek tartja magát.

Lehet, hogy igaza van.

Csak azt nem tudom, hogy miért.

Miféle sors, karma vagy kegyelem miatt maradt ki ez a nő abból a kollektív botrányból, amit manapság párkapcsolatnak nevezünk?

Nem tudom.

Sok mindent kitalálhatok persze.

Elemezhetem a sorsukat lélektanilag, szexuálisan és vallásos szemmel is. Megvizsgálhatom mindkét ember gyermekkorát, természetét, személyiségét – soha nem jutok el a megfejtésig.

Megnéztem a horoszkópjukat.

Dermesztő ellentéteket találtam.

Mondta is az asszony, hogy gyakran veszekednek.

Csak utána kibékülnek. Mások meg elválnak.

„A szél fúj, ahová akar, hallod a zúgását – de nem tudod, honnan jön és hová megy. Így van mindenki, aki lélektől született.”

A találkozás: észfőlötti titok.

Minél mélyebben merülsz a lélekben, annál határtalanabb világba, a felszínen nem látható rejtett összefüggésekbe, csodákba látsz.

Csak rád mosolyog valaki – s lehet, hogy vele álmodsz az éjjel, és el se felejtéd talán, soha, mert ez a futó mosoly olyan mélységből bukkant föl, amit éberen nem ismersz.

Két szem összevillanásában néha nagyobb titok rejlik, mint húsz év házasság történetében.

De azért, hogy ne engedjelek el üres kézzel, egy népi megfigyelést elmondanék még.

Fontos.

Egy bölcs barátnőm hozta, azt hiszem, Somogyból.

Azt mondják, egy jó házasságot az is össze tudja tartani, ha az egyik nagyon szeret. Akkor nem baj, ha a másik kevésbé.

Ahogy egy boríték akkor is leragad, ha csak az egyik oldala enyves. Nem jól – de ragad.

Ha megvizsgálod a „jó” házasságokat, rendszerint így működnek.

Az egyik erősebben szeret, mint a másik.

Vagyis ez a hetvenéves asszony nem beképzelt volt, csak irigylésre méltón őszinte.

Ezt csak most látom – utólag.

Az ő hosszú házasságuk titka valóban az volt, hogy a férje nagyon szerette őt.

S talán az is, hogy ezt józanul felismerte, s az ő alacsonyabb lángon égő, józan baráti érzelmeivel ezt okosan elfogadta. Viszonozni nem tudta, nem is hazudta.

Ehhez az elfogadáshoz kell, persze, egy természetes bölcsesség. Nem vettem észre, utólagos bocsánatot kérek tőle. Leélni egy életet úgy, hogy én nem lángolok, hogy olyan társam van, akinek inkább hálás vagyok, mint szeretem, akinek az egyoldalú szerelmét tisztelem és hálásan elfogadom, de viszonozni nem tudom soha – ehhez egy sokat tapasztalt, érett lélek kell.

És egy boldogtalan természet, aki föltehetőleg nemcsak a férjét, de önmagát sem tudta egy hosszú élet alatt megszeretni. És ezért másokat sem tudott igazán szeretni, szegény.

Láss visszanezve!

Azt mondják, jó természetem van.

Biztos így van. Sokszor vagyok derűs, bizakodó. Ha van olyan napom, amikor – akár csak egy pillanatra is – nem suhan át rajtam, ez a futó érzés, hogy „De jó!” – már rossz napnak számít.

Mi ennek a titka?

Lehet, hogy tényleg a „természetem”?

Gyári tulajdonság?

Lehet.

A külső körülményeim nem indokolták mindig – mert így éreztem magam gyakran a pokolban is. (Ha elmondanám, milyen iszonyatos helyzetekben mondtam, hogy „de jó”, megdöbbenél.)

De van egy titkom, egy lélektani trükköm, melyet gyerekkorom óta alkalmazok.

Már beszéltem róla, de most elmondom jobban – hátha hasznát veszed.

Tudok „visszanézve” élni.

Álltam egy játszótéren – négy-öt éves lehettem –, és arra gondoltam: ha férfi leszek, negyvenéves, visszatérek ide!

Megígértem magamnak.

Vissza is mentem. Ott álltam a piros pad mellett, negyvenévesen, s azt mondtam a gyerek-magamnak: Szervusz, öcsi!

És akkor újra tovább néztem, még messzebbre: és megláttam magamat öregen, aki megígérte, onnan a jövőmből, hogy ő is visszatér ide.

Ez is megtörtént: hetvenéves voltam.

És akkor fölnéztem a csillagos égre, s azt kérdeztem magamtól: melyik voltam a három közül igazán én? A gyerek? A férfi? Az öreg? És mit gondolok majd halálom után erről az emberről, aki én voltam gyerekként, felnőttként s vénülő férfiként? Mit gondolok majd erről az Én-ről, aki itt járt a földön, és vissza-visszatért erre a játszótérre, s közben megélt itt mindenféle történelemnek nevezett örületet; hallotta beszélni Horthyt, Szálasit, Hitlert, Sztálint, Mussolinit, Rákosit, Kádárt, Nagy Imrét... mondjam a többit is? Mennyi ostoba, hazug és véres operettet játszott itt végig ez az Én! Szép felesége volt, bölcs királynő... két gyereke, és megszámlálhatatlanul sok, drága unokája.

Leírva: százezer oldal élet – visszaemlékezve: egyetlen oldal.

Annyi se talán. Pár sor.

Visszanéztem magamra az égből.

Érted?

Olyan voltam a szellemvilági magasból, mint egy fura kis bohóc, aki megszületett, élt és meghalt, miközben új és új maszkokat festett a képére, húsból, ráncból, örömből és szenvedésből – igyekezett nem komolyan venni mindazt, ami körülvette, és megpróbált az egészen sokat derülni.

Amikor sirattam az anyámat, hirtelen eszembe jutott: hogyan fogok én emlékezni erre a megrendült, zokogó pasira húsz év után?

Ez a gondolat most jutott eszembe!

Elmúlt a húsz év.

És mintha egy varázsdobozt nyitnék ki, kiröppen belőle az anyám, és én is, de már mindketten mások vagyunk: nem emlékszünk a búcsúzásra és a halálra – újra nevetünk.

Hol van az elmúlás?

A kórház, a szenvedés, a gyász, a könny, a halál, hol van?

Sehol.

És én ezt már akkor sejtettem! Amikor gyászoltam és bőgtem. A legnagyobb fájdalmamat villámként földerítette ez az átsuhanó gondolat: visszanéztem a jövőmből, s már nem is fájt annyira a jelenben égő sebem.

Amikor megpillantom az utcán azt, akit szeretek, képzeletem hirtelen eltünteti a szemem elől. Jön szembe az utcán, kedvesen integet – s hirtelen nem látom! –, s eltűnik, nincs ott senki, csak a hiánya, mert ez már egy jóval későbbi kép, amikor ő már nem jár a földön. Meghalt. Ezt a Nincset, ezt az égő Hiányt látom jó előre. „Mennyi idegen ember, de hol van ő, az egyetlen ismerősöm, akit szeretek?!”

Még el se sirattam, miközben odaér mellém, hisz él még!

„Mit bámulsz?” – kérdi értetlenül. Nem érti, miért szorítom görcsösen a kezét, mi ez a pánik, és miért van tele könnyekkel a szemem.

Hiszen nem történt semmi... Csak örülök, hogy élünk még.

(Ó, bizony!

A csodáról beszélgettünk. Emlékszel?

Most elmondom a legnagyobb, legérthetlenebb, megfejthetetlen csodát: ver a szíved.)

Éjjel álmodom. Álmomban én halok meg.

Én hagyom itt, s térek vissza hozzá, s másokhoz is, akiket szeretek. Ott járok közöttük, de nem látnak engem.

Az unokáim néznek ki annak a háznak az ablakán, melyről rögeszmésen azt hittem valaha, hogy az enyém. Féltett jegyzeteim, olvashatatlan firkáim között turkálnak. És a ruháim már egy kupacban vannak. Van, amit a pincébe visznek, van, amit kidobnak.

Kell nekik a hely.

Nem baj. A jegyzetekért sem kár. Megíratlan könyvemet csak én tudnám megírni.

Későbbi kép: a ház már magányosan áll, romosan, beomlott tetővel; csak egy szétroncsolt, szénné égett gerendaváz áll a magasban.

Egy ló néz ki az egykori hálószobám ablakán.

Istálló lett a hálószobámból. A ló olvadt hólevet iszik: nincs víz. Idegen, keleti nyelvet hallok, kínait vagy mongolt, s amikor megkérdem, hol vagyok, valaki azt mondja

– nem ismerem a nyelvet, de mégis értem:

– Ez az a hely, ahol egykor Budapest városa volt.

Aztán újra, éberen: a barátommal beszélgetek. Pénzről, gondokról, érvényesülésről, politikáról. De az arca hirtelen meggyűrődik, öreggé válik, háta görnyedtté, púpossá, szeme vaksivá. Nem lát már. Hirtelen vénember lett, aggastyán, velem együtt; alig élünk már. „Becsüld meg ezt a pillanatot, mert elmúlik, és sohasem tér vissza! – kiáltja bennem egy figyelmeztető hang. – Itt és most vagytok boldogok, a jelenben, vegyétek észre, ti hülyék, mert elmúlik!”

Visszanézve a szürke hétköznapiok ünneppé válnak.

Az aznapi gondok könnyűvé, átlátszóvá.

„Boldog voltam, s én marha, észre sem vettem!” – kiált föl színdarabom hőse, Seress Rezső, amikor öngyilkossága után a szellemi köztes létből, a „túlvilágról” földi életére visszaemlékezik.

Igen, elmulasztjuk a lehetőséget.

Elfelejtünk boldognak lenni – amikor még lehetnénk.

Egyébként drámát nem is lehet írni, ha a szerzőnek nincs ilyen „visszanéző” tekintete, és nem tudja már eleve a történet végét.

Regényt lehet, mert az olyan, mint a folyó. Árad, sodródik, nem tudni, hová, s nem is biztos, hogy ott a vége, ahol az író befejezi – lehetne folytatni tovább.

Minden regény egy kicsit teleregény – végtelen történet.

De a dráma nem.

A dráma: sorsörvény, egy spirál, mely önmagába, egy magasabb körön, visszatér.

A drámaíró visszanézve ír.

Amikor az első mondatot leírja, nagyjából tudja már, hogy az egész cselekmény hová tart, s mi lesz a mese vége.

Jézus is tudta, pontosan, hogyan fog meghalni.

Látta életének egész meséjét. Nemcsak a gyötrelmes és szenvedésteli, de a dicsőséges részét is – története megállíthatatlanul sodródik a Golgota és a feltámadás felé.

Tanítványainak számtalanszor elmondta, mi lesz nemcsak a saját, de az ő élettörténetük vége is.

Elmondta, hogy Péter elárulja őt, háromszor, de majd később valóban megszereti, s akkor föláldozza érte az életét. És Pilátus azt a szöveget mondja, s azt teszi, amit a „fönti” Rendező akar.

Jézus visszanézve élt.

Nem baj, ha meghalok – majd föltámadok.

És nem baj, ha Péter háromszor elárul – majd megszeret, s akkor vállal engem és önmagát!

Mindenkinek van egy nagybetűs SORSA és egy aznapi élete.

Egy ünnepi Sorsa, s egy zűrös, zaklatott, a szürke hétköznapiakba belevakult, vacak kis élete.

Egyszerre vegetálunk küszködve – és élünk boldogan a Csodában.

És sohasem a külvilágon, hanem a mi szemléletünkön múlik, hogy éppen melyiket éljük át.

Aki visszafelé nézve él, messziről nézi az életét.

Föntről, magasról.

Önmagát is így látja.

Kicsit az „isten szemével”.

Időben előre-hátra szállva – valójában időtlenül.

A hétköznapban mindig látja az ünnepet.

Ilyenkor áthangelődik az „aznapi” boldogtalan, unalmas, zenétlen, csikorgó jelenünk. Amikor már alig várjuk, hogy elmúljon végre ez a fárasztó, kellemetlen nap is, hirtelen megáll az idő, és kinyílik a tudatunk egy másik, színes valóságra.

Ott volt eddig is, csak nem érzékeltük.

És különös zenéje lesz a létnek.

Meséje.

Az összes lelki problémánk, még a leggyötrelmesebb tragédiák is átlátszóvá válnak.

És könnyűvé.

Mintha nem is a miénk lenne.

Hiszen mi sem maradunk azok, akiknek ez jelenleg fáj.

Hogy lenne állandó a fájdalom, ha az „én” sem állandó! Az „én fájdalom” elmúlik az énemmel együtt.

Hol van az a gyerekkori fájdalom (így mondom: az „enyém”, hiszen valaha az én tulajdonom volt az a fájdalom), amit a kismozdonyom összetörése miatt éreztem?

Már nem vagyok gyerek.

Annak fáj – nem nekem.

Meglátok egy kismozdonyt, és meg se dobban a szívem.

A mondat mögött, hogy az „idő begyógyítja a sebeket”, az a lélektani igazság húzódik, hogy az „én” idővel megváltozik. Meghal, és egy új „én” bontakozik ki a régi helyén, akinek már nem fáj a régi fájdalom, mert nem az övé.

Lelkének előző lakója hagyta ott.

Ha gyerek-énem nem halt volna meg bennem, még most is bőgnék a mozdonyomért. És követelném a világtól, a rendőrségtől vagy az önkormányzattól, hogy azonnal adják vissza, mert üvölteni fogok. (Anyámtól már nem tudnám követelni, mert nem él már, a drága.)

Az én-tudatunk változik, s vele minden olyan élmény, mely hozzátartozik és az övé.

Ehhez nem kell feltétlenül idő.

Spirituális éberebb korokban az ember az „én”-jével sokkal szabadabb, játékosabb viszonyban élt, s akár egy perc alatt is ki tudott lépni rögeszmés szorításából.

Rálátása volt önmagára.

S tudta a lényét a magasból, vagy éppenséggel a jövőjéből nézni. Ezért nem

azonosult túlságosan a lelki batyuival.

Szabadabb volt.

Értesz már?

Boldognak lenni csakis így lehet. Mert a boldogság nagybetűs élmény, és ha elborítanak a napi gondok, a zaklatások, a félelmek és elvakult izgalmak – ha megfeledekezel az Egész Meséről –, elfelejtesz örvendeni.

Foglyul ejt a pillanat.

Boldog vagy – és észre sem veszed.

Repülj madárként a jelened fölé – s nézz vissza, miközben szabadon szárnyalsz: kék az ég, s lent szájalmasan kicsivé válnak a gondjaid...

A jövődben jársz.

Hol az oroszlán sörénye?

Miért van az, hogy a hím oroszlán olyan a pompás sörényével, mint egy reneszánsz fejedelem, és mellette a nősténye, mint egy izmos, lestrapált mosónő?

És milyen hatalmas, mesebeli koronát viselnek a szarvasbikák, s milyen kopott kis fejcskékük van sovány, kis termetű nejüknek!

Úgy tűnnek egymás mellett, mintha a király egy proli nőt vett volna feleségül.

Próbálok női szemmel nézelődni a pesti utcákon, és ez a gondolat sokszor jut eszembe.

Mitől van, hogy az állatvilág hímjei impozánsabbak, mint a nőstények? Tollaik színesebbek, pompásabbak, testük nagyobb, megjelenésük fenségesebb; még egy domesztikált kan kutya, egy német juhász is „jobban ad magára”, mint a hozzá képest jelentéktelen kis felesége, akinek bundája szép ugyan, de jóval olcsóbb – olyan, mintha nem is a szeretője, csak a házvezetőnője lenne.

A pesti utcán ez éppen fordítva van.

Figyelted már?

Észrevetted már, hogy a férfiak mennyire nem adnak magukra?

Nemcsak azért, mert manapság a rongyos farmer és a kopott zakó a divat, mert ugyanez a nőknél egészen másképp mutat.

A nők zöme még a divatos rongyokban is ápolt, csinos. Hajuk rendezett, ki van találva, látszik rajta a fodrász nyoma. Ápolt a körmük, és ha elmennek melletted, árad belőlük a jó illat.

Ruháik szebbek, csinosabbak.

Arcuk festett. Soknak divatos műmelle van.

Nem sorolom.

Az általános kép, hogy a nők adnak magukra.

És a férfiak nem – vagy csak nagyon ritkán.

Szürkék, szakadtak, jelentéktelenek vagyunk.

Ha elegáns férfit látsz az utcán, biztos lehetsz, hogy bankban dolgozik, vagy valami üzleti tárgyalásról jön. Esetleg szállodás, vagy éppen az operabálba tart.

„Csak úgy” ritkán szedi össze magát egy férfi.

Ezalatt azt értem, hogy önmaga miatt.

Vagy mondjuk egy nő miatt.

Nekik jók vagyunk így is, topisan.

Nem kell sörény, agancs, színes farktoll, taréj, nem kell kihívó és vonzó megjelenés. Ha történetesen adunk a testünkre, mondjuk, konditerembe járunk, megfigyelhető, hogy sokkal inkább egymásnak vagy önmagunknak gyúrunk, mint a nőknek. A nők zöme nem is nagyon szereti a „kigyúrt pasikat”.

Ha egy marslakó riportot készítené valamelyik budapesti utcáról, az állna benne, hogy a zömmel szép, ápolat és jelentékeny nőnemű lény között sok az ápolatlan, nem szép és jelentéktelen hím. A legtöbbször mintha nem lenne pénze fodrászra vagy jobb ruhára.

Ha meghallgatod erről a nők véleményét, azt tapasztalod, hogy ezt ők is így látják. Nem tűnik föl nekik, mert megszokták.

Még azt is hozzáteszik, józanul, hogy mindez azért van, mert nőnek lenni manapság nagy hendikep. Mindazt az igyekezetet, amit az állatvilágban a hímek kénytelenek megtenni, hogy egyáltalán nőstényhez jussanak, nálunk éppen fordítva van: a nőknek kell megtenni. A természetben a hím nehezen tudja „eladni” magát. Küzdeniük kell egymással, és a nőstények válogatósak. Egy szarvasbika néha elveszti pompás agancsát, s hősiessé belepusztul az őzért való halálos viadalban – nálunk a szegény nőstények az „eladók”, nekik kell törekedni, hogy valamelyik lompos hím egyáltalán befogadja őket.

Így is kevés esélyük van, hogy egy jó élettársat vagy férjet találjanak.

Nagy a kereslet.

Manapság nekünk, férfiaknak, semmiféle csomagolásra nincs szükségünk, hogy eladjuk magunkat.

Kelendő hiánycikkek vagyunk, és ezt tudjuk is magunkról.

Tudom, hogy ez banális mondat, de sajnos igaz.

A külső mindig a belsőnek a tükré.

És az utca képe, az emberek arca, ruhája és külső megjelenése ezt a férfifölényt, ezt a régóta tartó felborult helyzetet tükrözi. Ami – hadd tegyem hozzá – nemcsak a nőknek, de a férfiaknak is rossz, mert sok nagy érték származhat abból, ha egy férfi egy nőnek „imponálni” akar. Sok olyan nemes,

szép és nagyszerű tulajdonságát is kihozhatja magából, ami egyébként sohasem nyilvánulna meg.

Ezek nem csak külső, hanem belső tulajdonságok is.

Itt van a nagyobb gondom!

A „Mindegy, hogy nézek ki, kívül” egy másik, riasztó lemondást is takar: „Mindegy, milyen vagyok belül.”

Nem kell ápoltnak, csinosnak lennem – de bátornak, nemesnek, jónak, megbízhatónak, bölcsnek, lelkileg erősnek, jellemesnek, derűsnek sem.

Egyszóval a szó igazi értelmében nem kell már „férfiasnak” lennem.

Régen egy férfi szexepiljéhez olyan imponáló erények is tartoztak, mint a bátorság, a hősiesség, a bölcsesség.

Ma már nem.

„Jó leszek ezeknek így is!”

Egy új BMW, egy virágzó vállalkozás, ház, nyaraló és bankbetét – és nem kell hurcolnom magamon a súlyos agancsomat és a meleg sörényemet, elhullathatom a tarka kakastollaimat. Jó leszek ezeknek kopaszon, szürkén, sunyin, elhízva, testi és lelki szexepil nélkül is.

Amiről itt szó van, úgy hívjuk, hogy értékválság.

Mert ha tekinteted optikáját még élesebbre állítod, azt látod, hogy kevés a jelentékeny arcú férfi. Kevés a tiszta szem, a nemes arcvonás, a tiszta homlok, a sugárzó, nyílt tekintet. Hiányzik rólunk az, ami nagyapáink és dédanyáink fényképein szembeötlően ragyog: hogy ők még voltak Valakik.

Hiányzik rólunk a Nagy Egyéniség bélyege.

Ez már sajnos a nőkre is vonatkozik.

Eltörpésedtünk.

Ezt főleg a színházban tapasztalom. Hiányoznak a „Nagy Bölények”, a ritka, kivételes emberpéldányok. Hiányoznak a Somlay Artúrok, Tőkés Annák, Bajor Gizik, Honthy Hannák, Csontos Gyulák, Dajka Margitok, Sulyok Máriák, Darvas Ivánok és Jászai Marik! Valaha a Madách Színházban nemcsak a színpadon, de még a büfében is megállt a levegő, ha egy Uray Tivadar bejött, és leült közénk egy asztalhoz. Szótlanul kavargatta a kávéját, és mi elcsöndesedtünk. Nem mertünk káromkodni. Esküszöm, így volt! Halkabban beszélgettünk, s az öltöztetője – aki „választott” volt a szabók között, mindig finoman kopogtatott az ajtaján, ha jött levenni róla monogramos köpenyét, és feladni a jelmezét.

Még egy kopott, szürke öltöny is másképp állt rajta – mert ő állt másképp a világban.

Egyenesen.

Még az ügyelő is másképp szólította.

Nem azt mondta neki (képzelt neveket mondok), hogy „Kovács Gusztáv,

Guszt, Gusztikám, hol a fenébe vagy?!" hanem azt, hogy: Tógyer bátyám, légy szíves!

Akkor láttam, mit jelent, ha valakinek a lénye tiszteletet parancsol.

Semmi más: csupán a lénye.

A színház olyan hely, ahol a külső és belső szoros összefüggését hamar megtanulja az ember.

Gatyában nincs király. És ha az öltözőben fölteszi a színész a koronáját és a palástját, többé már nem verhetem hátba, még akkor sem, ha a legjobb barátom... Mert ő már nem ugyanaz, aki volt.

Átváltozott.

Másképp ragyog a szeme.

És zavarja, ha a folyosón bizalmaskodnak vele.

(Gábor Miklóst csak félve mertem tegezni a szünetben, ha Hamlet királyfi jelmezében volt. Ha fekete harisnyanadrágban és hófehér, bő ujjú ingben ült az öltözőjében, aranymarkolatú kis törrel az oldalán, hiába viccelt s nevetett harsogva, ő is másképp nézett rám. Idegenül. Másképp fénylett a szeme. Egy felsőbbrendű lény élt a hétköznapi személyisége mögött. Egy megtestesült mítosz. Egy Shakespeare-hős. És ez a Hős a szünetben csak várakozva hátrább lépett – de nem tűnt el teljesen.)

Ma ez sajnos már ritkaság, mert nemcsak a „civil” emberek, de a legtöbb színház is elgatyásodott. Ami azt jelenti, hogy az ősi misztériumokat már elfeledtük, és nem ismerjük a test és lélek rejtélyes összefüggését. Nem tudjuk már, amit még egy indián vagy egy pápua harcos is tudott, hogy az ember nem másoknak, hanem az isteneknek festi ki magát. Tolldísz a főnök nem azért vett föl, hogy jobban kívánja a felesége, nem is azért, hogy népe tisztelje, hanem azért, mert át kellett élnie, hogy ő most a Nagy Szellem földi képviselője.

Itt Ő AZ.

Ünnepi tolldíszben nem ember volt, hanem isten.

Ma már ezt nem is értjük.

Murisnak tartjuk.

Jó színészek ma is vannak, kitűnő, tehetséges játékosok, értékes művészek, de felejthetetlen Nagy Egyéniségek alig akadnak közöttük.

(Ha vannak, azoknak nagyon nehéz.)

Lehet, hogy tévedek, de a nők ebben az általános romlásban mintha jobban igyekeznének vigyázni magukra – talán azért, mert kiszolgáltatott helyzetben vannak.

Jobban kell igyekezniük.

Amikor lányos szülőkkel beszélgetek, szinte mindegyik sóhajt, ha szóba kerül a társkapcsolat kérdése. Főleg, ha arra nevelték lányukat, hogy az életben

igazi értékeket keressenek. Azt latolgatják, hogy „eladó lányuk” esetében hol van a megalkuvások alsó határa.

Sok közöttünk, férfiak között, a kopasz páva, a gyáva oroszán és az elhízott, szarvatlan szarvasbika – és még több az olyan, aki értékét nem a lelkében hordja, nem is a testén-arcán, hanem valahol kívül: tárgyokban, pozíciókban. Ha meghalljuk a szót, hogy érték, nem a szívünkre, nem a fejünkre, hanem az új kocsinkra vagy a hitelkártyánkra gondolunk.

Nem így van?

De ha már érintettük a titkot is, hadd mondjam el, hogy a nők mintha ezt is jobban tudnák manapság.

Értik, hogy a Főnök miért hord hatalmas tolldíszet, és miért festi az arcát.

Valahol érzik, vagy tudják még, hogy a test nemcsak a „lélek ruhája”, nemcsak a szexus kívánatos, vonzó mágnes, hanem a Lélek műalkotása.

Nincs olyan mama, aki ne mosdatná, fürdetné és színes ruhácskákkal ne díszítené fel kisbabája pucér kis testét. Egy anyát minősít, hogyan öltözteti a kisbabáját.

(Már a kislányok „babázása” is erről szól. Öltöztetésről. Gondolj bele, hogy egy anya, aki aztán igazán tudja, hogy mi a test, a hús, a pisi és a kaki, nem elégszik meg azzal a kis meztelen lényel, akit világra szült – így nincs még készen –, s nemcsak tisztába teszi, de csinosan fel is öltözteti, meg is „csinálja”. Nem csak azért, hogy ne fázzon, hanem hogy szép legyen.)

Ez nem csupán „ösztön”, nem is hiúság, hanem egy magas szellemi látásnak az emléke, mely nem húst, bőrt, csontot, izmot, körmöt, bőrt és haját lát a testben, és az arcban nemcsak egy eleven, síró-nevető csontkoponyát – hanem alkotást, a Lélek mágikus művét, melyért esztétikailagfelelős.

Az állatokat s a virágokat az Isten öltözteti – az embert önmagának kellene.

A száj nem csak evésre való.

Nem csupán csókra és beszédre.

De szépnek is kell lennie.

A szemnek is!

És ha homlokunkról hiányzik is a harmadik, látó csillagszemünk: oda kell festeni, vagy egy kis piros ponttal jelezni legalább, hogy ott volt, tudom.

Az arc és a szemek festését minden magaskultúra ismerte.

„Natúr” még nem kész az ember. Meg is kell szépíteni. Ami az állatoknál a teremtés rejtélyes műve, nálunk a tudatos szellemé.

„Magától”, vagyis a szellemtől elhagyatva, az ember csak egy csúnya, bűzös, szőrtelen állat.

(Szép emberpéldányt színpadon ma már főleg csak a balettben lehet látni. Itt ugyanis nem lehetett elsikkasztani a test és az esztétika szétválaszthatatlan

összefüggését. Egy táncos teste nem azért szép, mert sokat gyakorol, hanem éppen fordítva: azért gyakorol sokat, hogy a Szépséget minden mozdulatával, tartásával, járásával, gesztusával – még a mozdulatlan egy helyben állásával is – kifejezze. A Szépséget gyakorolja reggeltől estig, és ez látszik is rajta.)

A mi tudatunk olyan mélyre zuhant, hogy ezt az esztétikai érzékenységet csak ritkán vagyunk képesek átélni.

Akkor is inkább az autónkkal. Ott még átéljük a műalkotásért érzett esztétikai felelősségünket. Azt még mossuk, vaxoljuk, sárvédőt, felnit veszünk neki, s belül illatosítjuk is – de magunkkal nemigen törődünk már.

Egy igazi nő akkor is „megcsinálja magát”, ha nem látja senki.

Nagyanyám végakarata az volt, hogy fésűt kért az éjszakás nővértől.

És utolsó, végső erőfeszítésével megfésülte hosszú, ezüstfehér haját. Nem lehetett könnyű, mert a derekáig ért, és alig tudott mozogni már.

De megfésülte, és kontyba is fonta.

Nem másoknak.

Nem is magának.

Istennek.

Kettőt szeretni

Lehet?

Lehet egyszerre két nőbe szerelmesnek lenni?

Létezik olyan szerelem, mely, mint a kétágú láng, mindkét irányba egyenlően perzsel? Voltál már úgy, hogy nagy szerelemben éltél, s egyszer csak jött valaki, akibe ugyanúgy beleszerettél, és kétlelkű lettél?

Életem egyik legkedvesebb munkája – egy film forgatókönyve – erről szól.

(Nem magyar film volt, nálunk be sem mutatták.)

Gyerekszerellemmel indul. Egy kisfiú még az iskolában beleszeret az osztálytársnőjébe. A szadista tanító büntetésből bezárja őt a szertárba, sötét éjszaka, riasztó csontvázak és kitömött állatok, sasok, medvék és üvegszemű mongúzok közé. De a kislány, a szőke Anna, beszkök a rettegő fiúhoz. Enni hoz neki, és eloszlatja a rémületét. Így indul a szerelem közöttük, áldozattal, s azzal a nagyon korai élménnyel, hogy a szerelem megszünteti az ember félelmét.

Felnőnek.

Különös vonzalom lesz közöttük, szűzi szerelem, miközben a kamasz fiút elcsábítja egy érett, szenvedélyes asszony, akibe „halálosan” beleszeret.

Mindkettőjüket szereti.

Az egyiket sűrű, testi, a másikat éterien tiszta, „lelki” szerelemmel. Őrlődik a

két érzés között. Anna beteg lesz, s amikor végre oda akarja adni magát a fiúnak, rémülten és kétségbeesetten, mert nem akar vesztes maradni, csók közben vér csordul ki a szájából.

Ölelés helyett ölében viszi haza a fiú; mindkettőjük inge csupa vér.

Hamarosan meghal a lány – szűzen és fiatalon. Úgy tűnik, a sors választott, de a fiú nem marad a másik szerelmével sem. Elmenekül tőle, messzire.

Egy másik országban kezd élni.

Önmaga elől menekül. Nem tud szabadulni a gondolattól, hogy hűtlenségével megölte Annát.

Berlinben aztán belekerül a szabados életbe, bohém, fiatal festők és költők közé, gátlástalan pánszexuális légkörbe, ahol mindent szabad. Mindenki mindenkivel, nincs határ. De itt is azt tapasztalja, hogy aki nemcsak szeretkezik, de mélyen szerelmes, az kétségbeesett lesz és nagyon boldogtalan. A test szabadsága nem oldja meg a lélek kötelékeit.

Végül a fiú egy fura és játékos párbajban, melyet legjobb barátjával vív, öngyilkos lesz. Beleszalad ellenfele kardjába, mert nem akar élni tovább. És ahogy haldoklik, és már nem kifelé néz, hanem valahová belülré, vagyis lelki szemekkel lát, megpillantja Annát; az arca fölé hajol, mint egy anya a bajban lévő gyereke fölé...

Érte jött?

Ekkor döbben rá, hogy ő, csakis ő...

Igen, csakis ő.

Anna volt az egyetlen szerelme, mindig.

A gyönyörű történet Gottfried Keller Zöld Henrik című regényéből való.

Ez a dráma mindannyiunk életében előfordulhat.

A filmem hőse belehal.

Mi azonban rendszerint tovább élünk.

De a kérdés azért ott marad a levegőben.

A morális része most nem érdekel, csupán a lélektani: lehet-e két nőt szeretni? Lehet-e a szerelem egyenlő intenzitással égő kétnyelvű láng?

Szerelemről beszélek!

Mert szeretni tudunk, több embert is, egyformán vagy hasonló módon.

A gyerekeinket például.

Bár azért itt is vannak néha rejtett különbségek. Előfordulhat, hogy az egyik gyerekünk szívközelibb, mint a másik. De azért valahogy itt mégis szétszóthatóbb és mindenkit átölelő a szeretet sugárzása. Egy jó anya szeretetének körébe sokan beleférnek.

Annál az érzéki vonzalomnál pedig, melyet a legtöbb esetben kibogozhatatlanul átsző a szerelemhez hasonló érzés, nemcsak kettőt, de nagyon

sokat is lehet egyszerre... kívánni...?

Mi a jó kifejezés?

Erre is azt mondjuk néha, hogy szerelem – de nem az.

Néha azonban úgy tűnik, hogy ez a valódi, tiszta szerelemnél is így van: lehet kettőt szeretni.

Ha ilyenkor magunkba nézünk, két arc jelenik meg bennünk, egyszerre – két nagybetűs TE... és egyiket sem tudjuk elveszteni.

Így van ez?

Igaz ez?

Alig van ember, aki hosszabb párkapcsolata során ne találkozott volna ezzel a drámával.

Hogy egyszerre kell a kettő. És elszakadni bármelyiktől is kimondhatatlanul fáj.

Számomra az írás olyan, mint egy lélektani kísérlet.

Meditáció.

Kipróbálom a lelkemet az íróasztalom előtt, csendes, zavartalan körülmények között. Belenézek magamba, és figyelem, hogyan működik a szívem. És persze sok embert is faggatok közben – kutatom, mások hogyan élik meg az ilyesmit. Nem az a lényeg, amit mondanak, hanem amit látok bennük. Mert itt egy olyan finom, hajszálvékony különbséget kell megtennünk, amelyre csak egy nagyon érzékeny, sokat tapasztalt és pontosan látó lélek képes.

Ez a szexuális vonzalom és a szerelem közötti különbség.

Egyetlen, közös gyökérből táplálkoznak. Sokáig teljesen azonosak is – a görög „erosz” szó ezt a szétválaszthatatlan egységet érzékelteti –, de aztán mégis megjelenik egy tiszta, fehér hajtás, egy hófehér virág, mely már nem a föld sarából táplálkozik, hanem föntről, a fényből. Nem a testből, hanem a lélekből.

Nevezük mély, lelki vonzalomnak.

TEVAGYAZ-élmény.

A kérdés az, hogy létezik-e két, egyenlő intenzitású TE VAGY AZ.

Sokáig úgy láttam, hogy igen!

Létezik.

Van ilyen.

Van olyan, hogy kettőt szeretünk.

Én is voltam így.

És rengeteg férfivallomást őrzök magamban.

A vívódást nem is az okozza, hogy valaki másba beleszeretünk, hanem éppen az, hogy akivel élünk, azt is szeretjük! És nem tudunk dönteni. Szétszakad a szívünk. Ha csak az egyiket szeretjük, az már nem lelki, csupán erkölcsi kérdés. Elhagyhatjuk-e. A lélek itt már döntött, még akkor is, ha furdalja a

„lelkiismeret”, vagy meg sem meri lépni azt, amit a szíve szerint szeretne.

Engem most nem a morál érdekel, csakis a benső, valódi lélekélmény.

Mi van, ha mindkettő kell? Egyszerre, és igazi szerelemmel!

Mi van, ha két nagybetűs TE-élmény között kell döntenünk? Mintha választani kellene a két kezem vagy a két szemem között.

Mindkettő az enyém – és egyformán szeretem.

Hosszú idő telt el, míg rájöttem, hogy ez nem így van!

Igazán és mélyen mindig csak egyetlen embert lehet szeretni.

Tekintetünknek sincs két fókusza, csak egy. Akit nézünk, azt látjuk; a másik mögötte eltávolodik, arca élettelen lesz, és a homályba vész.

Valahol persze ottmarad azért, de az érzés egyre gyengébb lesz, halványabb és elmosódott – eluralja a másik, az egyetlen TE.

A figyelem természetéhez tartozik az, amit a filmesek premier és second plánnak neveznek – és ez nem csupán a szemnek és az optikának, de a léleknek is a törvénye.

Történetem hőse évek múlva döbben rá, sőt igazából csak élete legutolsó percében, a halála pillanatában ismeri föl, hogy igazán csakis azt a lányt szerette, aki meghalt. Aki sohasem lett az övé. Sok-sok év múlva derült ki számára, amikor már a másik vonzalom végképp kihűlt benne, de a holt kedves szerelme (holtat is lehet szeretni! Jobban, mint az élő!) még mindig forrón lángolt. Utólag látta, hogy az egyik érzésből örök láng lett, a másiktól hamu. Ezért lett öngyilkos. Nem tudatos akarattal, hanem vad és tudattalan öngyűlölettel: képtelen volt megbocsátani magának, hogy elárulta az igazi szerelmét.

Ezért is vagyunk – a szó mélyebb értelmében – féltékenyek.

Arra is persze, ha társunk mást ölel, de ez nem akkora árulás, mint a szerelem – bölcs nők, ha nehezen is, de túl tudnak lépni az ilyen megcsaláson.

A test sok testet kívánhat. A test nem ismeri a hűséget. Nem ismeri a TE-t. Elég egyszer végigmenni a meleg, nyári utcán, amikor könnyebben öltöznek a nők – s utána előhívni rejtett gondolatainkat.

Van úgy, hogy a Dob utca és a Wesselényi utca között járva képzeletünkben háromszor is megcsaljuk a feleségünket.

És sok embert szerethetek is egyszerre, valódi, őszinte szeretettel. A gyerekeimet, például. Vagy a barátaimat. Még az ismerőseimet is.

De szerelmem csak egy lehet!

Pontosabban szerelmem is sok lehet – de nem egyszerre.

Mert az a hely, ahová Őt teszem a lelkemben: egyetlen hely.

Sok kis „te” jöhet az életünkben – de TE, így nagybetűsen, mindig csak egy.

Abban a pillanatban, amikor a sokféle vágyból, vonzalomból, érzelemből összeszórt szerelmünk intenzitása fölerősödik, és a lelkünk szeme a másikra

ráfókuszálódik, mindenki más elhomályosul körülötte. Még akkor is, ha ez önvádat okoz, vagy bármiféle gyötrelmet.

Nincs mit tenni.

Mert ebben a csúcspillanatban azt a kimondatlan és ma már korszerűtlennek tartott ősi felismerésünket éljük át, hogy lelki társunk csak egy van.

Minden Ádámnak egyetlen Évája.

És fordítva: egyetlen Ádámot keresnek bennünk a nők.

Hétköznap ezt persze nem tudjuk.

Abban az ideges, meghajszolt és szerelemtelen homályban, melyet manapság „életnek” nevezünk, erről nem tudunk. Nem is hiszünk benne. Kis vonzalmacskák, szerelmecskék jól megférnek egymás mellett is. Kettőt, hármat is lehet „szeretni”, egyszerre.

De abban a pillanatban, amikor a felszínre tör lelkünk mélyvalósága, vele robban ki, mint a forró ősmagmából a láva, a lehazudhatatlan felismerés: hogy társunk csak egy van.

Egyetlen másik felünk van.

Akkor is, ha ezt a megrendítő hiányérzetünket, a TE hiányát időnként más és más szereplőkkel próbáljuk betölteni.

És amikor nincs senkink – a hiány mindig egyetlen valaki. Akkor is, ha nem ismerjük. Akkor is, ha sohasem találkozunk vele. Aki mélyre néz magában, látja, hogy ott, azon a helyen, ahol a szerelem lakik, csak egyetlen üres trónus áll.

Holtakat szeretni

Nézem a televíziót.

Az 56-os áldozatok hozzátartozói beszélnek. Aztán egy még régebbi emlékező. Egy nő, akinek a Rákosi korszakban kivégezték a szerelmét. Férje volt, vagy a szeretője? Nem is tudom. Mondja, mondja az emlékeiket, s miközben beszél, a lelkében eltemetett emlékképek életre kelnek, s fokozatosan élesednek.

És jön egy pillanat... egy kikerülhetetlen pillanat... és sírni kezd.

Tudtam, hogy így lesz.

Éreztem, ahogy beszélt, hogy a fájdalom epicentruma felé közeledik.

Minden fájdalomnak van egy sugárzó göca. Ezt minden drámaíró tudja. Itt fáj a legjobban, innen ered az egész történet.

Ez a tragédia ősmagja.

Ez nem pontosan ott van, ahol valaha a legjobban fáj. Nem ott, ahol a halálos ítéletet kihirdették. Nem ott, ahol látta, hogy viszik a szerelmét kivégezni.

Valaha, ott a tárgyaláson, amikor kimondták: kötél általi halál, majdnem elájult a nő. De a fájdalom magja máshol van. Ott, amikor átadták neki a férfi cigarettatárcáját. A szemüvegét. Amikor eszébe jut az a kurta mondat, amit utoljára hallott tőle a beszélőn: biztatta, hogy ne félj, minden jóra fordul, most mondták, hogy jön a kegyelmi papír – és a szemével még biztatóan kacsintott is felé.

Itt hasonlít a fájdalom a kéjhez; csak gyúlik-gyúlik a feszültség, és van egy csúcspontja, amikor test-lélek nem bírja tovább, s kibuggyan belőle valami titokzatos eli-xír... a „nem bírom tovább” oldószere.

A lelkünk „magokba” sűríti a múltunkat. Egy ilyen emlékmagban minden benne van. Nemcsak a halál, a búcsú, a pánik és a gyász – hanem minden. A sorsunk, a szerelmünk, a megismerkedésünk, a jó és rossz napjaink, csókjaink, menekülésünk; az egész életünk – minden. A hinduk úgy hívják ezeket az emlékmagokat, hogy szamszkárák. És ezekben nemcsak a múltunk, de a potenciális jövőnk is benne van, éppúgy, mint egy DNS-spirálban.

Nagy titok ez: egyetlen állóképben vagy félmozdulatban sok-sok év, összesűrítve, mint a magerő: bármikor megtermékenyítheti a jövőt.

De nem is erről akarok beszélni.

Hanem arról, hogy több mint fél évszázad telt el azóta!

Ötvenöt év!

S mivel nem élte az indiai özvegyek egykori sorsát, és nem halt a szerelme után – rengeteg dolog történhetett vele! Több házasság, szerelem, megszámlálhatatlanul sok ölelés, csók, gondok, örömök, szenvedélyek. Tán gyerekek, sőt unokák is! Nyolcszor kicserélődtek az összes sejtjei! Egyetlen saját foga sincs már! Látom a filmen az egykori fényképét – nem is hasonlít már arra a szép és kívánatos fiatalasszonyra, aki valaha volt.

Ez egy öreg néni.

Mintha nem is vele történt volna az egész.

Mintha előző életének a tragédiáját idézné.

Az ország megváltozott. Az utcák, a házak megváltoztak. Fiatal kis fácskák óriásivá terebélyesedtek. A reklámok, az autók elborították Pestet. Más lett a kordivat, az egész élet. Olyan régen történt az egész, mintha a mohácsi vészre vagy a török időkre emlékezne.

Ő is más lett.

Nemcsak megöregedett, más ember is lett.

Más sorsot él.

Csak most, hogy beszél, s mint egy bűvár, lemerül lelkének mélytengerébe, s felhossa mindazt, ami ott, emlékeinek roncsai között mégis csak él még: hirtelen jelenvalóvá lesz a múlt.

És sír.

Úgy zokog, mintha tegnap történt volna a tragédia.

Kissé fáradtabban talán.

Már nem jajgat, csak elerednek a könnyei.

Ötvenöt év alatt megtanulta, hogyan kell ezzel az érzelmi kitöréssel bánni.

Figyelem a szemét. Megállítja-e ott, hogy csak nedvesen csillognak a szemei?

Hogy csak megremeg a szája széle s nem sírja el magát?

Nem, nem sikerül neki! Kibuggyan a könnye, ki tudja, hányadszor már! Letörli arcát egy zsebkendővel, és folytatja tovább. Most már tárgyilagosabban, az uralt érzelmek hangján.

Mesél.

De az előbbi, őszinte pillanat elárulja, hogy nincs túl az egészen.

Csak nem gondol rá.

De azért a fájdalom ott van. A seb nem gyógyult meg benne, csak nem figyel rá.

Halottja tetszhalott, bármikor megmozdulhat, mert benne él még.

Érdekes dolog a lelki sebeknél, hogy sokkal lassabban gyógyulnak, mint a testiek. Sőt, a testi sebeink fájdalmát nem is igen tudjuk felidézni. Tudjuk, hogy fájt és sajgott, például egy műtét utáni kötözés, de az érzetét nem igen tudjuk felidézni. Csípett? Hasított? Vagy égetett? Rossz volt, de nem tudjuk pontosan, milyen is volt az a „rossz”.

A fizikai érzeteink emlékei homályosabbak.

A húsunk hamar gyógyul, a csontunk már lassabban, az idegeink még lassabban, de vannak lelki sebeink, melyek még fél évszázad múlva is fájnak.

Mintha ez is azt mutatná, hogy inkább vagyunk lélek, mint test.

A léleknek ugyanis nincs elmúló ideje, legalábbis úgy nincs, mint a fizikai testnek s ezért a regenerációja is sokkal tovább tart – néha úgy tűnik, hogy a fájdalmunk (vagy a félelmünk) időtlen.

A lélek emlékezete mélyebb és valóságosabb, mint a testé.

Főleg akkor, ha a halál erőszakosan és – érzéseink szerint – igazságtalanul szakított el tőlünk valakit.

A görög tragédiaírók, akik a psziché természetéről lényegesebben többet tudtak, mint mi, azt tanították, hogy az áldozatokat lélekben is el kell temetni. Velük a kapcsolatunkat át kell minősíteni, le kell zárni, különben nem tudjuk sem az egyéni, sem a kollektív történelmünket tovább folytatni.

Hamvas pedig azt írja, hogy a lélek a túlvilágon csak akkor nyugszik meg, ha akad a földön valaki, aki élete igazságát kimondja.

Ha ez nem történik meg – ahogy nálunk, az országban nem történt meg! –, akkor a légkör tele van boldogtalan rezgésekkel, váddal, gyilkos gyűlölettel,

rossz lelkiismerettel, elfulladt bosszúvággal, feloldatlan görcsökkel.

Nehéz olyan világban élni, ahol a szeretet nemcsak állandóan sérül, de senki sem akad, aki a sebeket begyógyítsa.

Nehéz olyan világban élni, ahol valaki, ha múltjára emlékeznie kell, újra félni kezd, és elsírja magát.

Még akkor is, ha az a múlt réges-régen elmúlt.

Ami nem is igaz.

Elmúlni csak az múlik el, ami a helyére kerül.

A helyén pedig akkor van valami, amikor a megbomlott harmónia helyreáll. Amikor a büntudatot, a bosszúvágyat és az elkeseredést fölváltja a lélekben a kiengesztelődés és a megértés szelleme.

Amikor még az értelmetlennek tűnő halál is értelmet kap, utólag.

Amikor a szeretet világa helyreáll. Amikor az emlékmagok nem hordoznak már magukban bosszúszomjas, tébolyult gyűlöletcsírákat.

Ezért nehéz ebben az országban élni.

Nem politikáról beszélek, hanem elsősorban lélektanról.

Egyéni és közösségi lélektanról.

Világosabb korokban az éberebb és értelmes népek gondosan ügyeltek arra, hogy az ellenséget legyőzni lehet ugyan, de gyűlölni nem. S a legyőzőknek és az áldozatoknak a végtisztességet meg kellett adni. Az özvegyek fájdalmát át tudták világítani, meg tudták nemesíteni. Meg tudták találni az értelmét a személyes és a közösségi tragédiának. Ez minden drámára, küzdelemre, az egész életünkre igaz.

A nagy görög tragédiák az ellenség fájdalmáról szóltak.

S a szamurájetikában a győztes a legyőzöttek lelkétől bocsánatot kért. Mélyen és őszintén, mert tudta, hogy földi győzelme nem mentesítette őt a súlyos karmától.

A túlélők világa így tiszta maradhatott.

A szellemi világban, vagyis a túlvilágon – mint a shakespeare-i drámákban – nem lihegtek bosszúra szomjasan az ártatlan áldozatok lelkei.

És a földi világban nem lehetett a gyilkosoknak nyomtalanul eltűnni, vagy átvedleni, és büntudat nélkül vigyorogni.

Egy normális országban, s egy lelkileg egészségesen élt életben nem fordulhat elő, hogy valaki a holtakkal való kapcsolatát még egy emberöltő alatt se tudja rendezni.

Beteg világ az, ahol soha nem oldódik meg semmi.

És nincs más, csak a lappangó fájdalom, az igazságtalanság fullasztó érzése – és engesztelhetetlen, sötét bosszúvágy.

Ha látnád, hogy milyen országunk felett a földközeli, szellemvilági légkör:

megrettennél. Ha látnád, milyen sötét árnyak osonnak az utcákon, a házakban, a tetők felett, a meggyalázott sírok felett: elfogna a szorongás. Ez a szellemi világ egyébként egy emberi közösség, egy nép kollektív tudatalattija. Tele megváltatlan, föloldozatlan vétkekkel. Lehazudott, senki által nem vállalt bűnökkel. Nem véletlen, hogy ide-oda temetgetjük az ötvenhatos halottakat, sírokat dúlunk fel, levakarjuk, és újra véssük az emléktáblákat, a hősökből időnként bűnözőt, a bűnözőkből hősöket csinálunk, attól függően, hogy jelenleg éppen ki a nyerő; nem véletlen, hogy a nagy nemzeti ünnepeink olyan hazug, gyűlölködő légkörben zajlanak, hogy az utcákon csak orrbefogva lehet járni.

És ez nem csak az utolsó ötven év története.

Az, hogy őseink nem tudnak nyugodni ebben a földben, a magyar költészetnek visszatérő gondolata.

Visszalapozhatod a történelmünket: sem a második, sem az első világháború, sem a kommunizmus, sem Hitler, sem a Monarchia, sem 48, sem a török, sem a tatár idők valóságos megértése és „megváltása” nem történt meg.

Ady Endre és az ihletett íróink műveiben ezer év háborog.

Tanulság nélkül múlt el a történelmünk. Ezért érezzük, hogy minden démonunk ma is él, kísért, és bármelyik pillanatban újjászületik.

És ismételünk, ismételünk, ismételünk...

Itt még a roppant mély és magasrendű ősi magyar kultúrával, a „pogánysággal” való könyörtelen leszámolás sincs lélektanilag tisztázva.

Érdemes lenne erről őszintén beszélgetni, végre.

Az orrszarvú és a madara

Fontos dolgokban megkérdem a feleségemet.

Ha új emberekkel találkozunk, mindig megkérdem: hogyan látod őket? Másképp, mint én. Nemcsak azért, mert „női szemmel” néz, hanem mert korszerűbben gondolkodik.

Okosabban.

Józanabban.

Gyanakvóbban.

Kíméletlenebbül.

Úgy is mondhatnám: a földön jár.

Én, ha valakiben gonoszsgot tapasztalok, azt mondom, szegény, a pokolban van, nagyon sokat szenved. Ő meg azt mondja, vigyázz vele! Sajnálom őt, mondom. Sajnál – de vigyázz vele! Bennem van valami gyermeteg, ősi naivitás – benne pedig a mai őserdőhöz szükséges, sokat tapasztalt gyanakvás és

veszélyérzet – látja, minden „állatfaj” legrosszabb tulajdonságát. Én hajlamos vagyok azt gondolni egy skorpióról, hogy ez egy egészen kivételes, jó szándékú skorpió, és nem csíp – ő meg azt mondja, vigyázz, mert egy skorpió az skorpió!

És előbb-utóbb tényleg csíp.

Nem tudom, hallottad-e: az orrszaruuk nem látnak jól, és nem tudnak már a jelenlegi bonyolult világban tájékozódni. Ősrégi korból ittfelejtett, vaksi lények, akik nem ismerik már a mai őserdők és szavannák útvesztőit, a pleisztocén kor utáni új és veszedelmes állatfajokat, s ezért az Isten küldött nekik egy madárkát, aki az orruk hegyére ül, s hangos csiripeléssel irányítja őket a sűrűben. Megmondja nekik, merre menjenek, hol forduljanak, hol torpanjanak meg, kivel vigyázzanak, és mikor áll elő olyan helyzet, amikor hanyatt-homlok menekülniük kell.

Így élünk mi ketten, a feleségem és én: mint az orrszaruú és orrán az okos madár.

Ez a madárka úgy működik, mint egy útvonaltervező a kocsik műszerfalán.

Nélküle az orrszaruú életképtelen. Nem ismeri ki magát. Nem tudom, hogyan alakult ki ez a csodálatos együttműködés, de ezek a kicsi madarak tartják életben ezt az ősműltből itt maradt, vaksi, könnyen barátkozó, jóhiszemű és tájékozatlan állatot. Jellemző rá, hogy a fajtájából született mitikus lényt, a csodálatos Egyszaruút csakis úgy lehetett elfogni, hogy egy szűzlányt ültettek az útjába, aki előtt letérdelt ez a súlyos, csupa szív barom, és az ölébe hajtotta a fejét.

Akkor rárohantak, és elkapták!

Ilyen naiv és ostoba volt szegény.

Kellett neki tehát egy okos kis madárka, aki az efféle ócska trükköket leleplezi. S a madárnak is jól jött, hogy egy páncélos óriás orrán ülhetett, mert mérhetetlen biztonságot adott neki: az ősvilágok hűségét és időtlen, aranykori békéjét.

Sokat adnak tehát egymásnak.

A madár erősebb lesz – az orrszaruú meg okosabb és ravaszabb.

Ideális pár. Életben tartják egymást. Főleg, ha a madár felismeri az orrszaruú feltétlen hűségét és kitartó erejét – az orrszaruú pedig hajlandó elismerni a madár éles esztét, hogy jobban érti a világot, mint ő. Hiába él páncélban – manapság védtelen.

Megbízna egymásban.

Azt hiszem, ez a jó párkapcsolat titka.

Kiegészítik egymást. Nem igaz, hogy a lélektársak, vagyis a „duálok” hasonlóak vagy egyformák. Nem! Éppen a másságban van egy jó párkapcsolat titka. Ami az egyikben van, a másiktól hiányzik. Úgy lettek ők valaha Egyből Kettő, hogy ami az egyiknél maradt, az a másiktól hiányzik. Amikor rátalálok a

„feleségemre”, a „fele” nem azt jelenti, hogy az a másik épp olyan, mint én, s ezentúl két egyforma lesz belőlünk, hanem azt, hogy – például a mi esetünkben – megtalálom benne a hiányzó eszemet, józanságomat... hétköznapi valóságérzékeimet... Ő meg bennem a feltétlen hitét, bizakodását és nem e világi emlékezetét... A jin rátalál a jangra... a Hold a Napjára.

Az ellentétek találkozása ez, kiegészülés, különböző minőségek egysége.

Ez az első titok.

A második – ha már az első titkot mindketten felismerték –, hogy e miatt a másságuk miatt nem lenéznek, hanem értékelik egymást.

Hálásak azért, hogy a másik másmilyen.

„Azt szeretem benned, hogy nem olyan vagy, mint én.”

Ha a madár nem ismeri föl, hogy ő e nélkül a megbízható óriás nélkül nem tud élni, és az orrszarvú nem látja be, hogy a madár százszor okosabb nála, és bárhová megy, feltétlenül hallgatni kell rá, mert különben elveszett – nemcsak a kapcsolatuk megy tönkre, de ők maguk is, mindketten.

Én hallgatok a madárkámra.

Legalábbis igyekszem.

Nem mindig arra megyek, amerre mondja, mert meglehetősen konok vagyok és keményfejű (milyen legyen egy orrszarvú?), de legalább tudom, hogy merre kellett volna mennem, és ha tehetem, utólag kijavítom a hibámat.

Nagy eredménynek tartom, hogy idáig eljutottam.

Az orrszarvúk általában nem tudják, hogy vaksik. Azt hiszik, a homály: látás. És a jó szándéktól jó lesz a másik is.

És ezért nem naivnak, hanem bölcsnek tartják magukat.

Nagy hiba.

De ezt hozzák magukkal az istenközeli ősvilágból, amikor az élet még roppant egyszerű volt és átlátható: a lények benső szemekkel néztek, és az angyalok a földön jártak.

Ezt a hibát én is elkövetem. Azt hiszem, „bölcs” vagyok. Csakhogy manapság ezzel nem lehet sokra menni, mert az emberek természete elvadult, az isteni rendtől eltávolodtak: az élet bonyolult lett, alattomos és hazug.

És nagyon veszélyes.

A bölcsesség nem elég – egy kis okosság is kell.

A Jóság az orrszarvú gyermeki ősvilágának a főszava. De jónak lenni manapság még egy futballpályán sem lehet, mert az edző azonnal lecseréli a játékost. És többé be sem állítja a csapatba. Ha nem tud alattomosan gáncsolni, rúgni, betartani, ha nem tudja visszarántani ellenfelét a dresszénél fogva – alkalmatlan a mai játékhoz.

Több mint ötven éve élünk együtt (az orrszarvúk hűségesei! Néha a madarak

is), és mindig meggyőződtem arról, hogy rá kellett volna hallgatnom – a feleségemre.

Kettőnk mentalitása között óriási különbség van.

Mondok egy példát.

Ha engem meglop valaki, nem haragszom rá.

Megbocsátok neki.

Volt rá példa.

Meglóptak. Tudtam, ki volt: a szobafestő.

Azt mondtam, megbocsátok, ha megmondja az igazat. Bevallotta. Nagy nehezen, hosszú gyötrődés után, de végül kimondta: én, igen, igen, én voltam. És könnyezni kezdett. Azt mondta: megtévedt. Három gyereke van. Szégyelli magát. Nagyon...

Sírt.

Egy felnőtt ember.

Átöleltem, és vigasztaltam. Didergett. Alig lehetett érteni, mit mond, de valami olyasmit, hogy ő nem rabló, sohasem volt, és köszöni a Jóistennek, hogy éppen velem találkozott.

Biblikus pillanat volt.

A keresztényi megbocsátás légköre lengte be a szobát.

Evangéliumi szellem.

De a pénzt nem adta vissza.

Azt mondta, hogy elköltötte már.

(Nem volt igaz. Két hét múlva tévét vett belőle, egy videokamerát, s ahogy a szomszédai mesélték, hetekig hangos muri volt náluk. És a neje a cinkostársa volt.)

A madaram szerint rosszat tettem. Nagyon rosszat. Nem keresztény voltam, hanem hülye. Nem azért, mert nem kaptam vissza a pénzem, hanem mert ez az ember – mivel nem szembesítettem az igazsággal – másokat is meg fog lopni. Sok embert megkárosít még az én „jóságom” miatt. Bedőltem egy biblikus show-nak, és ez a fickó nem „megtért”, hanem röhögött rajtam.

A madaram például – aki egyébként sokkal bőkezűbb, mint én – azt mondja, hogy pénzt kölcsönözni, s főleg örökbe adni, nem veszélytelen dolog: barátokat veszíthet el az ember.

Ettől függetlenül szívesen ad, de amit előre lát, sajnos gyakran bekövetkezik. Csak egy nagyon bensőséges kapcsolatnál nem történik meg ez a végleges elhagyás: kevesen tudják feldolgozni azt, ha másoktól kapnak valamit.

Nemcsak pénzt, de egészséget például.

Krisztus rengeteg embert gyógyított meg. A bénák jártak, a vakok láttak, holtakat támasztott föl, de a népszavazásnál, amikor Jézus sorsáról kellett

dönteni, ezek a csodás gyógyultak sehol se voltak.

Eltűntek?

Vagy ott álltak a tömegben, és ellene szavaztak? Ez nem egyszerű hálátlanság – erről az én madaram sokat tud –, hanem egy összetett lelki folyamat végeredménye, amelyben a kiszolgáltatottság, a tartozás érzése éppúgy belejátszik, mint a lekötelezettség (milyen jó szó!) tudata.

Senki sem szereti, ha le van kötelezve.

Szabadok akarunk lenni.

Nemrég felbukkant egy ismeretlen asszony, aki 1956-ban megmentette az életemet. Fél évszázad után! Interneten üzent a fiával. Meg akarta tudni, hogy sejtése igaz-e.

Igaz volt.

Én voltam az, akiért majdnem meghalt. De nem akart találkozni velem. Soha. Tudom, miért. Mert úgy gondolkodik, mint az én Okos Madaram: „Megtettem, amit akkor kellett, az úgy ezzel lezárult. Kész.”

A jó ember, ha jót tesz, nem azért teszi, mert jó akar lenni – hanem mert muszáj.

Erre gondolhatott a megmentőm is.

És talán arra is – ismerve ezt a hitvány, minden magasztos emléket áruba bocsátó világot, hogy egy 56-os ünnepi „valóságshow” áldozata lesz.

Híres ember lettem, s mint ilyen: gyanús. Nem alaptalanul, mert a hírnév olyan, mint a radioaktív sugárzás: észrevétlenül roncsol.

A madaram sokszor elmondja, hogy az én vak „jó szándékkal” gyakran ártok. Nemcsak magamnak, másoknak is.

Egy orrszarvú ezt nem tudja.

Túl régi, nem idevaló állat, nem ismeri jól ezt a világot. (S talán önmagát sem! Ezt azért ne tagadjuk.)

Manapság egy jótett gyakran szül irigységet, rosszindulatot. A valódi jótett azonban soha semmiféle viszonzást nem vár. Még gondolatban sem, mert magától értetődik. Nem számít hálára – eszébe se jut.

A jóság: aranykori emlékünk. Az emberek ilyen alapvető jósággal éltek és működtek a legendás ősidőben. A mindennapi élet természetes közege volt, mint a víz vagy a levegő. (Még emlékszem azokra az időkre, amikor ez még, ha halványan is, de megkülönböztette a városi és a falusi életet: a kevésbé civilizált falun érezhetően jobbak voltak egymáshoz az emberek.) A mai ravasz és egoista világban azonban – ha ugyan nem tartjuk „hülyeségnek” – úgy fogjuk föl a jóságot, mint valami „pozitív tulajdonságot”, s még inkább, mint egy hasznos befektetést, aminek előbb-utóbb kamatokat kell hozni.

Ha más nem, akkor az Isten fizeti. Ez a mondás, hogy „Isten fizesse meg!” a

legrosszabb helyről ered, mert elvárás van benne, a bőséges visszatérülés reménye. Csak hogy érezd, miről van szó: az ősi tanítás szerint a jó karma szerzése éppúgy nem lehet cél, mint a rossz karmáé, mert ideköti az embert. Önös, hátsó szándék van benne! És ez a lényeg. Bármilyen karma – jó vagy rossz – bilincs. A jóga célja pedig a szabadság. És nem a különféle áldások és jutalmak e világi bekasszírozása.

A madárka ezt pontosan látja, ezért óvatos.

Az orrszarvú nem. Nem ismeri pontosan a mai dzsungel törvényét.

Egyáltalán: mi az igazi jótett?

Néha egy jól irányzott, hatalmas pofon. Egy őszinte üvöltés. Egy könnyörtelen mondat, ami örökké beleég a lélekbe, mint bélyeg a húsba, és sohasem felejthető. Az emberrel gyakran az Isten is keményen beszél: darabokra töri, szétrombolja illúzióit, rádönti a világot, és az életét is visszaveszi.

A jóságnak két szeme van.

Az egyik szeme gyengéd.

A másik szigorú. Tágra nyitott szemű, éber tekintet ez, mely a sebészorvos kíméletlenségével lát és ítél. Eldugni előle semmit sem lehet – mert itt most vágni, szűrni kell. Ez véres munka. Gyengédséggel ez nem megy. Lehet, hogy a lelke mélyén mindenki jó (ahogy ezt az orrszarvú mélységesen hiszi, és igaz is!), de oda eljutni csak akkor lehet, ha a felszínen már minden aljasság, hazugság, gonoszság, mohó önzés, hatalmi szenvedély, gyilkos harag és gyávaság és gyűlölet és önáltatás kivérzett bennünk.

Azt hiszem, ezt így látja a madaram.

Ha ez a kíméletlen Jóság szembesít életed igazságával, két dolgot érezhetsz.

Az egyik egy varázslatos melegéret a mellkasod táján. Egy boldogító szédület: megérintett egy ismerős isten! A szívedhez ért a szeretet. Gyengéden átöleltek. De jó, ha jók hozzád!

Ez kellemes „aha!” élmény.

A másik egy elvakult, gyilkos indulat.

Elborul az agyad.

És meggyűlölöd azt, aki az önmagad előtt is elhazudott igazságodat, „vétkedet” a szemedbe mondta.

Ez egy „juj!” élmény.

Sőt, egy „jujujujú élmény.

Vagyis: az egyik a végtelen megbocsátás és a másik a kőkemény ítélet.

Szerető gyengédség és kérlelhetetlen szigor.

No most, ha ez a két dolog egyetlen emberben nem jön össze, akkor ketten kellene hozzá, és az egységet valahogy, nagy nehezen összeadják.

És akkor ketten együtt olyanok lesznek, mint egyetlen normális ember.

Ez a jó házasság.

Fej és ön Fej

Ismerős jelenet.

Jön a macska, és a négyéves kislány riadtan menekül az anyja szoknyája mögé. Onnan les ki, félszeggel, és rémülten bömböl.

– Ne félj, nem bánt a kiscica!

Hiába. A gyerek üvölt, görcsösen kapaszkodik; tágra meredt szemében nem a kismacska, hanem egy Szörnyeteg tükröződik.

– Valaha megijesztette őt egy macska – magyarázza mosolyogva az anyja.

Hát, igen.

De ha véletlenül sikerülne valakinek visszaidézni a múltat, úgy, ahogy az valóban történt, kiderülne, hogy éppen fordítva volt: a gyerek ijesztette meg a cicát. Durván meghúzta a bajsztát, ki akarta tépni, és a riadt állatka ösztönösen feléje csapott a mancsával. Nem gonoszságból, csak önvédelemből: el akarta hessenteni a támadóját.

Akiben ott maradt a macskafóbia.

Félelmetes Fekete Rémmé nőtt lelkében az állat.

(A macskában nem maradt semmi. Ez fontos! Nem maradt benne gyerekfóbia. Egyetlen pofonnal elintézte a dolgot, és kész. Jó lenne megtanulni tőle ezt a macskapszichológiát.)

Viktor E. Frankl, a múlt század egyik legnagyobb gyógyítója azzal lepte meg a freudista pszichológia híveit, hogy utánajárt azoknak a vallomásoknak, melyek a sokéves analízis után nagy nehezen kiszakadtak végre a páciensekből. Mint tudjuk, a hosszú, sokéves terápia után felbukkantak a tudatalattiból az elfojtott sérelmek, a szülők által okozott gyógyíthatlan sebek. A lélek nagy nehezen kiokádta végre magából a megemésztetlen fájdalmakat. Hogy ezt meg azt művelte velem az anyám, az apám... a nagybátyám... a nagyanyám!... Mert zsarnok volt, önző, közönyös... Nem szeretett... rosszul szeretett... Elfojtott tudattartalmak bukkantak fel a mélyből. A terápia szinte mással sem foglalkozott, mint a családban szerzett sérülések gyógyításával. A családterápiák még ma is azzal foglalkoznak, hogyan bocsássunk meg szüleinknek.

Nos, Frankl utánajárt, és kiderült, hogy semmi sem úgy történt, ahogy a páciensek vallották. Minden másképp volt!

Kiderült, hogy nemcsak a tudatunk, de még a tudattalanunk is hazudik!

Hogy amit valaha elfojtottunk és lenyomtunk az éber tudatunk szintje alá, az sem volt igaz. A legtöbb mélylélektani vallomás, sőt gyakran még a hipnózisban

bevallott emlékek is hamisak.

Valaki kapott egyszer az apjától egy bölcs pofont, hogy ne nyúljon a veszedelmes konnectorba, vagy hogy ne egye meg a gyufát – s úgy emlékezett, hogy szadista apja ütötte-verte.

Félt tőle.

Később ezt a félelmet másokra is „átvetítette”.

József Attila mamája, aki „csak ment és teregetett némán... nem is nézett énram” – a közönyös anya képét égette kisfia lelkébe, aki – a lélektan szerint – egész életében a szeretet koldusává vált. Meg akarta kapni, amit kisgyermekként nem kapott meg. Miközben a szegény mama egy jóságos asszony volt, imádta a kisfiát, csak közben el is kellett tartania őt, mert nyomorogtak. Egész életében miatta robotolt, annyira szerette. A nyomor miatt kellett intézetbe adni az édes fiát. Az anya szerelmes lelke sírt, hogy ennek így kellett lennie, föláldozta érte az életét, a gyerekben meg ott maradt, hogy nem szerették. Mi meg, ha freudista alapon kutatjuk a költőnek a boldogtalan szerelmi kapcsolatait, és talán öngyilkosságának okait is, ott találjuk lelkének sötét bugyrában az anyai szeretet hiányát is – amiből egyetlen szó sem igaz.

Rettegtem a víztől.

Nem mertem vízbe lépni. Félttem, hogy megfulladok.

Utánajártam, és kiderült, hogy picikoromban átjött egyszer a szomszédból a hülye Janusz bácsi, valami tócsát láthatott a földön (föltehetően a kutyám pisilt oda), és azt mondta:

– Na, mi van, kiöntött a Rákos-patak?

Vidám, jópofa ember volt. Mókázott, de én valóban megrettentem. Pár utcával lejjebb laktunk a pataktól. Rémületemben bevackolódtam az asztal alá, könyvekből, párnákból eltorlaszoltam a kuckómat, gátat emeltem magam köré – és rettegtem. Évekig vízióim voltak. Azt álmodtam, hogy jön az árvíz, megfulladunk, anyámat, kutyámat elviszi az ár; anyám nyúl is értem a szennyves víz alól, de nem tud elkapni, mert lehúzza az örvény... Még látom a szétterülő kendőjét, a két ismerős cipőjét, ott úszik az egykori Czobor utca áradatában, de ő már nincs többé... nincs anyám, megölte a víz... stb. stb.

Frankl sok száz esetet gyűjtött össze.

Semmi sem úgy volt, ahogy emlékezetünk megőrizte.

Úgy nevezte ezt az öncsalást, hogy „visszatekintési hiba”.

Objektív emlékezet nincs.

Én még hozzátenném: objektív látás sincs.

Nemcsak az emlékeid tévednek, nemcsak a múltadat varázsolod át a kancsal képzeleted önző és öntörvényű hatalmával, de a jelenlegi „itt és most” élményeidet is! Nem azt látod, ami jelenleg van, hanem amit félelmed, önzésed,

érzelmeid, hiúságod, reménységed, vagy éppenséggel az ostoba előítéleted a „valóságból” lefordít számodra.

Mondasz valakinek valamit, és utána még el kell magyarázni, hogy mire gondoltál, mert rájössz, hogy ő egészen mást gondolt, mint amit mondtál: a lelke ugyanis lefordította magának az értelmetlen mondataidat, és sértést olvasott ki belőle. (Igazán sohasem tudod eloszlatni. Lehet, hogy átírja magában a dolgot, de a tüske benne marad. Mert azért „Tudom, amit tudok!”)

Továbbmegyek.

Most, hogy a soraimat olvasod, nem ugyanarra gondolsz, amire én – megdöbbenék, ha látnám, miféle érzelmeket és gondolatokat váltottak ki benned a mondataim. Egy másik nyelv, a te nyelved „műfordításában” látnám vissza a szavaimat. És ez biztosan nem úgy szól, mint bennem.

Az emberi léleknek ugyanis saját mítoszteremtő működése van.

Mindenki a saját varázsvilágában él. Nem lát ki belőle. Megvannak a saját rémei, démonai, istenei. Belelépsz valakinek a világába, és angyalt vagy ördögöt csinál belőled. S mindenkit, még a gyerekeit is átfesti a saját érzelmeinek, gondolatainak, sőt képzeletének a színeivel.

Még csak azt se mondanám, hogy „saját szemüvegünkön át” látjuk a világot, mert a látványnak nemcsak a színeit, hangulatait színezzük át, hanem minden elemét átbüvöljük magunkban. A kifejezés úgy lenne pontos: „saját varázsszemüvegünkön át” látunk.

Úgy is hívhatjuk: teremtő látás. Azáltal, hogy valamit magamnak látok, és magamban, vagyis a saját benső világomban, már nem olyannak látom, amilyen, hanem ahogy az a lelkemben tükröződik.

Egy házaspár, ha összevesz, két teljesen különböző történetet él meg. A két vak varázsló a saját életmeséjében jár, s oda igyekeznek berántani és átvarázsolni a másikat is.

A múltkor egy barátnőm elpanaszolta, hogy tegnap este végleg „elszakadt a cernája” – kétségbeesett, vad, zokogó dühével nekiugrott a férjének, ököllel összevissza verte, orrba vágta, de úgy, hogy eleredt a vére, és darabokra tört a szemüvege. És amikor mindezt elmondta, még azt is hozzátette – teljes meggyőződéssel! –, hogy ezzel az alakkal nem lehet élni, mert egy „szadista állat”.

Hogy van ez?

Elfelejtette, hogy mit művelt?

Nem.

Nem ez történt.

Kiderült, hogy amit ő tett, a véresre verést, azt nem a „szadizmus”, hanem a „jogos felháborodás” kategóriájába sorolta.

Így látta.

„Szadizmusnak" azt nevezte, hogy férje valami gúnyos megjegyzést tett, valami jelentéktelen kis kritikát, mely belőle, mint egy irritáló szúnyogcsípés, a gyilkos indulatot kiváltotta.

(A szúnyog is szadista? Nem az, aki agyonveri?)

Csakis arra emlékezett, hogy őt gyötörték, kínozták, kíméletlenül. Arra, hogy majdnem kiverte az ura szemét, nem.

És ez a „visszatekintési hiba" csak egynapos volt.

Ha ez így megy tovább, évek múlva már egy hosszú regényt fogalmazhat magában, amelyben a férje valódi vérszopóvá válik. De az is lehet – mert a lelkünk varázscilinderében sokféle csuda érik ám –, hogy a párjából később egy férfiatlan, gyáva alakot formál. Egy rongycsomót. Csupán azért, mert valaha, amikor az ő női hisztériája kitört, elfelejtett egy jó nagy pofont adni neki. És az asszonyban élő dühöngő ördög – mivel ura gyáva volt jó alaposan megverni őt – a „szadista állatból" egy „vacak alakot" csinál, egy puhányt.

Szadistából egy mazochistát.

Pedig lehet, hogy a férje szerette, vagy egyszerűen csak sajnálta őt.

Az, hogy hibásan nézel vissza, nemcsak azt jelenti, hogy valaha eleve hamis adatot őriztél meg az emlékezetedben, hanem azt is, hogy azóta még sok mindent rá is hazudtál, tovább szőtted az emlékeidet, sőt, mondja Frankl, a mostani jelenedet vetítéd vissza a múltadra.

Tehát például a mai érett eszeddel próbálsz a gyermekmagadat megérteni.

Ami lehetetlen!

Abba a tudati világba, amelyben gyerekként éltél, már nem vagy képes visszalépni, és a mai tudatodat vetítéd rá az emlékeidre.

És azt hiszed, úgy volt, ahogy a mai, érett fejeddel, a kibomlott események tudatában gondolsz.

Elfelejtetted, hogy közben többször is fejet cseréltél – ez már nem ugyanaz az ember.

Saját varázsvilágunkban járunk.

A kriminalisztikában kétségtelenül vannak objektív tények. Ujjlenyomat, génvizsgálat, magnószalag, fotók. De az emberi lélekben csakis erők vannak. Lüktető érzések, dinamikus vágyak, gondolatok, látomások, hiedelmek. Önigazoló érvek, látásmódok, elképzelések. Ezek mind a mi zárt, önmagában örvénylő s önmagát szüntelenül megtermékenyítő énvilágunk teremtményei. Saját univerzumunk belső képzetek. Nem tudunk az „Isten szemével" látni. Ezért egy olyan „bűnesetet", melyet csakis a tanúvallomások hitelesítenek, sohasem fogadnék el valóságos ténynek.

Nagyon helyes, hogy különválasztjuk a humán– és a reáltudományt.

Csakhogy én sok „humánt” nem fogadok el tudománynak.

Sem az irodalomtudományt, sem a történelmet, sem a lélektant. A politikáról már nem is beszélek. Ahol a lelkünk ilyen sorsdöntő szerepet játszik, ott nincs és nem is lehetséges „objektív” igazság. Amíg ember él a földön, a történelmét mindig újra fogja írni. Nem a dátumokat és a dokumentumokat, hanem a lényegét: a mozgató okokat, az eszméket, a hiteket és a morális elveket. Ahogy a jelenéről, a történelmi múltjáról, sőt a régmúltjáról is saját víziója van minden embernek, és minden, ideig-óráig fennálló társadalomnak, amiből képtelen kilátni. S ez a lelki tartalmainktól átfestett káprázat minden korban más és más. Mai vízióinkat vetítjük vissza a múltba, mert azt tartjuk „valóságnak”, s azt képzeljük, hogy régen is ugyanez a „hiedelem” működött.

S ez nincs így!

Ilyen tévedés például, amikor a mai „gazdaságkor” embere azt képzei, hogy mindig anyagi érdekből háborúztak. El se tudja képzelni, hogy hitből, fanatikus vakhitből, nagyravágyásból, vagy egyszerűen csak egy nőért. De még a jelenben is az a helyzet, hogy a zsoldos katonát megértjük, mert pénzért ölni és meghalni „természetes” – of course –, de hogy valaki Allahért és a lelki üdvéért fölrobbantsa magát a zsoldossal együtt: érthetetlen. Azt mondjuk rá: fanatikus.

Aki pénzért öl, az nem, mert nem vesszük észre, hogy a mi világunkban a pénz az Allah.

És azt sem, hogy a pénzfanatizmus még konokabb és veszedelmesebb, mint a dzsihád, mert korlátlan világhatalma van.

Nem tudjuk átélni, hogy valaha egy császárnak a hatalomszomja vagy a nemi vágya sokkal erősebb volt, mint az anyagi érdeke. Azt hisszük, minden kor embere épp olyan volt, mint mi – anyagi haszonra, pénzre sandító.

Hitler azért lepte meg a világot, s azért nem értik még ma sem, mert nem a mi korunk valóságtudatában élt. Azt mondjuk rá, hogy „őrült” volt, holott egy régmúlt, mitikus látásnak a sötét ereje mozgatta, amelyben egy felsőbbrendű faj világhuralma és a népirtás még „természetes” volt. Egy más, régi „színdarabból” lépett elő a Führer, s ezzel nemcsak tönkretette a világot, de meglepte azt a gazdasági elitet is, amelyik hatalomra juttatta. Azt hitték, olyan, mint ők, ráadásul erős ember, és az érdekeiket fogja majd szolgálni. Azt képzeltek, hogy őt is csak a pénz mozgatja. Nem számítottak rá, hogy egy Batu kánt tesznek meg vezérré, aki elvakultan túlnyargal az „ésszerű érdekek” határán, és mindenkit elpusztít, aki világhatalmi akarátának ellenáll, vagy aki gyűlöletének tárgya. Arra meg aztán senki sem gondolt, hogy ez a felsőbbrendűségi téboly a civilizált és kulturált európai népek kollektív tudattalanjában is elevenen él.

(S bár meghaladja ennek a könnyű kézzel írt eszmefuttatásomnak a lehetőségeit, de ha már itt tartunk, hadd mondjam el, hogy ma már tudjuk: az

emberi képzelet nemcsak a „humán”, de a „reál” tudományokban is meghatározó. Bizonytalansági relációnak nevezzük. Csak az elmúlt évszázadban legalább húsz „érvényes teória” vált érvénytelenné a „legreálisabb” tudományban, a fizikában. Einstein pedig a matematikáról jelentette ki: „Free creation of our mind” – vagyis: „elménk szabad teremtménye.”

Erről van szó.)

Hogyan működünk hát?

A titkot a Védák fejtik meg.

A Lélek világában – így tanítják – avidja van. Átvarázslás. Nem-látás. Másképp látás. Elménk az életet nem tárgyilagosan tapasztalja, „olyannak, amilyen”, hanem átteremti magában a saját „képére és hasonlóságára”.

A huszadik században a fizika tudománya is rádöbbsent hogy az érzékszervi tapasztalatok nem a Valóságot közvetítik számunkra. A világ megismerésének legobjektívebb tudománya felismerte, hogy a szubjektívtől függ: nem azt látjuk, „ami van ” – hanem, amit látni akarunk.

Az ember a szemével csak érzel, de a képzeletével lát. Azt és úgy, ahogy benső világa akarja.

Ezért mondja Jézus, hogy „a test lámpása a szem” – mert nemcsak a külső fényt látjuk vele, de önfényünkkel világítunk is. És akinek „piszkos a lámpása”, piszkosan látja még a tisztát is.

Nagy misztérium ez!

Ezért is mondja az írás, hogy „Ne ítélkezzetek!” Mert nem vagyunk abban a helyzetben, hogy az embereket megítéljük! Nem látunk ki a saját fejünkből, hogy megpillantsuk azt, ami másokban tényleg van.

– Hogyan? – kérded. – Nem látom a gyerekemet?!

Látod, látod... de nem olyanok, amilyen valójában! Nem olyanok, mint amilyennek ő a saját világában megéli önmagát.

És ha egy csoda folytán látnád is, ami a fejében van, még mindig nem Őt látnád, hiszen neki sincs tiszta képe önmagáról; saját belvilágát még annyira sem látja „objektíven”, mint téged.

Vagyis a gyereked sem lát téged?

Nem!

Még annyira sem, mint te őt.

Nem ismeri a múltadat, a régmúltadat, s főleg az önmagad előtt is elrejtett s csak ritkán vagy sohasem tudatosuló, benső, titkos életedet.

Te talán azt hiszed, ismered magadat?

Vagy azt képzeled, hogy amit magadról tudsz, te vagy?

Miért várod el a gyerekedtől, hogy olyasmit is meglásson benned, amiről te magad sem tudsz talán?!

Ő is csak a „képzeletén" keresztül lát, és átbúvöli magában a lényedet.

Nagy a zavar.

De ebben élünk.

Mit tegyünk hát?

Szeressük egymást, azt mondom. Szeressük így, sejtve, érezve, félreértve, „átképzelve" és ismeretlenül. Így, vakon tapogatózva is szeressük egymást, és bocsássuk meg minden hibánkat és tévedéseinket.

És mit feleljünk arra a kérdésre, hogy „Mi van?"

Mi az, ami tényleg és valóban van?

A legjobb, ha azt mondjuk: „Isten tudja!"

Mert a lelkünk valódi igazságát csakis Ő ismeri, aki minden fejbe belelát! Aki ezt a sok-sok fejet teremtette, és ismeri lelkünk Tőle örökölt csodálatos és öntörvényű varázshatalmát, és tudja, hogy mindegyikünkben gyári hiba van: nem fejünk van, hanem önfejünk.

Fáj!

– Tessék tanácsot adni! – mondja egy asszony. – Három éve vesztettem el a férjemet... és... és... és – nem tudja folytatni. Sírva fakad. Zokog. Alig-alig érthetően mondja: – És nem tudom elengedni!... Mit tegyek?!... Képtelen vagyok... és fáj... fáj...!

Úgy sír, és úgy mondja ki a szót, mint akinek fizikai fájdalma van.

Arcát elöntik a könnyek. Nem zavarja, hogy mások is látják. A fájdalom erősebb, mint a gátlás, elárad benne a magára hagyott szeretet... és sír.

– Mit tegyek? Hogyan lehet egy embert elengedni? Ha síró embert látunk, vigasztalni kezdjük.

Ezt már a kisbabánkkal kezdjük, aki éppen tanulja, hogy embernek lenni azt jelenti, hogy fáj; már születése pillanatában bömböl, s utána is többet sír, mint később, egy életen át.

Fáj neki, nemcsak a teste, néha bizony a lelke is.

És ekkor jön a vigasztalás.

A jó akaratú vigasztalás.

A vigasztalások többsége: hazugság.

Sok bölcseleti és álezoterikus könyv, és gyakran a hamis vallásos tanítások is megpróbálják elkenni azt a tényt, hogy a fájdalom az emberi élet alapélménye!

Még hozzá termékeny alapélménye.

Nemcsak megszületni, de valakit megszülni is fáj.

És anyának lenni örökös aggodalom, riadt figyelem, szorongás és félelem,

egy állandó „Jaj, mi lesz velem?!” – érzés, amit megszüntetni nem lehet.

Nagy boldogság – de nagy féltés is egyben.

Csak annak nem fáj semmi, aki nem szeret.

A közönynek nincsenek idegvégződésai.

Semmi közöm a másikhöz – és akkor nem is fáj.

De ha megszeretem, a lelkem érzékennyé válik, s az egész lényem mintha megtelne vérrel, érzékeny, eleven hússal és összeérő, meztelen idegekkel.

Ameddig nem szeretek valakit, csak magamnak fájok.. De ha megszeretem, ő is fáj nekem, és a hiánya még jobban fáj.

Ha szeretek valakit, mindent kettősen, sőt néha százszorosán érzek, mert az ő fájdalma még jobban fáj nekem, mint az enyém.

Hamvas Béla azt mondja, hogy a félelem és a szenvedés az éberség jele bennünk. Jelzi a nagy hiányt, hogy valamit elvesztettünk – jelzi a rossz álmot, éntudatunk és testi létünk valóságosnak hitt álmát, amibe nem szabad belealudnunk, s amiből a fájdalom lépten-nyomon felriaszt bennünket.

A fájdalomtól többet tanulunk, mint a pillanatnyi örömeiktől. Mert fölébreszt, és arra figyelmeztet, hogy homokból nem lehet örökkévaló várat építeni.

Gondold csak el; idejön a kisbaba, és bőg. És mi azt hazudjuk neki, hogy: Ne bőgj! Nem olyan rossz hely ez a földi élet, te nem tudod még, mert pici vagy és butácska! Ezt próbáljuk valahogy elhitetni vele, miközben mi magunk is sokszor sírnánk, mert a szenvedés végigkíséri az egész életünket.

És a vége?

Bizony, itt minden múlandó, semmi sem örök.

Nagy bölcssek sohasem azt tanították, hogy menekülj a fájdalomtól, és kerüld a szenvedéseket.

Hanem azt, hogy éld át bátran, ha már benne vagy – mert életed termékeny talaja mindkét tapasztalás –, a lényeg nem az élmény elfojtása vagy legyőzése, hanem megváltása.

Ha valami jól fáj – gazdagabbá tesz.

Fájdalmas megrendülés nélkül nincs felébredés.

Ebből születik minden bölcsesség, jóság, harmónia.

Az igazi szeretet is.

Nem láttad még, hogy a lelki fájdalom megszépíti, megnemesíti az arcunkat?

Azt mondtam az asszonynak:

– Elengedni valakit nem azt jelenti, hogy megszűnik a fájdalmad. Amíg szereted, fájni is fog a hiánya. Nem baj. Attól még elengedheted. Sírva búcsúzunk egymástól, s ha valódi a szereteted, ez egy jó sírás. Elválasztva lenni bárkitől is, akit szeretünk: fáj. Ha már nem fáj: nem is szeretjük... És most

figyelj jól, mert én másképp gondolom, mint a legtöbb spirituális könyv vagy tanító... Az embernek a társa: hiányzik. Nemcsak akkor, ha a halállal elvesztette, de akkor is, ha még sohasem találkozott vele. Soha, egész életében!... A társtalan ember hozzászokott ugyan, hogy egyedül van, hogy lelkileg idegenek között él, megszokja a magányt, mint eszkimó a sarki hideget – de a lélek mégis tudja, hogy hiányzik belőle egy darab: hiányzik a másik fele. És ez nem csak akkor fáj, ha elveszítjük, hanem akkor is, ha nem találjuk meg!... Ezt az élményt mindenki ismeri, bár csak kevesekben tudatosul... A kisbabád sír, s te azt hiszed, a hasikája csikar, de lehet, hogy egészen más fáj neki! Lehet, hogy ott kellett hagynia a lélektársát a szellemvilágban, aki most hiányozni fog neki, egy hosszú inkarnáción át!... Lehet, hogy ezért sír, nem a hasa miatt!... Te csak azt látod, mint kismama, hogy valaki megérkezett hozzád. De hogy honnan jött, és kit hagyott ott, azt nem tudod... Lehet, hogy odaát a társa is szomorú... Nem tudják egymást elengedni... Ne hidd, hogy csak mi vagyunk szomorúak, ha a halállal elvesztünk valakit! A szellemvilág lakói is nehezen válnak meg attól, aki a földre születik. Ahhoz a kicsinek nagyon bele kell feledkeznie a földi életébe, és el kell majd távolodnia a szellemitől, hogy ez a hiány ne égesse szüntelenül a lelkét... Jönnek majd persze itt új barátok, társak, kalandok, szerelmek, találkozások, és a hiányérzet, de főleg az elszakadás fájdalma mélyen-mélyen a tudata alá merül... Beleszokik ebbe a világba... De jól figyelj: nem elfelejti társát, mert az lehetetlen, hanem hagyja elmerülni lelkének mély valóságába. Engedi elsüllyedni magában azt az alapvető élményét, hogy ők csak ketten együtt lehetnek egyek.

Lassan-lassan beleszokik az itteni létbe.

Hozzáedződik. Ez lesz a „valósága”. És megtanul, ha kell, egyedül élni, vagy olyanokkal, akikkel talán nincs ilyen lélekközeli viszonya.

A fájdalom mindig akkor jelentkezik, amikor az élmény még friss. Vagyis az elszakadás pillanatában.

Ilyen a halál.

De ilyen lehet a születés is, egy inkarnáció kezdete, amikor a létbe zuhanunk, s társunkat vagy társainkat fent hagyjuk.

Fájdalommal azonban nem lehet élni.

A hiánnyal igen – de a fájdalommal nem.

Ezért tapasztaljuk azt a gondoskodást, hogy az idő gyógyít.

Nem szünteti meg a fájdalmat, csak gyógyítja.

Ez azt jelenti, hogy az idő az elvesztés véres drámáját lassan-lassan élhetővé teszi – vagyis elsüllyeszti benned. Már nem rettegsz, ha egyedül vagy, már nem sajnó a lelked, már nem is gondolsz rá annyiszor, mert a hiány lelkednek egy olyan rétegébe merült, amit éppen most nem élsz. Az ember végtelenül gazdag

lelki tartományának mindig csak egy egészen kis részét éli meg. Rendszerint csak az egyik, felszíni rétegét. A többről nem is tud. Figyelmedet a fájdalomról átertelte az éppen most zajló időbe. Amiről pedig nem tudsz, ami nincs figyelmed előterében, olyan, mintha nem is lenne. De azért van!... Arról beszéltem, talán emlékszel rá, hogy egy asszony ötvenöt év után is elsírta magát, amikor meggyilkolt párjáról beszélt. Kérdezték, s ő kinyitotta múltjának kútját, és hirtelen felbuggyant belőle a hiányérzet. Nem is gondolt rá. Élte vidáman az életét, rengeteg szerelme volt, tán férje és gyerekei is – csak most, amikor lenézett, ahogy a tenger fenekére néz le az ember, váratlanul meglátta, hogy ott van! Még mindig ott van – nem oszlott el.

Él.

Ott van, benne!

És úgy sírt, mint régen, fél évszázaddal ezelőtt.

A fájdalom olyan élmény bennünk, mely nem vált még emlékké.

Az emlékből pedig benne van minden, mint a szellem a lezárt palackban: benne van az összes elmúlt élmény, szó, hangulat, illat, öröm, kép, vonzalom, érintés – benne van a fájdalom is.

Csak nem fáj.

Ahhoz, hogy fájjon, fel kell idézni.

Ide kell hozni, a jelenbe.

Az idő úgy „gyógyít”, hogy emlékké párolja a fájdalmadat. Gazdagító, erőt adó s néha szép emlékké. Amíg nem idézed meg, mint a múlt szellemét, nem érzel semmit.

Csak ha fölhozod a mélyből, s kiszabadítod a palackból, érzed majd úgy, hogy fáj – újra fáj megint.

S jó, hogy így van, isteni bölcsesség ez – mert így lesz minden, amit valaha átéltél: a tiéd.

Semmi sem vész el. Semmilyen tapasztalás.

Ebből a végtelen emléktárból táplálkozik az életünk s a művészet.

És lehet, hogy fura, amit mondok: de így működik a vallásos élmény is.

A valódira gondolok.

Ha találkoztál már igazán vallásos emberrel – ilyen nagyon kevés van! –, annak fáj, hogy nem lehet együtt az Istennel. Annak az istenélmény nem azt jelenti, „sugárzik rám felülről a szerető Jóistenke napja, s ezért én most kellemes melegben járok, s jó nekem itt”, hanem hiányzik neki az együttlét! Jézus egy szót sem szólt, amikor az emberek elhagyták, elárulták, eladták, megtagadták, megkínózták, összeverték. Jelét sem adta a fájdalomnak.

Nem az érzelmek szemével nézte az életét.

Egyetlen egyszer szakadt ki belőle egy kétségbeesett, fájdalmas kiáltás:

-Én Istenem, én Istenem, miért hagytál el engem?!

Ez fáj nekik.

A korbács, a kereszt tűrhetőbb volt.

Ez az egyetlen, és talán legemberibb pillanat az életében, amikor elviselhetetlen kínjában felüvölt.

A miatyánk tele van ezzel a rejtett fájdalommal. Hogy „Szeretnék végre Veled lenni, de nem tudok, mert lehúz a gyengeségem, a gonoszságom, a hűtlenségem és a konok önakaratom, de hiányzol, és gyere, és segíts, hogy ez a fájdalom megszűnjön! Hiányzol, Atyám, Te, és az Országod, hiányzik itt a földön is!”

Ezt az imádságot csak az tudja őszintén elmondani, aki ennek a kozmikus elszakadásnak a fájdalmát átéli.

„Nem tudok Nélküled élni!” – erről szól az istenszerelem nagy imája.

Ez a sóvárgás, ez a honvágy szülte a nagy hagyományokat és vallásokat – ez az elhagyottság-érzés az alapja minden gondolkodásnak, filozófiának és művészetnek.

Az elengedés nem azt jelenti, hogy az ember szíve kihűl.

Nem azt, hogy elfelejtelek, örökre.

Nem közönyt jelent.

Hanem, hogy hagylak szabadon repülni, szállj a magad útján!

Abban a biztos reményben, hogy visszatalálunk egymáshoz. Akármekkora a világ – százmilliárd fényév –, a Végtelen kisebb, mint egy búzaszem, s én nem tudok nem benned élni.

És te sem tudsz kilépni belőlem, soha.

De amíg nem a valóságos világban élünk... amíg a múlandóságban vándorolunk: hiányzol.

És fáj.

Valami ilyesmit mondtam az asszonynak.

És még azt is, hogy van termékeny és terméketlen fájdalom.

A terméketlen fájdalom az, amikor az önzésem vérzik.

Elvették, aki az enyém!

Az enyém! Az én tulajdonom, adják vissza!

A termékeny fájdalom más.

Abban nem őt siratod.

Nem is magadat.

Abban mindkettőtök múlandóságát, embervoltunk tragikumát siratod.

Üzend meg eltávozott párodnak:

„Olyasmit akartunk, látod, kedvesem, ami itt, a futóhomokban nem lehetséges!”

A Múlandóság országában rövid a »veled« és hosszú a »nélküled«.

Itt, látod, minden ideig-óráig tart. A barátság: egy kézfogás. Szemek ismerős összevillanása. És a szerelem: néhány ölelés. Találkozás – és máris búcsúzás. Az »együtt« itt egy suhanó repülés a szakadék fölött.

Jövünk-megyünk.

Ez nem a mi országunk, kedvesem – ezért fáj most nekünk.

Tudom, hogy neked is fáj, hiszen szeretsz.

Jelzi, hogy ebben az ingatag én-világban nem lehet megmaradni. Sem neked, aki elmentél már, s valahol félúton, a két világ között visszavágyódsz hozzám – sem nekem, aki itt maradtam, és csak sejtelek valahol az ismeretlenben, s jövök majd utánad

– ha lehet.

Addig külön leszünk.

Mint a kincskeresők az erdőben – te erre mész, én arra.

Külön... és mégis együtt.

Minden múlandó. Minden valóságnak hitt tudatállapot csak álom, és eloszlik, kivéve egyet: ez a szeretet.

Amíg ezt nem tudjuk átélni, addig a fájdalomunk, ha csillapodik is, sőt el is múlik, a hiányérzet megmarad.

Már nem nagyon fáj. Lehet, hogy egyáltalán nem is fáj

– csak hiányzik belőlem valaki.

Az élettanban ezt úgy hívják: fantomfájdalom. Arra emlékeztet, hogy nem vagyok teljes.

Tudjuk, hogy ezzel a hiánnyal nagyon szépen együtt lehet élni.

Nem is gondolunk rá.

De hirtelen ez bukkan föl, ha sok-sok inkarnáció múlva találkozol egy idegennel, s azt gondolod: „Ismerlek!... De honnan?... Nem tudom...Csak azt, hogy TE VAGY AZ.

Megszólal benned a Hiány.

Mert az arcok változnak, az én-szerepek változnak, a jellemek, testek, mesék, sorsok és életek változnak – de megmarad a szeretet. Ám ez átsüt minden testen, jelmezen, maszkon, változáson, időn, téren és a múlandó, földiégi színjátékon.

Morfium

Iszonyatos fájdalmaim voltak.

A csontom szilánkokra törve, a húsom felszakadva, az idegeim széttépve. Vérben feküdtem, a sebesült hátamon, lábamat csigás súlyokkal húzatták. (Ez

'56-ban volt, a sebészetem.)

Egyik éjszaka odalépett hozzám egy fiatal orvos, és azt mondta, suttogva, hogy ne hallja senki:

– Ide hallgass, pajtás!... Most olyat teszek, amit nem szabad... Tilos!... De én holnaptól már nem vagyok itt. Külföldre megyek, mert nyitva van még a határ. Lehet, hogy csak néhány napig. Ne haragudj, öregem, ezt nem hagyhatom ki! Eltűnök, és engem nem találnak meg, soha... Itt van egy doboz Emo!

– Mi az?

– Morfium. Húsz ampulla van benne! Dugd el jól, ne a párnád, hanem a matracod alá! És ha nagyon fáj... Be tudod adni magadnak?

– Nem.

– A nővérnek ne szólj. Ott a kislőrész a dobozban, pattintsd le az ampulla tetejét, és idd meg!... Isten veled, pajtás!

Soha nem felejttem el az arcát.

A doktorét, aki a helyére állt később, és megmentette a lábamat, elfelejtettem. De ennek a bűnös, lelkiismeretlen segítőknek még a tekintetére is emlékszem.

A szemére is.

Okos, áthatóan csillogó, fekete szemei voltak. Láttam bennük a szűk és még feketébb szembogarait is. Kíméletlenül jóságos tekintete volt.

Most én is ilyet teszek, mint ő.

Megszegem a „hippokratészi eskümet”.

Olyan dolgot mondok el neked, ami ellenkezik a hitemmel és a meggyőződésemmel.

Csalni tanítalak.

Morfiumot adok neked. Ha fáj valami, vedd be. De csak akkor – és ezt a lelkiismeretem megnyugtatója miatt kérem –, ha a fájdalmadat már nem bírod, és elviselhetetlenül elhúzódik.

Egy mondást adok neked, tedd a „matracod” alá.

Úgy tudom, Goethétől származik:

„A legjobb gyógyszer bánat és sajgó seb ellen: rá sem gondolni!”

Mit jelent ez?

Hogy mindig ott vagy, ahová figyelsz.

Amikor meghal, akit a legjobban szeretted, és intézed a manapság szükséges ostoba adminisztrációkat, szaladgálsz a papírokért, a bonctanra, a temetőbe, és órákig várakozol a közönyös hivatalokban, nem éled át a gyászt, csak a bosszúságot, a fáradtságot, a dühöt vagy a türelmetlenséget.

A fájdalom akkor szakad rád, ha hazamész, és egyedül maradsz.

Ha elfoglalja magát az ember olyasmivel, ami a figyelmét leköti – nem fáj a fájdalom.

Miért?

Mert arra figyel.

Kisgyereknek, ha megüti a térdét és üvölt, azonnal elmúlik a fájdalma, ha csörgőt rázol az orra előtt, ha földobálod a levegőbe, vagy valami nagyon érdekeset és nagyon gyorsan mondasz neki – mert lelke ilyenkor másra összpontosít, nem a fájdalmára.

Az ember mindig azt éli, amire erősen gondol.

Akire és ahová figyel: ott van.

Az lesz a valósága; minden egyéb a háttérbe kerül és homályba borul.

Mintha nem is lenne fájdalma olyankor.

Ezért tudott Radnóti Miklós – hogy egy jól ismert példát mondjak – verset írni a kivégzése előtt. Nem a halálveszélyre figyelt, hanem a születendő versére. Rádásul pont arról írt, hogyan fog meghalni. Mégis inkább a rímre, a ritmusra, a gondolatra és a szépségre koncentrált, és nem arra, hogy „Jaj, istenem, mi lesz velem?! Megölnék!” És nem félt. A műzsájára figyelt, és nem a halálára. Ehhez nagyon kellett szeretnie a műzsáját.

A lelked végtelen.

Végtelen magas és végtelen mély. Határtalan múlt van már mögötted, és beláthatatlan jövő.

De élni az Egészset sohasem tudod egyszerre.

Az lehetetlen.

Amikor intesz egy taxinak, és beszállsz, vagy amikor éppen fizetsz egy jegypénztárnál, nem emlékezhetsz sok százezer éves múltadra, minden előző inkarnációdra, de még élettani mélymúltadra, apád, anyád és családod történetére sem; nem juthatnak eszedbe összes gyermekkori traumáid és sérelmeid – mert azzal vagy elfoglalva, hogy számolod a pénzedet, és fizetsz. Még a mobiltelefonod ingerére sem felelsz – mert máshová összpontosítod a lelkedet.

Azt éled, amire figyelsz.

Az erős fájdalomnak azért van hatalma fölötted, mert iszonyatos erővel magához rántja a figyelmedet.

Nem tudsz másra figyelni, csakis a fájdalomra.

Nem tudsz – és nem is akarsz!

Tehetetlenül nézed, s nem tudod levenni róla a szemedet.

Elbűvölt a kín.

Magához rántotta figyelmedet a fájdalom – és képtelen vagy azt akarni, hogy ne fájjon.

Hozzá vagy kötve a sebedhez. Csak éjszaka oldódsz el tőle, ha tudsz aludni. Álmodban nem fáj. Sőt, ami nappal elviselhetetlenül szörnyű és iszonyatos – az

álomban ritkán jelenik meg. Oda nem követ a halál, a gyász és az elvesztés borzalma.

Valójában az a jó kis bűnös morfium is ezt tette velem: olyan dimenzióba emelt, ahol ismeretlen a fájdalom.

Fájni csak éber állapotban fáj a lábam, ebben a véres, földi dimenzióban – a másokban nem.

Álmomban nem voltam sebesült.

„Nem gondolni” valamire nem lehet – de helyette valami másra gondolni, még hozzá nagyon erősen: lehet.

Nagy bajok idején mindig igyekszem uralni a figyelmemet.

És nem engedem magam arra gondolni, amire az önsajnálatom, a gyengeségem és a bennem rívó gyerek akar.

A gondolkodásunk ugyanis irányítható.

Eltéríthető.

Éppen az erős figyelem által.

Másra összpontosítható.

Vagyis a gondolatunk uralásának titka nem az, hogy mire gondolunk – hanem hogy mire figyelünk.

A gondolataink és érzelmeink ugyanis szabadon csaponganak, valójában uralhatatlanok. A léleknek szándékától független időjárása van. Vihara, napsütése. Csupán akarattal nem tudom befolyásolni, hogy ne érezzem azt, amit érzek, s ne gondoljak a „fehér elefántra”. Hiába akarok „pozitívan” gondolkodni, ha nem tudok. Az egyetlen, ami akarattunktól függővé tehető (ha nem is könnyen), az a figyelmünk.

És a fájdalomra csak addig van értelme figyelni, amíg termékeny és gazdagít.

Onnan kezdve, hogy értelmetlenül gyötör, jogom van megszabadulni tőle.

Jogom van máshová nézni, mint ahol a sebem van.

Jogom van derűsnek lennem, ha bajban vagyok. Kinevetni a végzetet.

Jogom van fölfelé nézni, az égre, a sűrű felhők mögött látható egyetlen, fényes csillagra – ha odalent vihar, eső vagy áradás van.

Ez az istenhitnek a nagy ereje. De általában a hitnek is. Oda nézünk, és azt tartjuk valóságnak, ahol nincs fájdalom. Előre és fölfelé. (Nagy bokszbajnokunk törött kézzel nyert olimpiát. És tudod, mit mondott nekem nevetve? „Ha fejben nyerek, már nem is nagyon kell kéz hozzá!”)

A szenvedésnek csak értelmesen van értéke.

Különben nincs.

Így van ez minden fájdalommal, gyásszal, lelki gyötrellemmel is.

Ha valaki katona volt, és megélte a háborút, a frontot, a légitámadást, a szőnyegbombázást, pontosan tudja, hogy az emberek sokkal hamarabb túlléptek

a fájdalmaikon, mint a lelkileg ernyedtebb, lustább és kényelmesebb békeidőben. Nem volt idő visszajárni a sírokhoz, virágot vinni, gyertyát gyújtani, miséket mondani. Sokszor még temetni sem. Ott kellett hagyni a holtakat az utcán, s rohanni, menekülni. A harc folytatódott, az élet ment tovább, a küzdelem javában tartott még. Nem volt időnk dédelgetni magunkban a gyászt, az iszonyt és az önsajnálát érzését.

Ilyen szempontból a háború: beavatás.

Ilyenkor érti meg az ember Jézus kegyetlennek tűnő szavait az egyik követőjéhez, aki azt mondja: „Követlek, Uram, csak előbb eltemetem az apámat. Mire azt feleli: A holtak temessék el a halottaikat. De te kövess engem." (Ez persze már a legnagyobb figyelmet akarja: „A Halhatatlan Élőre figyelj – ne a halottadra. Hiszen ő sincs már ott, az apád, ahol a teste van. Rám figyelj – önmagadban. Mert benned élek!" Ezt jelenti a követés.)

A létdrámában, amikor „erősödik a tüzelés", nincs idő a fájdalomra.

Másra kell figyelni.

Az ütközetre, a túlélésre, a még megmaradtak mentésére, a kötözésre, romeltakarításra, tömegsírok ásására, élők kiszabadítására, önvédelemre, győzelemre.

Aki már volt ilyen helyzetben – mint ahogy én is, gyerekkoromban –, nyavalygásnak tartja az elhúzódó fájdalmakat.

Nem tehetünk róla.

Más világban edződünk. Más élethez, más bajokhoz, más önismerethez és tragédiákhoz szoktunk. Megtanultuk, hogy nem hűtlenség a fájdalomukat elengedni. Megtanultuk, hogyan kell oldani és kötni. (A holtak kifejezetten hálásak, ha visszanézve látják, hogy nem hagytak lelki romokat maguk után.)

Megtanultuk nemcsak az elengedés, hanem a túlélés művészetét is.

Anyám az óvóhelyen énekelni tanított.

Bábszínházat csináltunk a csontsovány kis barátaimmal – míg éltek. És rendes „emberszínházat" is. Apám kalapjában játszottam, akiről azt hittem, már nem él.

De voltak durva történetek is.

Halottakról leszedtük a fegyvereket, célba lőttünk s lopni jártunk; főleg szenet és tűzifát, hogy a bunkerben meleg legyen. Rengeteg sufnit fosztottunk ki. Legnagyobb zsákmányom egy doboz szardínia volt, s egy jó meleg bunda, melyből kihalt a gazdája. A „Valahol Európában" generáció nemcsak eldurvult, de ha jól vette az akadályokat, megtanult nem félni.

És főleg veszteni.

Anyámra sokszor néztem úgy, hogy ma látom utoljára.

Ekkor dőlt el, hogy művész leszek.

Nem író – színész.

Állandóan azon járt az eszem, mi lesz, ha ebből a pokolból élve kikeveredek. De ezt csak most írom, hogy „pokol”. Akkor nem volt az. Akkor „élet” volt. Épp olyan élet, mint a mai. Teljesen természetes. Csak másról szólt. Ma úgy látom, hogy sokkal őszintébb volt, mint ez a mai: az emberiség az igazi arcát mutatta, jóban, rosszban. Valódi volt a gonoszság, és a jóság, és az életben való eszelős hit is. Iszonyú hiterők szabadultak föl az emberekből. Amikor a szomszédunk összeverve hazatért, nem a véres, fogatlan száján és bedagadt szemén szörnyülködtem, hanem örültem, hogy él. Megjött a Bandi apukája! Még irigyeltem is; bárcsak az enyém megjönne, akármilyen véresen is!

A depresszió teljesen ismeretlen fogalom volt.

Anyám a bunkerben valami titokzatos okból mindig derűs volt. Itt mondta ki először híres mondatát: Tudod, ha engem a kútba löknek, még le sem értem a fenekére, de már zuhanás közben azon gondolkodom, hogyan fogok én innen kijutni?!

Ez a mondat a véremmé vált.

Később, a kórházban tanultam meg, milyen öröm, ha nem vágják le a fél lábamat.

Kinek jut eszébe örülni, hogy két lába van?

Csak aki megjárta a poklot, annak.

Ma is örülök neki, mindennap.

Még akkor is, ha néha fáj.

A valódi pokol – ha valaki úgy fogja föl – a beavatás színtere. Itt tanul meg az ember élni, reménykedni, nem félni, nem összetörni – s főleg önmagába kapaszkodni.

Ma sincs erősebb társam, mint önmagam.

És sohasem arra gondolok, ami lehúz – hanem arra, ami fölemel.

„Nincs jobb gyógyszer bánat és sajgó seb ellen, mint rá sem gondolni.”

Ez az én morfiumom.

Használd!

Ne mondd el, hogy tőlem kaptad.

Az én káposztám

Vannak tudósok, akik komolyan állítják: a nőknek azért van hosszú hajuk, mert kapaszkodni lehet bele. Ha jön az árvíz, és úszik az áradatban, vagy menekül a szélviharban, a hátára veszi a gyermekét – és a pici az anyja hajába tud csimpaszkodni.

Ezt nevezik kapaszkodási ösztönnek.

Az elmúlt esztendőkből sokat beszélgettünk erről, és szomorúan tapasztaltam, hogy az emberek ezt tartják szeretetnek.

Csecsemőkorunkban szükség van rá. Éhesek vagyunk az anyánkra, és belecsimpaszkodunk. Nélküle meghalnánk. Kétségbeesett bömbölésünk azt üzeni: „Segíts, mert meghalok! Éhen halok. Szomjan halok. Ha már a testedben nem lehetek, legalább a testeden, a bőrödnön legyenek otthon – te vagy az életem, az istenem!”

Ezt a szót, hogy „Gondviselő” a gyermeki lelkület írta le először a magyar nyelvű Bibliában. Az eredeti görög szövegben itt „isteni előrelátás” van.

A Mama a gondviselőm.

Átvállalta az Isten szerepét; tőle függ, hogy élek vagy meghalok.

És ezt minden sejtem tudja.

Magamra nem számíthatok.

És ha nem nőök fel – márpedig lelkileg nem szoktunk felnőni –, ebben a tudatállapotban maradok. És bárkit megszeretek, belekapaszkodok, gondviselőmmé teszem, és mint a vízbefúló, azt gondolom: „Nem tudok nélküled élni! Ments meg!”

A dolog már kiskorunkban kezd nem stimmelni.

Ha például olyankor ölelget bennünket a mamánk, amikor az nem hiányzik, eltaszítjuk magunktól. Ha csak neki esne jól az ölelés, de számunkra éppen terhes: le is rúgjuk magunkról. „Most ne!” Mindannyian ismerjük a babának azt az önvédelmi gesztusát, amikor lelöki magáról a „rácsimpaszkodó” anyját, mert most nem hiányzik neki. A kutyák türelmesebbek, de az őszinte kismacskák a legdurvább módon, erőszakkal kivackolódnak az ölükből, és messzire ugranak tőlünk.

Meg is karmolnak, ha korlátozzuk őket a szabadságukban.

Nem bírják a kapaszkodást.

Az ölükből doromboló nyájas macskák tudnak a leghidegebb szívvel otthagyni bennünket.

Mi, akik saját lelki működésünket vetítjük az állatainkra, azt hisszük, hogy a macska nem tud szeretni. Nem tudjuk átélni a szeretetnek a szabadságát, amit egy macska átél.

Rátesszel egy kismacskát a fájós válladra – és elmúlik a fájdalmaid. Meggyógyít. A puszta meleg lény, és a teste közepéből bűgő mélyhangú rezgés, mint az indiai bölcsek mantrázása, oldja az öreg emberek magányát.

„OM... OOOOMM...”

Azt, hogy „jó veled!”, semmi sem tudja jobban kifejezni, mint a macska dorombolása. Az „I love you!” ehhez képest szentimentális dadogás.

A macskaszerető – vagy ami ugyanaz: a macskát ismerő – emberek pontosan tudják, hogy a cicák nem egoisták, hanem szabad lények. Szerelmi életük is zajosabb és őszintébb, mint a többi állaté: világgá jajgatják a sóvárgásukat, megszólal bennük a már-már emberi tenor és koloratúr szoprán, valóságos operát énekelnek az életükről, melyben jajgat a vágy és a fájdalom.

Az ősi Egyiptomban, ahol még tudtak arról, mi a valódi szeretet, a macskát szent állatnak tartották.

Manapság azonban nem tudunk kiigazodni a cicák lelkivilágában, mert az önállóságnak ezt a varázsszemekkel izzó szabadságát szeretetlenségnek tartjuk.

Hidegnek.

Önzőnek.

Aki nem kapaszkodik, az nem is szeret.

És aki nem tűri, hogy belekapaszkodjanak, az sem.

Így gondoljuk.

Nekünk, mai embereknek nincs benső középpontunk. Nem találunk támaszt önmagunkban – vagyis oly mértékig nem vagyunk szabadok –, hogy ha arra jár valaki, kétségbeesetten ráborulunk, és belécsimpaszkodunk. Megfogjuk a haját, hogy ússzon velünk a zavaros életáradatban; mentsen meg bennünket önmagunktól.

Ráadásul elvárjuk, hogy ettől ő is boldog legyen.

Amikor a Szeretetkönyvet írtam, kiderült, hogy ez a fogalom, „elengedő szeretet” milyen hamisan cseng. Mert ha van ilyen, akkor ennek az ellentéte, a „birtokló”, a „kizsákmányoló”, a „megkötő”, a „rabtartó”, az „önző” is szeretet lenne.

De szeretet az ilyen?

Szerethetek valakit, akit megfosztok a szabadságától?

És szeret az, aki megfoszt engem a szabadságomtól?

Igen?

Kérdezem.

Mert számtalanszor föltettem nemcsak magamnak, de másoknak is ezt a kérdést, s a válasz – nem az elméleti, hanem a megélt és megtapasztalt válasz az volt, hogy IGEN!

Igen, az! Szeretet.

Mi csak ezt ismerjük.

Ezt éljük.

Ezt tartjuk szeretetnek, amikor a másik az „enyém”.

Mint a cipóm vagy a pénztárcám.

És „odaadom” magam neki. Ráborulok, vegyen ölbe, és kezdjen velem valamit, mert én nem tudok.

Szomorú, de így van.

A mi világunkban, vagyis az önző egó világában csakis a birtokjogot ismerjük el mint egyetlen összetartozási lehetőséget. Vagy az enyém vagy – és akkor hatalmam van fölötted, vagy nem, és akkor semmi közöm hozzád!

Ez így van nemcsak a társunkkal, de mindennel, a házunkkal, a tárgyainkkal, még a növényekkel is.

(A közparkokban lévő virágokkal senki sem törődik. Ha az állam nem gondozná őket, el is pusztulnának. Észre sem veszem, ha ott a virágok haldoklanak a szomjúságtól – mert egyik sem az enyém.)

Egyszer a világ egyik leggazdagabb emberének, egy hercegnek a vendége voltam. Harminchat kastélya volt Itáliában, gyárai és páratlan műkincsei. Hatszáz év óta a családjáé a fél ország. Három csodálatos kastélyát látogattuk meg, Rómában, Ischiában és végül Castel Gandolfóban.

Ez a mesébe illő birtok közvetlenül a pápai rezidencia szomszédságában volt.

Bejött az egyik kertésze. A gazda valamit súgott a fülébe. A kertész sejtelmesen elmosolyodott, „Értem, signor!”, jelezte cinkos tekintete, s bólintott.

Majd eltűnt.

A falakon Botticellik, Mantegnák, Fra Angelicók és Caravaggiók voltak. A hosszú, terített asztalon olyan kincsek, aranyak, ezüstök és porcelánok, hogy féltem hozzájuk érni.

Hamarosan megjelentek a pincérek, libasorban.

Letettek elénk két óriási, gőzölgő fazekat.

A szakács is velük jött.

Mint egy művész, aki remekművet alkotott, vagy még inkább egy izgatott bűvész, aki most elővarázsolja a semmiből a csodálatos nyulat.

A főinas csettintett az ujjáival.

Ez volt a jel.

A pincérek ütemre, mint a táncosok, egy emberként mozdultak... hopp!... Lekapták a fazekakról a fedőket.

Mi ez?

Mi ez a Csoda?

Mi lehet ennek a dúsgazdag mesevilágnak az ünnepélyes fő attrakciója?

Mindenki a tányérjára meredt.

Kaptunk egy-egy nagy kanál főzeléket.

Slussz.

A gazda szeme titokzatosan csillogott. Föltette a nyakába a monogramos szalvétát, s gyermeki büszkeséggel azt mondta:

– Jó étvágyat!... Úgy egyék, kérem, hogy ez az én káposztám!

Ezzel azt akarta mondani, hogy ez nem a piacról, hanem a saját birtokáról

való.

Az „enyém”.

És akkor szeretem. Csak őt.

A többit nem.

Mintha a herceg szívét ettük volna.

Mobiltelefon

Állsz a hivatalban.

Régóta várod a sorodat, türelmesen.

Végre odakerülsz a nőhöz, de hirtelen megzendül az asztalán a mobiltelefonja. És beszélni kezd. Mintha ott se lennél előtte. Nem magánügyben keresik. A hang ugyanazt akarja, amit te, de mivel nem élő ember, hanem egy mobiltelefon, megelőz téged. Nincs mit tenni: a technika átgázol az emberen, mint a bomba a városon, komputert az értelmén, mint az autós a gyalogoson: gépkorszakban élünk.

A nő hosszan és szolgálatkészen elmagyarázza a mobilnak azt, amit te órák óta kérdezni sem mertél. Rád is pisszen, ha közbeszólsz.

Élő ember: várjon a sorára!

Fiatal színész jön hozzám bemutatkozni, a „neves íróhoz”. Játsszani fogja a darabomat. Csönget. Ajtót nyitok. Arcán elfogódott rajongás és tisztelet. Nyújtom a kezem. De hirtelen kuruttyolni kezd a zsebében a telefonja, s mintha ott se lennék, otffelejt a levegőben a kezemet. Félfordulatot tesz, és hosszadalmasan beszélget valakivel.

Háttal nekem fecseg a küszöbön. A lelke ott van, nem itt.

És ez a lényeg: a lélek a telefonban van. Nem a valóságban, hanem a virtuális térben.

Színházi próba. Rómeó üvöltve zokog Júlia teteme fölött: „Sötét hajós, repítsd a szirt fokának e holtra fáradt, megtépett hajót!”... – de megszólal a zsebében felejtett telefon, arca bosszús lesz, és mérgesen helyreutasít valakit. Anyját, apját vagy a valódi szeretőjét... Vagy az autószerelőjét? Nem tudom. A holt Júlia bosszúsán felül a sírboltban, a stáb dühösen vár, a rendező őrjöng, de nincs mit tenni, mert olyan korban élünk, amelyben a gép megelőzi az embert, a technika az életet, a szerkentyű az eleven lelket.

A mobiltelefon mindenható.

Minden léthelyzetben elsőbbséget élvez, s mint utibban az adu ász, minden pillanatot „felülüt” – ő az első és a legfontosabb.

Író-olvasó találkozáson a drámai csöndben, amikor éppen a figyelem

megszenteléséről beszélgetünk, megszólal egy telefon. Gazdája fölugrik, mint akit áramütés ért, s elkezd telefonálni. „Most nem tudunk beszélni, anyuka – mondja kétségbeesetten – a müllerpéteren vagyok, itt van még négyszáz ember, anyuka drága, hívj később! Nem érted?!”

De ez a jobbik eset.

A rosszabbik, amikor valakinek rémült bűntudata támad, el akarja hallgattatni a készülékét, de nem tudja, hogyan kell. Nem ért hozzá. Nyomogatja, csapkodja, mint egy darazsat vagy egy csörgőkígyót, közben jajgat, káromkodik, bocsánatot kér, megpróbálja elfojtani az őrjöngő kütyüt a kabátja alatt. Nem sikerül, s ekkor – mindenkin átgázolva – kirohan a teremből. És a folyóson visszhangosan üvölt valakivel.

Az utcákon örültek kóborolnak. Hangosan veszekednek a Senkivel, fülükből vékony zsinór lóg.

Nincs messze az idő, hogy a „kütyü” megszólal szívműtét közben, szeretkezés közben (ilyen már sokszor van is!), koncert alatt a karmester szmokingjában, pap reverendája mögött, temetés és gyászmise alatt. „Most nem érek rá, Géza bácsi, temetek!” Autóban gyakran azért halunk meg, mert valaki éppen hív: veszélyes kanyarban, jeges úton, vagy robogás közben megnyomjuk a gombot, és kész – mert a telefon fontosabb, mint az élet.

Voltam olyan temetésen, ahol a gyászbeszéd, pap és kórus helyett, a fáklyás ravatal fölött két hangszórón át kihangosítva az elhunyt fiatalasszony üzenetrögzítőjének ismerős hangja szólalt meg:

„Halló, itt Dillerné Tóth Gyöngyike beszélne! De ezúttal peched van, aranyoskám, mert rosszkor hívtál! Hagyj üzenetet!... Hamarosan hívlak majd!... Csaó!”

A gép eluralta az életünket.

Gépszívünk lett, gépagyunk. A technika, melyet azért hoztunk létre, hogy szolgáljon bennünket, most, mint az ördög, elkéri a lelkünket és az életünk értelmét. A képernyőre meredő generáció észre sem fogja venni, ha világ vége van, mert bízik abban, hogy a virtuális tér megmarad talán. És az a fontos. Egy ország összeomlása nem lesz számára akkora csapás, mintha nem lesz villany és kimarad az adás. Kapcsolataink a virtuális térbe kerültek. A telefon legyőzte a csókot, a szerelmet, a simogatást, a némán összevillanó szemek örömét.

Azt már tudjuk, hogy az agysejtjeinkre káros a mobiltelefon sugárzása.

Nincs messze az idő, hogy teherbe is esünk tőle – mert az ölelésre nem lesz már időnk.

Házasságunk intimitását tönkretette a mobiltelefon.

Valaha, csendes esteiken, beszélgettünk egymással.

Emlékszel?

Ma nem lehet, mert belezenél a telefon.

Az enyém a Walkűrök lovaglását játssza, a lányomé a híres maffiaszámot, a Keresztapát. A fiam a Tell Vilmos vágató nyitányával nyargal át a szobán. „A gróf, a gróf vízbe-fúlt, meg kell őt menteni!” A nejemén ideges ragtime szól; a készüléke rángatózik és vonaglik az idegbajtól. Nem tréfálok: az asztalon ugrál és vergődik a telefonja, mint egy kitépett szív.

Nem tudunk egymással szépen, meghittén társalogni már.

Családi gondokat, örömeiket nem lehet megbeszélni, mint régen, mert jönnek a walkűrök, a maffia, a lovasok és a ragtime.

Valaki mindig belenyúl az életünkbe.

És szétdúlja a lelkünket.

És nincs mit tenni, mert „Nem tudjuk, ki keres!”

Ez az ördögi mondat vissz az örületbe.

Hogy valaki fontos ember keres.

Fontosabb, mint én.

Mint ő.

Mint mi.

Mint a harmóniánk. Mint a nyugalmunk.

Mint az Isten.

Pusztán attól, hogy valaki nem a két élő szemével néz rám, de ismeretlenül keres valahonnan a láthatatlan térből, előnyt élvez az élővel szemben, mert ő telefonál.

Lelki–, családi életet nem lehet élni egy ilyen örült szerkentyű mellett.

No, mondom, várj csak, kifogok én veled!

Kimegyek a szobából.

Fölmegek a dolgozószobámba.

Itt csend van.

Néma csend.

Kitöltök magamnak egy kis borocskát, vagy lefőzök egy kávé, ami egy jó beszélgetéshez kell. Leülök egy kényelmes fotelbe... Meggyújtok egy gyertyát... meghitt fényben könnyebben oldódik a nyelvem... és fölhívom a feleségemet.

Most elmondom neki végre, hogy rosszul esik, mert régóta nem szólunk egymáshoz!

Elmondom neki azt, hogy mi van a lelkemben.

Hogy szeretem.

S megkérdem tőle, végre: hogy vagy?

Hogyan élsz? Mi van veled?

És hogy vannak a gyerekeink? Az unokáink?

Nagyok már?

Mi az, amit régóta el akartál mondani nekem, de nem lehetett?

És elkezdünk végre beszélgetni. Nem „kommunikálni”, ahogy manapság szoktak, hanem beszélgetni, mint két élő ember.

Mint két jó barát.

Mint férj és feleség.

És ebbe nem tud beleszólni senki, mert a csodafegyver, a mobiltelefon a kezemben van!

Ezúttal én leszek a legyőzhetetlen!

Most senki sem fog belekuruttyolni az életünkbe! Sem a walkűrök, sem a lovasság, sem a maffia, sem remegés, sem villogás!

Legyőzöm ezt a zűrzavaros, beteg, tébolyult világot, amelynek gyermeke vagyok.

És elmondom végre azt, ami „régóta zengett és zokogott a szívemben”.

Csöng a telefonja.

Fölveszi.

De mielőtt diadalmasan és érzelmesen megszólalnék, azt mondja: – Bocsáss meg, a másikon keresnek.

És puff, leteszi.

Sors

Nagyapám a játszótéren élte le öregkorát.

Otthon nem bírta ki.

Hosszú időről van szó – több mint száz évet élt.

Az első húsz nyugdíjasévét a Városligetben, a második húszat a Kerékgyártó utcai játszótér egyik piros padján töltötte el, távol a zajos homokozótól és a láncokon lógó hintáktól.

Merész álla, szépen metszett sasorra és hegyesre pödrött fehér bajusza volt. Nyugalom, derű, józan és messzire látó gondoskodás – ezek voltak fő tulajdonságai. És a hűség – vagy ahogy a Jóskönyv mondja: a Tartósság. Lakatos volt ifjúkorában, súlyos vaselemek szerelője – ma is találsz még Pesten olyan régi hidat vagy fémvázastetőszerkezetet, amelyben az ő munkája is benne van.

Itt, a játszótéren fogadta a barátait.

Nyáron kopott, pecsétes, szürke kardigánban, télen vastag télikabátban, meleg sállal és barna kalapban, melynek hullámos karimáján vastagon állt a hó. Néha hajszálvékony jégcsapok lógtak a bajuszáról. Egy-egy orrából lógó szőrszál is megfagyott, s ettől olyan lett, mint egy orosz mesefilm öregapója. Velem is itt beszélgetett mindig, a hintától távoli, kopottá ült, kedvenc

meggypiros padján, hol délelőtt, hol délután, hol csillagfényes téli este – attól függően, hogy mikor kellett elmenekülnie hazulról.

Nagyanyám csodálatos asszony volt; egy nagy képzeletű zseninek és egy mentálisan megpörgetett embernek a sajátos keveréke. Az ilyenre mondják, hogy dilis, de nem volt az, csak végtelenül gazdag és szabad lélek, akiből parttalanul áradtak az érzelmek és gondolatok, az eszmék, az őszinte vádak, a szemérmetlenül nyílt indulatok, a nóták és a versek.

Gyönyörűen tudott Petőfit, Tompa Mihályt szavalni, rezgő torokhangján önfeledten énekelni, s mindezt a szabadság olyan fokán, hogy nem törődött sem a spontánul összeverődő hallgatósággal, sem a szomszédokkal vagy a járókelőkkel.

Egyik szembogara nagyobb volt, mint a másik. Más fénye is volt. Egyik áthatóan rám nézett, a másik nagyon messze, a végtelenbe. Százezer voltos feszültség izzott a lényében, s ha ez kicsattant – márpedig gyakran kicsattant –, akkor onnan menekülni kellett.

Ez nem túlzás.

A piaci kofák, ha közeledni látták, az első elkiáltotta magát, hogy „Jön!!!” – mire a legtöbben ponyvát dobtak az áruikra, vagy gyorsan összezsomagolták a gyümölcsöket, káposztákat, zöldségeket, de mindenesetre leszedték a mérlegek serpenyőinek aljáról az odaragasztott nehezekeket – mert tudták, hogy itt ellenőrzés lesz, próbamérés, hangos botrány, a vevők pedig elmenekülnek.

A második világháborúban, amikor már Pesthez közeledett a front, időnként egy rejtjeles mondat hangzott el a rádióban: „Krokodil grósz!” Titkos üzenet volt ez, de mindenki tudta, hogy azt jelenti: orosz vagy amerikai bombázók közelednek, átlépték az ország légterét, s hamarosan kő kövön nem marad a fővárosból.

Nagyanyám jöttét, bárhová közeledett is, ezzel a mondattal jelezték:

– Krokodil grósz!

Mahler elvtársnak, a hentesnek, a kommunizmus legvéresebb időszakában az arcába vágta a parizert, s azt kiáltotta:

– Ezt zabálja meg a Rákosi Mátyás!

Ezzel a lényegre törő mondattal akarta kifejezni, hogy mire jutott nála Mahler elvtárs a szívós térítéssel: hetente háromszor jött hozzá (papa nem volt otthon), és agitálta. Mama szokatlan önuralommal hallgatta végig a hentes lelkes kiselőadásait az elvont, marxista-leninista tézisekről, hogy a világ proletárjai most már hamarosan egyesülni fognak, és ebből nem maradhat ki ő sem, mármint a nagyanyám, hiszen ő is proletár.

Betelt a pohár.

Főleg azért, mert nem volt friss a parizer. Ez hozta ki a sodrából. Amíg valaki

ilyen parizert mér, kiáltotta teli torokból, ne szövegeijen új világról, mert abból – és itt szó szerint kimondta: – szar se lesz.

Ilyen profetikus jóslatot kiabált, mely, mint tudjuk, be is teljesedett.

Szegény nagyapám, amikor elmesélték neki ezt az életveszélyes pillanatot (börtön járhatott ilyenért, minimum), azonnal otthagya kedvenc padját, elment a henteshez, elnézést kért tőle. „Bocsánat, tudja, milyen szegény, egy kerékkel több van neki!”

Majd végigjárta mindazokat a vevőket, akik tanúi voltak a forradalmi pillanatnak, ami föltehetően az első nyilvános szikrája volt annak a tűzvésznek, mely később, 1956-ban kitört.

Egyébként gyönyörű asszony volt a nagyanyám.

Egyetlen színésznő tudná eljátszani: Jászai Mari. Feltéve, ha eljuttatná magát arra a benső szabadságfokra, ahol már nincs különbség tudat és tudattalan, zsenialitás és örület között: úgy kéne működnie, mint egy tűzhányónak.

Vagyis életveszélyesen és őszintén.

Ragyogó, pompás asszony volt. Fiatalon meseszép! Tehetségem jórészét tőle örököltem. Bár a szilajságát, lelki gazdagságát és a félelmet nem ismerő szabad természetét is örököltem volna! Akkor lángelme lehetnék.

Egyet nem lehetett a mamával.

Élni.

Az képtelenség volt.

Mégis, közel nyolcvan esztendő-t éltek együtt a papával, mivel mindkettőnek mesebelien magas kort adott az Úristen.

Ebből a nagyapám az első negyvenet ledolgozta a különféle munkahelyein (fiatalon, mint a jó mesteremberek, sokat utazott), az utolsó negyvenet pedig leülte a játszótéren.

Megkérdeztem a feleségemet, szerinte hogyan bírták ki egymást? Miért nem menekültek el egymástól egy, kettő vagy tíz év után? Miért éltek le együtt egy hosszú és gyötrelmes életet?!

Miért?

Azt felelte: Mert szerették egymást.

Igen.

Mindennek ellenére.

Mégis.

Rengeteg párkapcsolat működik így. Ha nem is ilyen hosszú távon, de azért működik. Zaklatottan, tépetten, vadul, egy-egy napig jól, de főleg boldogtalanul. Keserűen, idegesen, űzötten, gyötörtten – de működik.

Miért?

Mert szeretik egymást.

Ezt mondja a nejem.

És inkább élnek a forró pokolban, de együtt, mint egy békésebb életben – de külön. Nem azért, mert félnek az egyedülléttől. Nem is azért, mert összeköti őket a gyerek, a pénz, a lakás, az érdek, vagy éppenséggel olyan szegénység, hogy nincs hová menekülniük, csak a játszótérre.

Nem.

Szeretik egymást.

Ahogy a nagyapám szerette az ő Jászai Mariját.

Egy életen át.

Én nem bírtam volna ki. Ennyi gyötrellemmel, nyugtalansággal, tébollyal és veszekedéssel nem bírtam volna élni senkivel.

Szeretet ez egyáltalán?

Igen, az – mondja az én Okos Madaram.

A szeretet bizony gyakran pokoljárás.

Nem maga a szeretet, hanem a sorsszerű összekötöttség, ami nagyon erős, és nem lehet föladni. Mert hiába nyugtalanság, boldogtalanság, gyötrellem, veszekedés és egy nehezen elviselhető, zaklatott élet – az a másik mégis csak kell nekünk.

Azt hiszem, ez a legnagyobb próbatétel, és mai életünk legfőbb gondja.

Hogy egy hanyatló, „sötét” kor gyermekei vagyunk. A hagyomány mértékével mérve: örültek. Ön- és közveszélyes örültek, mind.

De azért szeretni mi is tudunk.

A magunk módján: örülten, és zavarosan.

A pokoljárók módján.

Se veled, se nélküled.

És itt olyan mélység nyílik meg, amelybe lemerülni már nem tudunk. Eszünk csődöt mond, még a szívünk is, mert az ilyen kapcsolatok okaira, a nagy MIÉRT-re nem kapunk választ.

Valamiféle okoskodással persze megnyugtathatjuk magunkat. Mondhatjuk, hogy összetartja őket az érdek, a megszokás, a gyerekek, a beletörődés... esetleg vallási parancsolat vagy társadalmi konvenció... Ez mind igaz lehet, de nem a legvégső ok. Vannak például zaklatott természetűek, akik nem is tudnának másban, csakis szüntelen viharban, drámában élni. Ez az életközegük. Csak forgószelelben tudják megélni önmagukat.

Sok mindent kitalálhatunk.

Ha valamit nem értünk, gyorsan igyekszünk valami okot találni – rátenni az irracionális helyzetre valami „megfejtés pecsétet”, mert nem viseljük el, hogy valami érthetetlen. Elménk nyugtalan, ha valamit nem ért. Nem bírja a bizonytalanságot. Ezért gyorsan elfogad bármilyen megfejtést.

Mondhatjuk azt is, hogy szeretik egymást.

Ez igaz lehet.

De az is, hogy gyűlölik egymást.

Mert ez is igaz. Hogy a szüntelen indulatoknak, párbajoknak is van összetartó erejük.

Bele kell nyugodnunk, hogy a végső miéltre nincs válasz.

De néha egy-egy pillanatra azért kinyílik a szemem.

Ilyenkor lelátok, mélyebbre.

És föl, a magasba.

Ilyenkor, mint egy végtelenre állított lencsén át, megpillantom azt az Időtlen Időt, a messzi múltat és távoli jövődőt, és azt az Erőt, mely két lelket elindított valaha, és terel a hosszú-hosszú úton, sok kalandon, válságon, örömon és ütközésen át. És hol külön-külön mennek, hol együtt vándorolnak, amott a láthatatlanban, s itt, ebben a látható és ismerős földi életben, és egymáson csiszolódnak.

Innen nézve száz év is csak egy villanás!

És akkor azt mondom, hogy ami összehozta őket, az a SORS.

Így, nagy betűkkel, mert nemcsak az övék.

Elsősorban persze saját sorsuk, de benne van a gyerekeik sorsa, az apámé, a Mahler elvtárs sorsa, a kofák sorsa, az én sorsom, az unokabátyám sorsa, s mindazoké, akikkel összekötötte őket az élet.

Nem ott dőlt el – ezt üzeni nekem odaátról a nagyapám – a földön, hogy nekünk közös életünk lesz, hanem itt, ebben a másik valóságban, ahová te még nem látsz. A Lét egy hatalmas, szüntelenül alakuló és táguló végtelen szőttes. Az ember, az egyéni emberke, ebben csak egyetlen szál, és akiket itt összekötnek, fiam, ebben a csodálatos, isteni Szőttesben, amit ti Életnek neveztek, szóval, akiket összekötnek, mint két színes szálból egy csomót, azok ezt nem oldhatják ki! Mert ha kioldják, előbb-utóbb újra összekötik őket. Meg kell tapasztalniuk valamit, amit csakis együtt tudnak. Akármilyen nehéz volt is küzdeni egymással. Nehéz és gyötrelmes és hosszú – de néha gyönyörű, és így kellett lennie.

Együtt.

Egymás démonait is meg kell szenvednünk.

Az összetartozás csak a legvégén boldogság – de addig próbatétel és csiszolódás és fájdalom és elviselés és megértés és tűrés és megbocsátás.

Az a valódi szeretet, amelyik minden sorsot kibír.

És most a nagyanyám hangja szól, megismerem:

Azt írod, „dilis” voltam. Igaz. De ne hidd, hogy a nagyapád nem volt az. A józanság örültje volt! Nem tudott repülni – én meg szerettem volna. Nem lehetett táncba vinni – én meg szerettem volna. És mivel a józanságával egyedül hagyott,

önmagamnak daloltam és táncoltam, egy hosszú életen át. S egyre inkább pörögtem... pörögtem... pörögtem.

Mostanában néha már táncol egy kicsit velem!

Pár lépést tud már. Még számol a fejében „egy-kettő, egy-kettő” – de néha már elfeledkezik magáról, és önfeledten lépeget.

Miattam tanulja.

És néha én is odaülök a padjára, képzeld!

És beszélgetünk egymással – mert tudunk.

Az igazi, eltéphetetlen kötelékek láthatatlanok.

Nem látjuk egymást

Abban a korban éltem, amikor az igazság be volt tiltva, íróasztalfiókokban vagy titkos helyeken, pincékben, padlásokon hevert, hogy még egy házkutatással se lehessen a nyomára bukkanni.

Kétezer évvel ezelőtt nem volt még íróasztal. De az igaz szó, mint mindig, akkor is veszedelmes volt. Sivatagi homok alá rejtették, elvermelték, kövek alá dugták a „veszélyes” műveket.

Innen kerültek elő a múlt századi ásatások során a „holt-tengeri tekercecsek”, az apokrif evangéliumok csodálatos szövegei.

Az egyik legszebből, a János cselekedeteiből idézek föl egy muris történetet.

Egy szent kabarétréfát.

Lykomédészt és feleségét János feltámasztotta a halálból.

A lelkes Lykomédész megkéri barátját, egy remek festőt, fesse meg számára János képét, hogy „arckép formájában birtokolhassa” jótevőjét.

A festő – János tudta nélkül – lerajzolja őt. Kiszínezi, és átadja Lykomédésznek, aki a hálószobájába helyezte a képet. Megkoszorúzta, és rendszeres áhítattal bámulta.

Most jön a vicc, mely mérhetetlen mélységeket tár föl.

Betoppan János, aki „még sohasem látta magát tükörben”.

Megpillantja a falon egy „idős férfi képét, mely előtt, mint egy oltáron, mécsesek lobognak”.

– Most már látom – mondja szomorúan János –, hogy te még mindig pogány módra élsz! Isteneid közül melyiket ábrázolja ez a kép?

A férfi ezt feleli:

– Az én Istenem egyedül az, aki föltámasztott a halálból, hitvesemmel együtt. És ha illő, hogy Isten után a jótevőinket is isteneknek tartsuk, akkor te vagy az, akit ez a kép ábrázol, akit én szeretek és tisztetek, mert jóságos lelki vezetőmmé

lettél!

János elképedve bámul a férfira. Majd a tükörhöz lép. Soha nem állt még tükör előtt; életében először látja magát benne. Csodálkozva mered magára. Majd újra a képre pillant, mint egy kiskutya, aki fölfedezi az összefüggést a tükörben mozgó lény és önmaga között. Döbbenet felkiált:

– Az élő Jézusra mondom: ez a kép hasonlít hozzám! Eddig a kabaré.

De János így folytatja:

– Persze nem igazán rám hasonlít, hanem az én testi képmásomra. Ha a festő rólam akart volna képet festeni, szakítania kellett volna ezekkel a színekkel és vonásokkal, öltözettel s külsőségekkel, az öregség vagy fiatalság ábrázolásával, vagyis mindazzal, ami szemmel látható!... Légy te az én igazi arcképfestőm, Lykomédész! Festékedet Jézus adja, aki ismeri lelkünk alakját, képét s mintáit. Ezek a festékek: a tudás, a hit, a baráti szeretet, a szelídség, a jóság, a tisztaság, az őszinteség, a lelki béke, a félelem nélküliség és a józanság... a színeknek az a spektruma, mely a sebeket orvosolja, zilált hajadat lesimítja, arcodat megmossa... Mindezek a színek együtt élnek a lelkünkben...

De te most valamiféle gyermekded és tökéletlen dolgot készítettél: halott képet festettél egy halottról.

Eddig az idézet.

Aki vallásos, innen megfejtetheti, miért mondta Jézus, hogy „Aki engem látott, látta az Atyát.”

Aki pedig nem vallásos, jó, ha tudja, hogy igazán nem látjuk egymást!

Igazán nem látom a gyerekeket, és ő sem lát engem.

Igazán nem látom a feleségemet, csak igen ritkán, s ő is csak akkor, ha nagyon-nagyon szeret.

Akkor lát.

Akkor nemcsak az „öltözékemet” és a vonásaimat látja, nem a fiatalságomat, a „zilált hajamat és öregségemet” – hanem engem.

Ha valaki csak a külső képemet nézi, és – János szavait folytatva – csak annyit lát belőlem, amennyit egy hullamosó is lát – az nem tudja, ki vagyok.

Ha a tükörbe nézek, lelkem mélyén én is tudom, hogy nem az Igazi Önmagamot látom.

Nincs ember, aki a saját tükörképét önmagával azonosnak tartaná.

Legfeljebb úgy érzi, hogy hasonlít rá.

„Ez nem én vagyok!” Nem ez az első reakciónk? Nők ki is mondják néha. Később csak azért halványodik el bennünk ez a gondolat, mert hozzászokunk a látványhoz.

Így is, ha változás van az arcunkon, hirtelen fogyás, elhízás vagy nagy szenvedés nyoma, a döbbenet és idegenségérzet újra visszatér.

„Úristen, hogy nézek ki!"

Egyébként megszokjuk, hogy ha ez az alak jelenik meg a tükörben, az „én vagyok".

Ilyennek látszunk „kívülről". Tudjuk. Ilyennek látnak mások, az emberek, a külvilág, mindazok, akik nem ismernek, s főleg nem szeretnek igazán.

De én nem ez vagyok!

Az ember azért riad meg nemcsak a tükörképétől, de még a legjobb fényképétől is, mert tudja, hogy ez nem ő – Ő ennél sokkal szebb és nemesebb.

És kortalan.

Úgy is mondhatnám: örök fiatal.

Nem azért, mert fiatalkorában még kívánatos – hanem mert fiatalon, frissen kibomolva hasonlít a legjobban az ember külső képe a belsejéhez, akkor igazán az, AKI.

Ahogy egy rózsza is csak teljesen kibomolva igazán rózsza. A bimbó még nem az, csak készül a rózsaságára, színezi, növeli, kitárja magát – onnan kezdve pedig, hogy megélte lényének teljességét csak fonnyad, hervad, színét veszti és kopaszodik.

Vagyis mindenki csakis a csúcson igazán az, aki.

S bár minden kornak van szépsége; tavasznak, őszenek és a rideg télnek is – mégis van egy pillanat, amikor a külső leginkább tükrözi a bensőt, forma a tartalmat – és ez az ifjúságunk.

Ezért az Örök Ifjúság nemcsak a beteges hiúságunknak és mohó életszomjunknak, hanem a benső lélekigazságnak is a nagy szava.

Persze vannak, akik öregen a „legszebbek. Ekkor hasonlítanak legjobban benső magukra. De ezek az öregek belül nagyon fiatalok. Valahogy – rejtélyes okból – ott maradt a szemükben vagy a szívükben az ifjúság.

De még ekkor is csak „hasonlítanak" magukra. Amikor a csúcson vagyunk, teljesen kibomolva, amikor egy-egy életszerepünket leginkább tükrözi a külsőnk – akkor is csak hasonlítunk magunkra.

Érted, mit akarok mondani?

Hogy amikor valaki szebbnek, jobbnak, értelmesebbnek akarja látni magát, nem „idealizál", hanem szomorúan, riadtan, vagy éppen kétségbeesett, konok önámítással, de megpillantja, hogy nem sikerült azzá lenni, mint Aki – valójában.

Igazi arcunk szemmel nem látható.

Csak szívvel – néha.

Mi van a levegőben?

Járom az országot.

Egyre több helyen tartunk találkozókat. Legutóbb Gyulán voltam, előtte Győrben, Egerben, Debrecenben, Sopronban, Vácott, Miskolcon, Kecskeméten, és sok kisebb helységben.

Különös izgalom ez számomra, mert nem előadást tartok, hanem beszélgetéseket.

Beszélgetünk egymással.

Meggyőződésem, hogy az író és az olvasó közötti kapcsolat kölcsönös. Általában sincs olyan viszonyrendszer ember és ember között, mely ne lenne kölcsönös. Csak az elvakult egoizmus képzei el, hogy én csupán „adó” vagyok – a másik pedig csak vevő, passzív befogadó.

A művészetek és vallások hajnalánál látható volt, hogy ha voltak is olyan, arra született, „antennás” személyiségek, akik az értékeket a magasról lehozták, mindez azonnal közkinccsé lett: imádság, tánc, dal, költemény vagy zene. Legtöbbször mindez együtt.

Egy igazi zenei kultúrában például táncolni mindenki tud. És dalolni is. Az egész nép. Jó példák erre a törzsi életre még emlékező fekete kultúrák: a mozdulat, a zene mindenkinek a vérében van. Nem a főnököt (a művészt, a varázslót) bámulják, passzívan álldogálva és csodálva, hanem beszállnak a táncba, vele pörögnek önmaguk és egymás körül, s a mozdulatokat szabadon variálják.

Pici gyermekkoruktól kezdve.

Ebben élnek s nőnek fel.

Tánc és ének itt úgy egységes, hogy mindenki bátran hozzáteheti a magáét: biztos, hogy nem fogja elrontani az egészet, mert a lényeg – vagyis a kollektív tudás – a vérében van. És a teljes kötöttség a teljes szabadsággal párosult.

Az ősi magaskultúrákban azért nem emlékszünk a „szerzőre”, mert a maga módján mindenki szerző volt. Vagy pontosabban: tovább szerző. A szentkönyvek zömét sem egyetlen ember írta – sok lélek munkája volt. „Mózes könyveit” nem csak Mózes írta, hanem sok-sok hívő tanítvány és sok generáció. Valaminek a „szellemében” élni, azt jelenti, hogy ez mindenki benne él; nemcsak mint befogadó alázat, de mint alkotó szabadság is.

Ez a népművészet alapja.

Bartók Béla ilyen kincsekben kutatott valaha. Fölismerte, hogy a „mester” ott szunnyad az emberek lelkében. Ezért tudott megvalósulni valaha minden gondolat és szépség, mert a közösség minden tagját áthatotta – a maga módján minden ember tehetséges.

Minden író boldog, ha műve mások lelkében életre kel. Egy költő is boldog, ha versét népdalként szavalják, szózatként vagy himnuszként – minden

operaszerző legnagyobb öröme, ha motívumait az utcán fütyülik. És variálják! A feketék zenéjének hatalmas ereje a rögtönzésekben van; dalaik ritmusát és melódiáját mindig tovább szövik. Tehetik, mert muzsikájuk a sejtjeikben is él. A világzenék ezt a szabadságot a legszigorúbb, „örökkévaló” kötöttségek mellett nem csak megengedik, de el is várják.

Ettől lesznek elevenek.

Ha valami nem szövődik tovább s nem születik mindenkiben újjá: meghal.

(Amit manapság az „elitkultúráról” fecsegnek, a keveseknek, a beavatott, szűk kis köröknek szóló zenéről, irodalomról, színházról: humbug.

Pontosabban szólva: haláljelenség.

Egy civilizáció végét jelenti.

Ha a szellem nem képes áthatni egy nép legalsóbb és legszélesebb rétegeit, az a nép előbb-utóbb elsorvad. A megértés színvonalában lehet ugyan különbség, de az érintettségben és áthatottságban nem! A Bibliát nem csak a rabbiknak írták, a Sixtus-kápolnát nem csak a pápának és a klérusnak festették, a nagy verseket nem a fein smekkereknek írták. „Én egész népemet fogom tanítani!” – kiáltotta a költő, mert tudta, hogy költőnek lenni minden korban ezt jelentette. S ha nem, ott a költészetnek elveszett az értelme.

Ahogy Kodály is tudta, hogy a zeneszerzésnél fontosabb a zene tanítása: ha a nép nem énekel, meghal. A zene is.)

Ezért fontos számomra a beszélgetés.

A témát sohasem én választom meg, mert az valahogy mindig a „levegőben lebeg”.

Utólag jövök rá, hogy minden találkozóknak volt egy rejtett története.

Valaki hozott a szívében egy kérdést, és én akármiről akartam szólni azon az estén, a beszélgetés mégis úgy alakult, hogy előbb-utóbb a rejtett kérdésnél kötöttünk ki. Elkezdtem valami általános témát, mondtam, mondtam a magamét, de aztán, mintha egy láthatatlan kéz terelne, egyre melegebb lett a levegő, és egyszer csak odaértünk a „mi kérdésünkhöz”, ahhoz a forró és „véres” kérdéshez, melynek megbeszélésére valami láthatatlan erő összeterelt bennünket.

– Miről beszélsz ma este? – kérdik a szervezők.

– Nem tudom. Valamit biztos elkezdek... de hogy hová terel bennünket az élet, fogalmam sincs.

Hagyni kell a dolgokat maguktól alakulni.

Éppen úgy, mint amikor valaki verset ír vagy zenét szerez: a művész mindig elindul valami eltervezett úton, de egyszerre csak, a saját legnagyobb meglepetésére, kiszakad valahonnan a lelke mélyéről a számára is ismeretlen mondanivaló.

Ha én magam nem lepődök meg azon, amit írok – biztos, hogy az nem elég jó írás.

Ha sok ember összejön, mindig „van valami a levegőben”.

Előre nem tudni, hogy mi.

Ez a nagy különbség a színház és a szabad beszélgetés között.

A színházban a közönség tudja, mire váltott jegyet. És passzívan ül. Ma este ezt adják.

De ott, ahol ő is résztvevő, és meg tud szólalni a szüntelenül változó, eleven lelke, ahol meg tudja érinteni egy különös pillanat, és ennek hangot is adhat, ott nem tudni, mi lesz.

(Egyébként a jó színész a „holt” színháznak ezt a hendikepjét úgy győzi le, hogy játékaival azt az illúziót kelti, mintha rögtönözne. Mintha ott és abban a pillanatban jutna eszébe az egész. A rossz színész nem a magáét mondja. Idéz, szaval. Érződik, hogy betanult papír-szöveget mond – vagyis egy lepréselt virágot próbál feléleszteni. A jó színész azonban előtted varázsolja ki magából a gondolatot és érzést – amin ő is meglepődik. Még akkor is, ha ez a századik előadás. Úgy mondja Rómeó monológját, mintha most élné át életében először, s úgy, mintha a sajátja lenne – s nem Shakespeare-é.

A néző ugyanis, ha nem éli át a születés misztériumát, elunja az egészet.

Senki sem szereti az ismétlést – mert az halott.

Azt szeretjük, ha valami itt és most jön létre, mert akkor tudjuk, hogy él. Az elevenségnek az a titka, hogy minden pillanatban meghal és újjászületik.

Ha valakibe régóta szerelmes vagy, de váratlanul megpillantod az utcán, úgy érzed, mintha most történe veled a misztérium. Ebben a pillanatban. Nem azt mondd, legyintve, hogy ja, ezt az érzést már ismerem, hanem hirtelen megdobban a szíved... Most mi lesz?!... Föllobban a tűz... és nem emlékezel, hanem újra lángra kap benned a szerelem.

A szerelem addig tart, míg az ember a társába minden pillanatban beleszeret.

Nincs benne múlt idő.

Mint az Örök Élet forrásában: nincs benne tegnapi víz.

A zen buddhizmus ezt úgy hívja: a „kezdők szelleme”.

Bölcs nem az, aki sokat tud – akinek „tele van a feje” –, hanem az, aki állandóan születőben van, és minden pillanatot és minden gondolatot, mint új életet és új gondolatot üdvözöl.

Figyeld meg, ha az írásomat olvasod, tévedhetetlenül megérezed, hogy ez vagy az a mondatom él-e, vagy sem.

Mindig az él, amit szabadon írok. Úgy, hogy én sem tudom előre, mi lesz. Fogalmam sem volt például, hogy ez a zárójeles rész ide kerül. Csak most, hogy leírtam, olvasom el veled együtt én is.

És tetszik, amit leírtam.)

Ha pap lennék, sohasem dönteném el előre, hogy ma melyik bibliai igéről fogok prédikálni, mert ki tudja, mit hoz a pillanat? Ki tudja, mit hoznak magukkal a hívek? Mi az a néma szomjúság vagy titkos fájdalom, amelyet lelkükben rejtenek, s amiről éppen ma kell beszélünk?

Az élet nem más, mint szüntelen meghalás és újjászületés.

Ha valaki ezt nem tudja, és elfelejt újjászületni, az úgy marad, meghalva.

Legutolsó alkalommal az Örömkönyvemmet akartam bemutatni. A feleségem még utánam is szólt: aztán nehogycsak rácsafolj a könyvedre! Vidám legyél! És az ablakból még intett is, két ujját felfelé húzva a szája szélén: mosoly!

Az örömről akartam beszélni.

Jegyzetek voltak a zsebemben.

És mégis szóba jött a halál! Hogy milyen nehéz dolog a halottakat elengedni.

Főleg akkor, ha egészen fiatalon, gyerekként mentek el.

Az elengedés művészetéről beszéltem, sokáig.

Magam is megdöbbszemtem, miért éppen erről beszélek.

Te jó isten! Hiszen én nem erre készültem!

Valahogy kiszaladt a számon. Mintha egy láthatatlan kéz fogta volna a tarkómat, és arrafelé irányította a fejemet, ahol gyász van, iszony és sorscsapás.

De közben egy riadt hang azt kiáltotta bennem: „Ne erről beszélj, hanem az örömről! Annyi baj van a világon! És ezek az emberek itt messziről jöttek, vonaton, buszokon, nem azért, hogy a sebekről és a halálról fecseggjenek! Olyan kevés a derű! Azt adj nekik!... Jókedvet!”

De egy másik, keményebb hang túlkiáltotta mindezt, és azt parancsolta: Mondd csak! Mondd el, amit IGAZÁN AKARSZ – mert azt kell mondanod!

És kimondtam.

Hogy az öröm a pokolban születik. A bánatból, a gyászból és a szenvedésből.

Még ezt a bensős, önmagammal viaskodó hangomat is őszintén kimondtam:

– Elnézést kérek, én nem erről akartam beszélni! Shakespeare-t idéztem:

– „Nehéz idő sújt: itt engedni kell, és mondanunk mi fáj, nem, ami illik!”

Ezzel a gyönyörű sorral zárja hatalmas tragédiáját, a Lear királyt, mert látjátok, még ő, a legnagyobb költő is hajlamos volt arra, hogy a véres igazság helyett a szép felszínről szavaljon! De itt, a tragédia végén azt tanítja

– örök igazság ez, ne felejtsetek el! –, hogy bajban, főleg a nagy bajban nem szabad a dolgokat elkenni! És elfojtani. Minél nagyobb a baj, annál kevésbé! „To say what we feel!”

– ki kell mondani, amit igazán érzünk, bármilyen iszonyú is, különben elemészt bennünket a gond, és megfulladunk a képmutatásban!

Minél sötétebb a helyzet, annál fontosabb az őszinteség.

Mert minden kimondás félig megoldás.

A gyerekháláról beszéltem.

Arról, hogyan próbáljuk meggyógyítani a rettenetes sebet. Hogyan engedjünk el egy hároméves, még angyalkorban lévő pici gyermeket, aki itthagyt bennünket, szülőket.

Beszélgessünk erről, kértem.

Beszéljünk a fájdalomról.

Senki sem szólalt meg.

Sűrű csend volt. Kínos, komor, süket csend.

Zavar volt a levegőben.

Én is zavarba jöttem.

„Elrontottam ezt az estét!”

Mindenki hallgatott.

Aztán mégis kezét nyújtotta valaki.

Egy asszony.

Kezébe vette a mikrofont, de nem szólt bele.

Csak állt, és hallgatott.

A hangszórók csak a szuszogását közvetítették.

– Tedd közel a szádhoz a mikrofont – kértem, én ostoba.

Nem ez volt a baj. Nem tudott megszólalni. Képtelen volt. Hirtelen zokogni kezdett.

– Most... most halt meg a kisfiam – zihálta alig érthetően. – Sokáig gondolkodtam rajta, eljöjjen-e. Nem járok sehová. Nem tudok emberek közé menni. De gondoltam: ide azért eljövök... Bocsánat!... Bocsánatot kérek mindenkitől... Jó volt ezt hallgatni... jó itt lenni... de én nem tudok még erről beszélni!... Képtelen vagyok... Elnézést...

És leült.

Sokáig csönd volt.

Én se tudtam megszólalni.

Magam is megdöbbsentem.

Volt itt valaki, akihez szóltam?! Honnan tudtam vagy sejtettem, hogy éppen erről kell beszélnem?

Hirtelen libabőrös lett a karom. Mint mindig, ha megérint valami.

– Köszönöm, hogy eljöttél, s hogy mindezt elmondtad nekünk! – mondtam végül. – Ma miattad jöttünk össze!... Nem tudtuk. Én se. Most már tudjuk. Sok idegen ember, aki nem ismerte egymást, összejött itt ma este, mint kiderült, nem azért, hogy az Örömkönyvről hallgasson egy vidám előadást, hanem azért, hogy a te fájdalomdon enyhítsen, és a gyászodnak megpróbáljon valamiféle értelmet adni... Talán csak azzal, hogy ne érezd magad egyedül... Úgy látom, neked szólt

ez a mai este... Kedves barátaim! – mondtam most már mindenkinek. – Van úgy, hogy nem magunkért jövünk egy színházba, hanem másokért... Ma, úgy látszik, emiatt az egyetlen asszony miatt jöttünk ide, valamennyien. Ti is, én is. Még a jegyszedők, a hangosítók és a világosítók is... Azt is bevallom nektek, hogy én is csak ebben a pillanatban értettem meg, miről szólt ez a mai találkozásunk, és hogy mit jelent az a szó, hogy „részvét”... Valami ilyesmit... Hogy egy parányi kis részt átveszünk valakinek a bajából... Nem a fájdalomából, mert az lehetetlenség... hanem a magányából... csupán azzal, hogy látja és átéli, hogy nincs egyedül... Együtt minden könnyebb egy kicsit... Együtt jobban oldódik a fájdalom... Mert minden elvesztés a szeretet elvesztése, és ezt az együtt élménye egy kicsit pótolni tudja, talán...

Nem tudom leírni azt a pillanatot.

Olyan sűrű volt, olyan megrendítő és fölemelő, hogy ezt csak átélni lehet, leírni nem.

A betűk halottak.

De az ilyen döbbenetes egybeesések csodája mindenkire kihat.

A baj legjobb oldószere – itt jöttünk rá mindannyian, én is – az emberi közösség. És a fájdalmaink azért elviselhetetlenek manapság, mert nem valódi közösségben élünk.

Egyedül vagyunk... vagy majdnem egyedül.

Bohócok

A bohócokat nem az emberek találták ki, hanem az Isten.

Úgy is mondhatnám: archetípusok.

Ősminták.

Ezek a Világszellem láthatatlan tervrajzai. Éppúgy, mint a kristály formája, a virágok geometriája, vagy bármilyen fajnak vagy állatnak a sajátos ideája – amitől, ha megvalósul, olyan lesz, amilyen.

Ezeket az ősmintákat az emberi lélek akarva-akaratlanul magára veszi. És ahogy beleöltözünk egy-egy asztrológiai archetípusba, és „Oroszlánok” vagy „Vízöntők” leszünk, bizonyos értelemben mindannyian bohócok vagyunk.

Két örök őstípus van: a Fehérbohóc és az Augustus.

A Fehérbohóc az álmodozó – az idealista.

Az Augustus: a földön járó – a realista.

A két típus feltehetően úgy jött létre, hogy az ember „sárból-napsugárból”, vagyis földből és szellemből van gyúrva, és aszerint, hogy melyikből van belőle több, lesz belőle Sancho Panza vagy Don Quijote.

Dönts el, melyikhez tartozol inkább.

Segítségül annyit elmondok még, hogy mindkét „fajtának” számos árnyalata van.

A Fehérbohóc lehet hős, lovag, álmodozó, költő, zenész, szent, szigorú, elegáns, arisztokrata, moralista, tanító, de lehet kioktató, képmutató, álszent, hazug, a hétköznapi gondokat megúszni akaró, szélhámos és szerepjátszó pozór. Ő valami távoliért él, s hogy ez valódi eszmény-e, vagy egy nem létező felhőkakukkvár, más kérdés.

Az Auguszt pedig az élet gyermeke, a földön járó, a józan, a sűrű, a tenyeres-talpas, aki nem hisz semmi elméletben, mert itt van dolga, a tapintható, sűrű, érzéki anyagvilágban. Lehet kedves, jóságos, bölcs és megbízható – a lényege, hogy nem fölfelé néz, hanem körbe-körbe, és befelé. Ha jó a kapcsolatuk, segít a Fehérbohócnak élni – megtörli a homlokát, ha a szélmalomharcban megsérül.

Cirkuszban az Augusztot nagyon szeretik a gyerekek, mert őszinte, kedves és nagyon emberi.

A Fehérbohócot azonban csak az álmaival együtt lehet szeretni. Ahogy egy költőt is csak a verseivel együtt szeretnek az élettársai.

A Fehérbohóc a sovány – az Auguszt a kövér. (De ez nem törvény. Vannak sovány, szegény és ügyefogyott Augusztok, és roppant mulatságos duci, „illemtanár” Fehérbohócok is.)

Egyik a másik nélkül nem tud élni. Sőt, a lélektani lényeg az, hogy mindkettő bennünk él, de amikor megszületünk, valamelyik típus domináns lesz bennünk, és a másik árnyékba kerül.

Amíg a Fehérbohóc valakibe fülig beleszeret, Auguszt inkább a magáévá teszi. Verseket a Fehérbohóc ír – áldhatja a sorsát, ha kap egy jóságos Auguszt-feleséget, aki – miközben ő a magasba repül – fészket rak neki.

A Fehérbohóc megpróbálja ügyel-bajjal megváltani az Augusztot, ami persze nem sikerül neki.

Ilyenkor tanítja, kioktatja, próbálja nevelni, gatyába rázni, rendbe szedni, de a másik nem hallgat rá, mert ő azért tudja, amit tud – és rendíthetetlen.

Sok borsot törnek egymás orra alá.

Ezen derülünk.

Általában keverten él bennünk ez a két típus, de ha éles a szemed, megfigyelheted, hogy egy barátságban, vagy egy jó házasságban az egyikünk mindig a Fehérbohóc, és a másik az Auguszt szerepét játssza. Ezek sorsszerű szereposztások, mert a kettőnek csak együtt van értelme, úgy, mint: Stan és Pan, Hacsek és Sajó. El se tudnék képzelni rosszabb házasságot, mint amelyben két Auguszt él együtt. Rémes lenne. Inkább püfögjön mellettem egy őszinte Fehérbohóc, mondja azt, hogy rendetlen vagyok, nem élek a földön, csapjon

kupán a légycsapóval; vasalja ki néha a foltos nadrágomat, kefélje le ócska kalapomról a port, és tanítson illemre – csak ne kelljen egy hozzám hasonló, felelőtlen, rendetlen és gyermeketeg bohóccal élnem, mert megőrülnék tőle.

Egy jó házasságban az egyikünk mindig a Hacsek, és a másik a Sajó.

Két kisfiú unokám közül Petike a Fehérbohóc és Brúnó az Augustz.

Úgy is néznek ki: Peti szőke, vékony, nagy képzeletű és fehér bőrű angyal – Brúnó egy tehetséges Sancho Panza; derűs, őszinte, melegszívű és sűrű emberke.

Peti lelkesen és nagy „dumával” építi a légvárat – Brúnó húsos kis kezével mosolyogva lerombolja.

Peti lelkes, beszédes lény – Brúnó úgy áll a földön, hogy ez az övé: amiről Peti álmodik és lelkesen szaval, ő szótlánul megcsinálja.

Brúnó négyéves születésnapján bábszínházat rendeztem nekik.

Két bábút vettem: egy barna kis Mackó Mukit és egy irgalmatlanul csúnya boszorkányt.

Walt Disney rémálmában sem tudott ilyen szörnyűt álmodni: nagyorrú, csontos állú vénasszony, hegyes, gonosz orral. Az állán bibircsók. Egy hintán lógott, pipaszár lábai ócska bőrszandálokban. Fején hatalmas karimájú, csúcsos, boszorkánykalap. A banya fekete szoknyája alatt egy kis telep volt elrejtve, három elemmel. Ha megpöcköltem, egyszerre két dolog történt:

A satrafa elkezdett bántó, éles hangon röhögni. Rosszmájú, gonosz, bruhahával.

„Háháhááá...vuháhááá.

Ezzel egy időben a szeme pirosan villogott, és a lábaival eszelősen rugdalózott.

Vadul, hisztérikusan, mint aki a rosszaságtól nem bír magával.

A barna kis Mackó Mukit fölhúztam a jobb kezemre, mint egy kesztyűt, és egy rövid próba után elkezdtem a műsoromat.

Egy posztmodern előadást rendeztem a fiúknak, miközben a paraván mögül lestem az arcukon a hatást. Ott álltak a színpad előtt, egymás mellett. Bámulták, amint a barna Maci megjelenik a színen, meghajol, mancsával lelkesen integet, és azt mondja:

– Brumm... brumm... brumm... Szervusztok, gyerekek!... Elnézést... de meg kell kérdenem tőletek valamit: lakik ebben a házban egy Brúnó nevű illető?

– Igen! Igen! Itt áll! – kiáltja lelkesen Petike (a Fehérbohóc), és az öccsére mutat, aki előretolt pocakkal áll, és derűsen hallgat.

– Te vagy Brúnó?!

– Egén... – mondja végre a kis Augustz, megfontoltan. Látom, hogy várakozó állásponton van. Még nem tudja, miféle maci ez.

– Te ember vagy, vagy mackó?

– Ember – válaszolja Brúnó.

– Mondd, hogy mackó! – súgja neki Petike, remélve, hogy ezzel a kis fülletéssel egy jó játék kerekedhet ki: maci a macival mégis jobban szót ért, mint egy emberrel.

– Embeeer? – kételkedek én mint Maci. – Te ember vagy, Brúnó??!

– Ember.

– Ajaj. Akkor itt valami gubanc van!... Nekem azt mondták, itt a Mackó-Brúnó lakik...

Bizonytalanul dörmögök. De ő vállat von: sajnós ez van, ha egyszer ember az ember, azt vállalni kell. Holmi jött-ment mackók nem tudnak ezen a tényen változtatni.

– És nincs is szülinapod? – kérdem.

– De van. Az van.

– Van?!... Hát akkor én mégis csak hozzád jöttem!... Hoztam neked egy csudálatos ajándékot!... Elhoztam neked valakit, akit szeretnék neked bemutatni!... De csak akkor, jól figyelj, Ember!...csakis akkor, ha mi jó barátok leszünk!... Akarsz a barátom lenni, Brúnó?...

– Igen, igen, akar! – kiáltja lelkesen Petike. – Mondd neki, hogy akarsz!

Könyökével oldalba böki. A kicsi hallgat.

– És te Brúnó?! Mit felelsz nekem?

– Akarok – mondja végül Brúnó. Biztató az ajánlat, de azért nem ugrik bele könnyen. Nem lehet tőle a szeretetet kicsikarni. Majd ő eldönti, hogy mit üzen a szíve. Csak így, felkérésre, nem lehet barátkozni.

De azért látom a paraván mögül, hogy tetszem neki mint Maci.

– Szóval barátok leszünk?

– Egén.

– Jó barátok?

– Egén – mondja, olyan hangsúllyal, hogy „Nem bánom, próbáljuk meg, egye fene!”

– No, akkor most jól figyelj! Mert nekem csakis az a barátom, akihez őszinte lehetek. Aki előtt kitárhatom a szívemet!... Akinek minden de minden titkomat elmondhatom!... Brumm, brumm... Szóval az történt... – lehalkítom a hangom s bizalmasan súgom: – Gyere közelebb, te is Petikém, nem akarom, hogy más is hallja! – Suttogva mondom ki őszintén, és szorongva: – Szóval az történt, képzel... hogy szerelmes lettem!!!... Az erdei óvodában... Beleszerettem valakibe... akit elhoztam ide magammal... Be akarom mutatni neked!... Ha a barátom vagy, meg kell, hogy ismerd őt!... Csak egy gubanc van... Nagy-nagy gubanc!... Nem is tudom, hogy kimondjam-e...

– Mondd csak! – így Petike.

– Mondd – így az Auguszt. Nehezen szólalok meg:

– Szóval... az a gubanc, hogy csúnya... Nem baj?

– Nem – vágják rá mindketten.

– Csúnya, de nagyon szeretem! Mert belül szép! A lelke szép! – ezt már nem a Maci, hanem a saját hangomon kiáltom. – És ha nagyon szeretjük őt, meg fog szépülni, tudom! Segítesz nekem, Brúnó barátom?

– Segítek.

– De nagyon csúnya! Nem baj?

– Nem.

– Szörnyen csúnya szegény!... Mindenhol azt mondták! És ez nekem úúúúgy fáj!... Brum-brum, nagyon fáj!... Mert ő belül mesés! Tudom! A szívemmel is látom, és az én szívem sosem téved... És azt akarom, hogy te is megismerd őt, mert a barátom vagy! – Kis szünetet tartok. – Akkor most bemutatathatom neked?

– Mutasd – mondja Brúnó. Látom a kis pofiján, hogy nagyon várja már.

Rebbenetlen szemmel figyeli a színpadot.

Bekapcsolom a telepet.

Kísérteties röhögés. „HáhávuHáháá!” És felröppentem a boszorkányt. Fogatlan szája tátog, a szeme pirosan villog, két lába vadul kapálózik a levegőben. Tombol és rúg és rekedten károm és vihog és gonoszul kacag.

A Maci szerelmesen rámutat: íme a Nagy Ő.

Én meg lesem a fiúkat.

Mindketten megdermednek.

Erre azért egyikük sem számított.

Először Brúnó szólal meg:

– Ez csúnya – mondja őszintén.

– Csúnyaaa?!... Jajjúü – kiáltom fájdalmasan. Szíven lóttek. – Jaajj!...

Beborítom a Maci-fejemet a két kis mancsommal, és zokogok.

– Ez nagyon csúnya – így a kis Auguszt, tárgyilagosan. Számára nincs „szép” hazugság. Csak hazugság van. Attól, hogy sír a szegény Maci, ez nem változik.

És ekkor a szőke Petike megszólal:

– De a szeme szép! Lesem az arcát.

Csak a Mackó miatt mondta? Sajnálattól? Vagy tényleg meglátta a szépséget a szörnyetegben?

Először ő is megriadt. De most már, ha kissé savanyúan is, de mosolyog. És félrebillent fejjel, kissé hunyorogva próbálja másképp nézni a boszorkányt.

Hiszi, amit mond? Vagy csak hinni akar benne, és megpróbálja tekintetével átvarázsolni ezt a némbert?

Nem kell hozzá különös fantázia: ebből a két mondatból meg lehet jövedölni Peti és Brúnó eljövendő sorsát: más örömmel és másfajta

csalódásokkal teli küzdelmeiket.

Kár, hogy mint a cirkuszban a nagy bohócpárosok, nem játszhatják együtt az életet.

Mint Don Quijote és Sancho.

Szeretsz engem?

Írtam már róla, többször is, de nem tudtam jól elmondani.

Félek, most sem fogom tudni.

Talán nem is lehet.

Túl tömény.

Írott kultúránk legsűrűbb mondatáról van szó.

Két szóban: minden.

Egy kérdés.

Emberlétünk legvégső kérdése.

Azért most megpróbálok, ha dadogva is, de újra beszélni róla.

Én elsősorban drámaíró vagyok; a drámaíró szemével nézem az életet.

Úgy látom az egész teremtést és az életet, hogy az drámai alkotás.

Isten „világdrámát” teremtett. Vagyis az összes irodalmi műfaj közül a dráma az, ami leghűbben tükrözi a valóságot.

Sokan felfigyeltek rá, már a második évszázadtól kezdve, hogy Jánosra, a negyedik evangélium szerzőjére is nagy hatással voltak a görög drámák. (Euripidésztől szó szerint is idéz.) Az ő szövege nemcsak szentírás, de egy klasszikus tragédia is.

Olvassuk most így! Nem úgy, mint egy vallásos könyvet, hanem mint egy színdarabot.

Egy tragédiát.

Hőse egy ifjú rabbi.

Sorsának és tanításának középpontjában a szeretet áll. Sokan beszéltek már erről, hiszen ez minden hagyomány melléktémája volt, de senkinél sem kapott ilyen kivételes hangsúlyt, mint nála.

Az ifjú Jézus ezt az egyetlen, lángoló Szót, a szeretetet hirdeti.

Ezért is üldözik – mert a világ a szeretet ellen él.

Elmenekülhetne, de nem teszi; aki szeret, az nem menti az irháját – ezt is tanítja –, az ott marad, és inkább meghal érte.

És hiába gyógyít meg bénákat, vakokat, súlyos betegeket, hiába támaszt föl halottakat, hiába varázsol a szegényeknek bort, halat és kenyeret, mindenki elárulja, elhagyja, letagadja és eladja. A bajban senki nem védi meg. Hagyják,

hogy a tébolyult gyűlölet megkínozza. És megverik és megkorbácsolják és belerúgnak és leköpi; vele cipeltetik a súlyos keresztjét, és töviskoronát nyomnak a fejére – mert még ki is gúnyolják, ki is röhögik –, végül rászögezik a keresztre, és közönyösen nézik, amint lassan kiszived. Nem segít neki senki. Az egyik tanítványa pénzért eladja, a másik gyávaságból elárulja. A többi szétszéled és elbújik: letagadja azt is, hogy valaha ismerte őt.

Így hal meg az, aki a szeretetet élte és tanította.

János drámájában nincs ellágyulás. Költészete kemény, szikár, pontos. Mondatai: szildák. Jézus halálának leírása olyan, mint egy jegyzőkönyv: hiteles, tényszerű és csodátlan.

De ahogy a hősünk tanította: halál nincs.

És most jön a fordulat.

Visszatér a másvilágról!

Hiába pusztították el – él.

Él igen, mert halhatatlan.

Már ez is döbbenetes. A drámai hősök, de még a nagy vallások tanítói sem szoktak a haláluk után visszatérni. Se Buddha, se Krisna, se Ráma, se Lao-ce, se Mózes, se Ödipusz, se Elektra, s utánuk se, senki: se Hamlet, se Lear király – senki nem jön vissza.

Ő igen.

Ott van. A sziklakemény realitásba betör a csoda. A fölkavart homokban még láthatók a lovak patáinak nyomai. Jézus vére épp hogy megszáradt a földön. S ő, nem messze a „tett színhelyétől”, egy tenger partján egyszer csak megjelenik.

Ott sétál.

Odalép a tűznél melegedő barátjához (mindig barátjának nevezte a tanítványát), aki halat süt. Igen, ő az, „Simon, Jóna fia”, aki gyáván elárulta őt.

Odalép hozzá, és mindazok után, ami történt, azt kérdi:

– Szeretsz engem?

(„Simon Ioannes, amas me?)

Ilyet mi, élők sem szoktunk kérdezni.

Ha a másik magától nem mondja – soha.

Koldus-kérdésnek tartjuk.

Ilyen gyengének nem mutatjuk magunkat. Hogy én odaálljak bárki elé, és kiszolgáltatottan megkérdem tőle: Szeretsz engem?!...

Soha! Soha!

Ez a két szó akkorát szól, mint az ősrobbanás. A mai napig remeg a levegőben, és a kérdőjel tágul és egyre hatalmasabbá nő. Soha drámaírónak nem sikerült még ilyen tömény helyzetet megírni. Minden, ami előtte történt, az egész sztori csak előkészítés ehhez az egyetlen kérdéshez.

Jézus egész életének és halálának lényege ebben a szinte gyermeken őszinte kérdésben összegeződik.

Ilyen sűrű drámai pillanat nincs a világirodalomban: a hős visszajön a halálból, és egyetlen éhes kérdésben összegez mindent. Most kérdi meg azt, amit soha nem kérdezett senkitől.

És ez a kérdés átsüvíti az emberiség történetén.

Mindent összetör, szétzúz, megroppant és elítél – rohan egészen az utolsó ítéletig.

Szeretsz engem?

Ez nemcsak az ő kérdése.

Ez minden emberi lény legelső és legvégső kérdése.

A tiéd is, az enyém is.

Ezzel születünk. Még le sem mosták rólunk a véres magzatvizet, egy perce ver a szívünk – de a kérdés már ott van a lényünkben. A bömbölésünkben, a didergő-vacogó testünkben.

Más kérdésünk nincs is.

Egész életünkben ezt kérdezzük, és minden más kérdésünk mögött csakis ez afőkérdés húzódik meg. Ezt kérdi gyerek az anyjától, lány az apjától, apa a gyermekétől, férj a feleségétől, szerelmes a szeretőjétől, ember a barátjától s minden embertől. A világ legmélyebb és legcikibb kérdése ez. Hiába mondja a materializmus, hogy az anyagvilág közönyös az emberhez, nem „szereti”, és hiába látjuk, hogy ez a lesüllyedt emberfaj is közönyös az anyagvilághoz, mert kifosztja és elpusztítja – a „szeretsz engem?” ott van az ember és a természet viszonyában. Ott van a pusztulásra ítélt állatok szemében és a még élő erdők fáiban. És hiába foglalkozunk sok minden mással, írunk, festünk, zenélünk, városokat építünk, autókat szerelünk, internethálót szövünk, hidakat, utakat, repülőgépeket, rakétákat hozunk létre, és fölszállunk a Holdra, a Marsra... Hiába...! Lehetsz Heisenberg és Einstein, vagy Bill Gates, zenész és bankár, koldus és éhező gyermek; lehetsz férfi és nő, fiatal és vén – a legvégső kérdésed úgyis csak ez: szeretsz engem?

Ez az ember kérdése.

És az Istené! Hiszen hősünk azt mondta, hogy „Én és az Atya: egy vagyunk.”

És most itt áll – és kérdez.

Mert az Isten sem tud megenni szeretet nélkül!

Erről szól ez a drámai pillanat.

Minden leírt mondatom mögött ez a kérdés van. Ami más, csak mellébeszélés.

És a sorsom a választól függ.

Ahogy Jézusé is.

Ha a válasz egy kimondatlan „nem” – akkor értelmetlen volt az élete.

Hiába szenvedett.

És hiába halt meg.

Mert ez sorskérdés.

Most is a levegőben zúg.

És kérdőjelet formál még a hurrikánokból, a tornádókból, a tájfunokból és az atomfelhőkből is.

Ott van az égen.

És itt, a bajba jutott földön.

Amit ha tönkreteszünk, hiába sikerülne átmenekülnünk egy másik bolygóra, a választ nem tudjuk megúszni, mert visszük magunkkal az égő kérdőjelet:

Egész történelmünk nem egyéb, mint lázadás e szívünknek szegezett kérdés ellen. Nem akarjuk meghallani.

És most jönne a zene.

Ezt most énekelnem kéne, kár, hogy az írott könyv nem tud muzsikálni – de talán megszólal az ismerős nóta a füledben.

Mert ezt kérdi Tevje, a tejesember is a feleségétől éjjel, az ágyban – énekelve. Emlékszel rá?

A Hegedűs a háztetőn című musical híres dala ez: „Szeretsz engem?” (Do you love me?) Merthogy ők valaha nem szerelemből nősültek. Összehozták őket a szülők, a rokonok, az érdek – ahogyan azt az ősi hagyomány sok-sok évszázada előírta. Most ott fekszik mellette az asszony – és kiszalad a száján a jézusi őskérdés.

A múlt század elején járunk.

És Tevje döbbenet tapasztalja, hogy egy új világ születik körülötte: mindhárom lánya föllázad ellene. Nem engedik, hogy ő hozza össze a partikat, ahogy azt még az apja, a dédapja és az ükapja tette valaha – mert a lányai szerelmesek lettek.

Innen kezdve a szerelem az úr!

Az érzelmek törvénye erősebbnek bizonyul, mint az ősi hagyomány. Erősebb, mint az érdek, a józan megfontolás és az apai szigor.

Ekkor este, lefekvés után ránéz öregedő feleségére a kettős, családi ágyban, és tűnődve és értetlenül megkérdi, életében először:

– Golde, szeretsz engem?

Tevje enged, vége a hagyománynak, és a három lánya a három fiatal szeretőjével háromfelé menekül a világban. Az egyikből szovjet kommunista lesz, a másikkól izraeli cionista, a harmadikból, föltehetőleg, amerikai kapitalista. Vagy koldus. Nem tudni. Ezt a több ezer éves hagyomány szerint működő, meleg kis zsidó közösséget feldúlja a történelem, a kollektív vihar és az

egyéni lázadás; a fiatalok elhagyják a szüleiket, és szétszélednek a földön. Mindhárman egy teljesen más, új világrendben folytatják életüket.

A tradíciónak vége.

Kész. Ötezer év története lezárult.

Új világ indul.

Nemcsak ebben a musicalben, hanem az egész világirodalomban, sőt a való életben is: a házasságok a régi társadalmi és vallásos szabályok helyett ezentúl érzelmi alapokra épülnek. Ez a szó, hogy „szeretem!”, döntő érv lett, és olyan erőre tett szert a párválasztásokban, mint az ultiban az adu ász: mindent üt.

És sírunk a meghatottságtól.

És azt mondjuk, boldogan: végre!

Vége van az elavult erkölcsök, hazugságok uralmának! Vége az érdekek, az ostoba társadalmi kasztrendszernek, a pénz, a kiüresedett vallások, az arisztokratikus törvények és a polgári szokások diktatúrájának: a fiatalok a szívüket követhetik.

Felsőhajtottunk.

Végre, végre, végre!

Győzött a szív. És az irodalom. Hajrá, fiatalok!

Shakespeare óta ezt készítjük elő: a fiatalok lázadását. Az érzelmek szabadságharcát.

Szegény Rómeó még belehalt – ma már szabad a pálya.

A múlt század elején már robbant a világ; főleg az irodalomban. Az érzelmek választották az érdeket és a józan megfontolást helyett, és ezt úgy ünnepeltük, mint egy győztes forradalmat.

De ha megnézzük, mi történt azóta, a lelkesedésünk lelohadt, és egyre rémültebben figyeljük a fejleményeket.

Nem kell írói képzelet, csupán némi élettapasztalat, hogy lássuk: a három lány házassága meg sem fogja közelíteni Tevje házasságának stabilitását, hűségét és tartósságát.

A boldogságát sem.

Pedig ő nem szerelemből nősült.

Könnyű lenne megírni a lányok házasságának keserű történetét. A kezdeti szerelmi láz mögött már ott lapul a kiábrándulás, a megcsalás, a válás veszedelme. Az, hogy jön majd egy új szerelem, s ők föláldozzák nemcsak egymást, hanem a családjukat is. Nem lesz már alattuk a mély gyökerek tartóereje. Ha csak a fiúkat nézem, rossz érzés fog el: nem tudom például, hogyan lehet majd boldog párkapcsolatban élni egy fanatikus marxista forradalmárral, egy mini Trockijjal – pár év múlva jön a kommunizmus, Lenin, Sztálin és a szovjetrendszer. És mi lesz egy falusi csóróval Amerikában, a

korlátlan pénzszerzés hazájában? Tevje lelkében megtörik az ősi hagyomány, fölismeri az új világ új szabályait, de ha a józan eszére és a bölcs életismeretére hallgatna, egyik lány házasságának sem jósolna nagy perspektívát.

A Hegedűs a háztetőn lírai előjátéka annak a ma már jól ismert botránynak, amit úgy nevezünk: a modern házasság válsága.

Olyan derék házaspárt, amilyen Tevje és Golde, akik három gyerekkel és mérhetetlenül sok nehézséggel és gonddal egy egész életet hűségesen végigküzdenek egymás mellett, ma már csak elvétve találisz.

Két tekintetünk van.

Egy érzelmes – és egy józan.

Az érzelmes szemünk még ma is könnyezik, ha meghallja azt a szót, hogy „szeretlek!”

A másik azonban kétkedve néz körül. És riadtan olvassa a statisztikákat: alig van olyan párkapcsolat, mely ne omlana össze előbb-utóbb. Ahol a szerelem kezdeti vonzereje és mámore ne fordulna át taszítássá, közönyvé vagy eszeveszett gyűlöletté.

A válóperes ügyvéd divatszakma lett. Olyan ember, aki életében csak egyszer házasodott, kevés van. Minimum kétszer vagy háromszor – és persze szerelemből, mindig.

A hagyomány valóban kiüresedett, de ami helyette jött, az még ingatagabb és zavarosabb lett. Mérhetetlen naivitás azt képzelni, hogy a három lány kezdeti, lázas boldogságának nem lesz botránnyos vége.

Mi, „felszabadult”, mai emberek belebotlottunk egy olyan döbbenetes tapasztalatba, melyet – bár éljük – nem merünk elfogadni: nem tudunk szeretni.

Egy egész könyvet próbáltam írni arról, hogy mi a szeretet.

De hasznosabb lett volna, ha arról írtam volna, hogy mi nem a szeretet.

A valódiról akartam írni, s nem arról, amit lelkünk jelenlegi fejlettségi színvonalán szeretetnek vagy szerelemnek vélünk. Ez pedig nem más – ahogy Tolle mondja –, mint az ego „megváltáspótléka”.

Ragaszkodás, függés, kivetítés, önzés, csimpaszkodás.

Az egónk igénye arra, hogy intenzíven érzékelje önmagát. Hogy olyan extázisélményt éljen át, mely hasonlít az istenélményhez, de nem kell hozzá Isten: ő van a középpontjában, az ego, s még szexuális öröm is párosul hozzá. Olyan metafizikai szükséglet, melyet a „Szerelem” ideiglenesen kielégít.

És főleg nem kell hozzá az, amitől az egónk legjobban retteg: önátadás.

Kitaláltuk, hogy önmagunkat imádjuk a másokban; azt mondjuk: az enyém vagy, és ami az enyém, az a tulajdonom: érzelmes lélekkel járkálok benned, amíg kellesz nekem.

És amikor elérkezik a pillanat, hogy társunk már nem képes kiszolgálni

személyes énünk mohó érzelmi vagy újdonságra szomjas testi igényeit, újra felszínre bukkannak az eredendő félelmeink, a fájdalomunk és a riasztó magányunk. Vagyis egónk alapérzelmei, amelyeket a szerelmi mámorunkban elfeledtünk.

„Az én boldogságommal mi lesz?!... Hát nekem csak ez jár?... Ezzel az emberrel éljem le az egész életemet?!... Egyszer élek!”

Az már az ego ravasz játszmájához tartozik, hogy a kiábrándulásnak mindig a másik az oka.

Teljesen mindegy, hogy egy párkapcsolatban melyikünk üvölti magában először ezeket az önvédelmi mondatokat – a házasságnak vége. Vagy csak fogcsikorgatva és örömtelenül lehet folytatni.

Az ego „szerelme” így működik. Megrészegeedik – kijózanodik. Beleábrándul – kiábrándul. A kedves ismerősből kellemetlen idegen lesz. A mai ember szeretete csak kivételes esetekben lép túl azon, amit úgy neveznek, hogy „önzémámor”. Hasonló az álvallásos élményhez. Erre építeni sem házasságot, sem barátságot nem lehet. Az „önzémámor” előbb-utóbb tönkreteszi a gyermekeket, a családokat – de még a vallásokat is.

Ezt a kérdést, látod, nemcsak a tejesember, hanem Jézus Krisztus is fölteszi kedves tanítványának:

– Simon Ionnaes, amas me?

És a tanítvány hiába mondja, hogy „Szeretlek, Uram, te mindent tudsz, tudod, hogy szeretlek!” – a mester látja, hogy mámoros rajongása nem szeretet.

„Szeretsz engem?” – kérdi Tevje, az ágyban. A felesége nem is érti a kérdést. Hűségesen és okosan leszolgált mellette egy nehéz életet. Szült három gyereket, felnevelte őket, megöregedtek, együtt – de ez soha nem volt közöttük kérdés.

Nem beszéltek róla.

Nem is említették ezt a szót.

Sohasem.

Tudod, miért?

Mert szerették egymást.

Ez most így csak egy jól hangzó mondat.

De vajon mit jelent? Mit jelent a szerelem, s milyen az a szeretet, melyre egy ilyen holtig tartó házasságot építeni lehet?!

Nem tudjuk.

Ezt meg kell fejtenünk.

Ezen még gondolkodnom kell. Vagyis a mélyére kell nézmem.

A következő írásomban megpróbálok beszélni róla.

Hol lakik a szerelem?

Szerb Antal azt írja, hogy a modern ember számára minden valódi misztérium megszűnt.

Csak kettő maradt: a halál és a szerelem. Nem véletlen, hogy mindkét megrendítő élmény az irodalom fő témája lett.

Ez volt az anyag börtönébe zárt, materialista embernek az a két kis ablakocskája, ahonnan néha – egy villanásnyi ideig – kiláthatott még a végtelenből üzenő fényjelekre: a természetfeletti világ magasabb valóságára.

Azóta ez a két ablak is megszűnt.

Befalaztuk.

A halálról azt gondoljuk, hogy kipurcanás, végső megsemmisülés. Egy értelmetlenül létrejött életjelenség szükségszerű és értelmetlen vége.

A szerelemről pedig azt, hogy nem más, mint a kéjvágyunknak egy színes csomagolásba bújtatott hazug meséje. Lényegében hormonális kérdés, pszichés kórtünet, mely normális életünket megzavarja. Csalétek, hogy utódokat hozzunk létre – egyszerűen a természet trükkje.

A halálról most nem akarok beszélni. Nem akarom elmondani, hogy amióta ezt a másik világra nyíló ablakot magunkra falaztuk, nemcsak az életünk lett sokkal sötétebb, de a halálunk is: ma sokkal nehezebb és küzdelmesebb meghalni, mint valaha, mert bennünket ez előkészítetlenül ér. Beavatatlanul. Ami valaha átmenet volt, híd a másik partra, az most feneketlen szakadék lett, sötét sírgödör: nemcsak a testnek, de sajnos a léleknek is, mely ebben a hitben él.

Erről most ne beszéljünk.

De a szerelmet ne hagyjuk!

Kérlek, segíts nekem!

Áss mélyebbre magadban, s hozd föl azt, amit ez az önmagát végtelenül okosnak képzelő, de értelmetlen és beteg kor eltemetett benned.

Sokat írtam a magyar nyelv csodáiról.

Nem érzékeljük. Csak használjuk. Benne élünk, mint hal az óceánban: nem tudjuk, hogy a csodában élünk. Számunkra természetes. Használjuk, mint egy papírpénzt: sohasem nézzük meg, miféle szimbólumok vannak rajta.

A szavaink valódi jelentését már nem értjük.

Pedig minden szó titkos üzenet.

Jóval több, mint amit először gondolunk róla, s amit a köznapi használatban jelent.

Fogalmunk sincs, hogy lelkünk milyen ősi titkait mondjuk ki e két szóval:

szeretet és szerelem.

Más nyelvek ezt a különbséget nem érzékelik. Sem a lelki, sem a metafizikai különbséget.

Fura, de így van.

Nem különös?

Nincs két szavuk erre.

Csak nekünk.

Ha egy magyar meghallja ezt a szót: szerelem – azonnal tudja, miről van szó. De ha egy olasznak, egy angolnak vagy egy németnek azt mondják: „amore”, „love” vagy „liebe”, nem tudja eldönteni, mit jelent.

Szerelmet?

Szeretetet?

Mindkettőt jelentheti. A nyelvük nem tudja megkülönböztetni. A mondatban lévő helyzetétől függ, hogy mit értenek alatta.

Az élet szellemi titkait látó magyar szem azonban nem engedte összemosni ezt a kettőt; bár hasonlít egymáshoz a két szó, mégis mást jelent.

Ha angolul azt mondod: „I love you”, jelentheti azt, hogy szeretlek. De azt is, hogy szerelmes vagyok beléd.

„I love my mother!": „Szeretem az anyámat.” A szegényes angol nyelvben csak ez az egyetlen szó van. Így is fordítjuk, értelemszerűen, mert ha másik szavunkat használnánk: „Szerelmes vagyok az anyámba!”, azonnal pszichiáterhez vinnének bennünket.

(Freud Ödipusz-komplexusnak nevezi az ilyesmit. És ha ez a mondat egy freudista könyvben áll, így is kell fordítani.)

A kínaiban a szeretet: ai.

Ha hozzátesznek egy másik írásjelet, a qing (érzés) szótagot, akkor ai-qing lesz belőle.

Ezt akkor használják, ha az univerzális szeretetfogalom valami érzelmi, érzéki töltést is kap.

Hasonló, mint a görög erosz.

Ez is valamiféle összevonzást jelent – de érzéki síkon.

És most figyelj jól a szíveddel, de főleg a lelked mélyén élő, s talán már régóta elfelejtett benső élményeiddel, mert megpróbálom lefejtetni mindazt a megkövesedett koszt, ami erre a hétköznapi használatban összefogdosott szóra ráakódott. Lebontom róla, mint tetszhalottról a koporsót, hogy az eleven tapasztalathoz hozzáférjünk.

A szerelemben is van érzékiség.

Hogyne lenne! Forró érzéki vágyódás.

És érzés is! Érzelem is!

Hát persze, hogy van.

Az ember testi lény – is.

De csak az van?

Kérdezd meg magadtól, s a válaszod az lesz, hogy nem!

Nem.

Legbelül van még valami más is.

Más dolog valakit megkívánni, és más beleszeretni.

Ebből az élményedből indulj ki.

Kívánhatsz valakit úgy is, hogy egyáltalán nem vagy belé szerelmes.

Ez nőknél is előfordulhat, bár ott viszonylag ritkábban, mint nálunk, férfiaknál, mert a női lélek „ösztönösen” igyekszik fölemelni ezt a lesüllyedt élményt az alsó csakrák sűrű, érzéki vonzásvilágából a magasabb régiókba, oda, ahol valami más szomszéd is lakik.

Ezért van az, ha nőnek születted, hogy az ölelés előtt kell még az is, hogy valamennyire szerelmes is légy.

És ő is beléd.

Ezért van az, hogy az ölelés után kívánjátok még a gyengédséget is.

Vagyis mit?

Mit kívántok?

Mi az, amit nem kaptatok meg a testtel és a puszta kiejérettel?

A szerelmet.

De mi, férfiak is, csak a nagyon testünkbe süllyedt, húsba zárt állapotunkban érezzük azt az „ájult” kielégülést, azt a „hátat fordítok neki, és alszom”-közönyt, amiről a könyvek beszélnek. Egy férfi, ha szerelmes, nemcsak hálás a nőnek azért, mert megszabadította őt a felgyűlt, csakis egy robbanással levezethető feszültségtől, de jólesik neki még benne maradni az ölelés csendjében, az érintésben, az átkulcsolt lábak összefonódásában, az érzékek nyelvén kifejezhetetlen együttlét örömeiben, hogy „Itt vagy... közel vagy... jólesik az illatod, a bőröd melege... nem engedlek el... akkor sem, ha már messze vagy tőlem...”

A szerelmes férfit nem lehet „kielégíteni” – vagy ha igen, akkor nem szerelmes. Mert az ölelés után az „Azt hittem, végre együtt vagyunk – és lám, mégsem vagyunk együtt!” rejtett szomorúságát is átéli.

Ősi megfigyelés, hogy még a legteljesebb testi kielégülés után is ott marad valami csalódás: hogy nem történt meg az, amit reméltünk – mégsem lettünk egymáséi.

Újra kezdhethetjük az egészet.

A szerelmesek pedig vonakodnak azonnal a test nyelvére fordítani az érzelmeiket, mert úgy érzik, hogy ezzel lehúznak, elrontanak valamit.

A szerelmes fiúk gyakran impotensek. Sóvárognak – mégse megy. Nem azért, mert „még sohasem csinálták” – hanem mert öntudatlanul tudják, hogy ezt a szentséget most össze kell törni.

És ha egy szerelmest – legyen az a legföldhözragadtabb, már-már állati ösztönnel élő, primitív férfi – elhagy a szerelmese, hosszú ideig nem kell neki senki.

Nem impotens lesz; egyszerűen nem hiányzik neki a nő.

Sorsvert ember lesz.

A „Minden a szex!” bajnoka kilókat fogynak napok alatt.

Ilyenkor szoktuk a nemi szervükre és potenciájukra büszke híres kandúrokat kinevetni.

Az már a gyógyulás halvány jele, ha sikerül neki lefeküdni valakivel.

És a szerelmes lányok nem csupán taktikából, hanem egy sokkal mélyebb, lelki okból sem adják oda magukat könnyen és azonnal.

Manapság ez a divat, tudjuk, de természetellenes, rossz divat. Még az állatvilágban sincs így. A lányoknak meg kell tenni, mert tudják, hogy ez a mai korszellem parancsa; félnek, hogy különben elvesztik a fiúkat. De nem szívesen teszik.

Kérdezted már magadat: hol lakik a szerelem?

Biztos, hogy nem az ágyékkodra mutatsz!

Természetesen a szerelem az Egész Emberben van – de az epicentruma csak akkor kerül a nemi szervek tájékára, ha lecsúszik oda.

Akkor valóban ott van.

Nagyon is! Akkor ott van, a szomjas és sóvárgó ölkünkben, ahogy az áramot is ott érzékeljük, ahol összeér a két pólus, a pozitív és negatív, azon a ponton, ahol kisülés van, és fényé izzik az elektromos töltések szerelme.

De aztán, ha a vágy kielégül, nem marad ott.

A szerelem valahol a mellkasod tájékán és a fejedben van. A homlokod mögött, a szemedben. Először nem az ágyékkodban, vagy egy „elvonatott helyen”, a csókra szomjas szádban érzed, inkább a tarkódon, a hajadban, a melled bimbóin, végig a hátgerinceden s a bőröd minden pórusában – de elsősorban az életképzeletedben.

Ez az életképzelet benned van, egész mélyen és középen, valahol ott, ahová akkor mutatsz, ha azt mondod: „én”; onnan, lényed szívéből, közepéből sugárzik ki a szemedbe, a tenyeredbe, az ágyékkodba, de még a lábujjaid hegyébe is.

Mi történik itt, legbelül?

Azt képzeled, hogy megtaláltad önmagad egy elvesztett darabját. Azt képzeled, hogy végre megvan, ami nincs!

Hamvas nevezi így a Mágia Szútrában a léleknek ezt a legbenső, titkos

centrumát, ahol egyszerre él kép, képzelet és képesség: Életképzelet. Itt él a lényed legfájóbb és legősibb hiányérzete, melyet úgy hívunk: szerelem.

Az emberi lélek teljes kozmosz – de itt, legbelül, az életképzeletben mégis hiányzik belőlünk valaki. Ezt a lényünkben kiszakadt hiányt példázza a bibliai borda-történet. Ádámnak – aki akkor még nem férfi volt, hanem Teljes Ember – álmot bocsátott az Úr a szemére, álmában kivette a bordáját s belőle teremtette a társát, Évát. Ebben a pillanatban mint férfi ébredt fel ő is. Már nem Teljes Ember volt többé, „csak” Férfi. És aki hiányzott belőle, ott állt előtte: a Nő. S innen kezdve valaki, akinek bennünk lenne a helye, kívül van, és csak egyetlen misztériummal, a szerelemmel tudjuk visszaölelni, visszaálmódni magunkba. (Jelképes őseink ilyen szerelemben éltek az édenkertben. Ha nincs bűnbeesés, soha gyerekük nem lett volna; sem Káinka, sem Ábelke... mert ők ketten egyek voltak, egymásban éltek, nem hiányzott senki más. De ez a varázslat összetört.)

Mint a nyomorék, megszoktad, sőt természetesnek érzed, hogy csak egyetlen kezed van – de egyszerre itt a másik! És újra a tiéd! Visszatért hozzád, és újra beléd ízesül, oda, ahonnan valaha kiszakadt. És ha elmegy, ha újra eltűnik, úgy érzed, hogy ennek nem szabadna megtörténni... Elveszted! Széttépődsz, megint. És viszi magával lényed egy darabját – újra kiszakad belőled!

Így is mondjuk: „szakítás”.

Milyen jó szó! Érzed? Eltépődtök újra egymástól.

Ez nem lehet!

Fáj! Megint félelmebernek lenni, és fél életet élni – és többé igazán boldognak nem lenni –, ez fáj.

Ezt az elvarázsolts hiányérzetet az érzékiség, vagyis az alsó csakrák tüze természetesen hevíti. Hiszen ott is „szét vagyunk tépve!” Testben is, persze. Elég a közös gyökérből származó két húsos növényt, a nemi szerveinket megpillantani: maga a látvány is azt sugallja, hogy ezek valaha egyek voltak, egyetlen, közös gyökérből vált ketté ez a két vérrel teli, húsos virág; újra össze kellene forrasztani őket, mert összevalók. Testben élni azt jelenti, hogy a gyökereink lent vannak, az idegekkel és hajsálerekkel sűrűn behálózott, érző-vérző anyagban – de a Szerelem az följebb van, jóval följebb, és akkor is él, és akkor is megmarad, ha semmiféle testi kielégülést nem talál.

Az érzéki vonzódás természetesen mélyen benne él a szerelemben.

Az érzelmi feszültség is, az energiák felgyülemelése és kirobbanása; a vonzás és taszítás, az önfelelt boldogság és az újra visszatérő sivárság.

Az ölelésben a test is hazatalál.

De ennél sokkal több is történik!

A „szerelem” szavunk a világ legmélyebb szellemi tényét mondja ki: a polaritás nagy törvényét.

A SZERELEM: A DUÁL SZERETET.

Két „félbevágott” lélek egységélménye.

Ez a lényeg.

Más nyelvek nem találtak erre szót.

Nem tudom miért, de így van.

Mint minden szeretetfajta, ez is „egység-élmény”, de semmi mással nem azonos, és a többihez nem is nagyon hasonlítható.

Nem barátság, nem szülői szeretet, nem gyermeki szeretet, nem testi szeretet, nem „felebaráti” szeretet – pedig ezek is mind-mind mély és alapvető állapotai a lelkünknek.

A Szerelem más.

A Szerelem döbent rá a lelket, hogy ő csak egy fél.

És a másik felét magába szeretné ölelni, és eggyé akar válni vele. Arcát beleálmodja a saját arcába, testét a testébe, lelkét a lelkébe, hajával akar takarózni, ujjá hegyével érezni és a nyelvével ízlelni és a szemével látni – belelép, visszaálmodja magát bele, és többé nem kíván külön lenni és félbetörten élni.

Szerelmesek, ha ölelkeznek, nem akarnak szétválni, soha többé.

Testükben ugyan kisül a testi energiák feszültsége, de a lelkükben soha. Mert ha ez megtörténne, egy olyan Óshiány szűnne meg, mely a teremtés kezdete óta él... bennem?...

Benne?...

Bennünk?

Ha létrejönne ez a csoda – vagyis az eggyé válás –, soha többé nem hiányozna semmi.

Visszaállna a paradicsomi állapot.

(A tantra és a taoista jóga ezt célozza meg: nem engedi testi síkon kisülni a találkozás misztériumát, nem engedi a fizikai orgazmust – fölrepíti a párt a legmagasabb szférába, a hús fölé, a lélek fölé, hogy szellem a szellemmel ölelkezzen, s ott váljon a kettő eggyé.)

De amíg ez nem jön létre: minden hiányzik.

Az érzéki ember kielégülni – a szerelmes beteljesülni akar.

Ha ez létrejönne, soha nem tudnánk, mi az, hogy egyedül. Nem is kéne embernek születni és meghalni, mert amit kerestünk, megvan.

De amíg ez a beteljesülés nem jön létre, mindig egyedül vagyunk.

Mindig.

Akárhányan vesznek körül. És akármennyire szeretjük őket.

Istenhez imádkozni a kettőnek együtt kell.

Ahogy ez valaha, az emlékezetünk előtti ősállapotban volt.

S Hozzá visszajutni – a jelképes édenkertbe, ahol a szétszakadás történt –, csakis együtt lehet.

Ezért van az, hogy – és most figyelj jól az élettapasztalatodra! – bármilyen nagy fájdalom egy szülő, egy gyermek, egy testvér vagy egy barát elvesztése, utánahalni senki sem akar.

De a szerelmi öngyilkosság, a közös halál vagy egy öntudatlan, pszichoszomatikus utánazuhanás nagyon gyakori.

Nem is kell ehhez fiatalnak lenni.

Meghal az élettársam – és lelkem sebesült mélyvalósága varázsol a testemben egy olyan betegséget, hogy én se maradhatok itt tovább.

Elmegy az öreg apuka, s a gyerekek aggódhatnak, mert tudják, hogy hamarosan a mama is utána megy.

Pedig semmi baja sincs.

Csak hiányzik a társa.

(Ezek azonban rendszerint vak, átlátatlan tettek. A Lélek nem ismeri ilyenkor sem a saját, sem a másik inkarnációjának teljes értelmét. A Hiány cselekszik benne, és nem a sors ismerete. Ha ismerné a magasabb Akarat célját, tudná, hogy a „veled”-nek éppúgy mélységes oka és értelme van a Létben, mint a „nélküled”-nek.)

Ehhez a semmi máshoz sem hasonlítható összetartozáshoz találtak az őseink egy szót.

Ez a szerelem.

Szerelem nélkül senki sem él!

Soha, senki.

Ez az emberlét főszava – s ezért ez benne van minden emberben.

Aki nem szerelmes – az is szerelmes, csak nem tud róla.

Abban lappang.

Néha egy életen át.

Nem jön felszínre.

De ha nem is tudatosul benne, mert egész jól hozzászokott a sivár hétköznapokhoz, a magányhoz, a gyorsan elsuhanó, unalmas naptári időhöz, és azokhoz a kedves emberekhez, akik akkor is távolabbi lelkek maradnak, ha közel állnak hozzá, és nagyon szereti őket; egyszóval, ha megszokta ezt a fél-test, fél-lélek fél-ember életet, a kérdése – a nem is tudja, kinek szóló kérdése – mégis ott van az „életképzetében”:

– Szeretsz engem?

És ha a válasz: „Igen” – a szerelem előbb-utóbb akkor is elmúlik.

Itt minden elmúlik.

Elhervad.

Vagy úgy, hogy benned, vagy úgy, hogy bennem. Néha mindkettőnkben. Élünk, élünk egymás mellett – de ez már mégsem az! És ha a megszokás nem tudja kihúteni és elhervasztani a csodát, és még mindig lángol – akkor a halál vet véget neki.

Ez egy túl magasról jött szó.

Túl forró. Túl isteni. Mint egy távoli végső valóságból lezuhant meteor.

Ezért „beteljesült szerelem” nincs. A világirodalomban ilyen nem is létezik, mert a legnagyobbak tudták, hogy ez csak akkor jöhet majd létre, ha mi magunk is beteljesedünk.

Utunk legvégén.

Addig a legtöbb, amit átélhetünk itt, a múlandóságban: ízelítő az örökkévalóságból.

Ez a szerelem.

Ezért van ebben a szóban a legnagyobb boldogság és a legkeserűbb, leggyötrőbb fájdalom.

Édes hazatalálás és szorongással teli, halálos hontalanság.

Öröklét-élmény, hogy nem hiányzik semmi már – és minden árvaságnál fájdalmasabb elhagyatottság.

Olyan, mint fény és sötétség együtt.

Nincs külön.

Az emberlét csúcserőlménye ilyen kettős.

Bölcs az, aki mindkettőben örömet talál.

És most térek vissza az ígéretemhez.

Azt írtam... emlékszel? – azt írtam, hogy Tevje és hitvесе szerették egymást.

Mit jelent itt ez a szó?

Most már a házasságról beszélgetünk.

A házasságnak lehet ugyan szerelem-alapja, de ez hamar átalakul, mivel már nem két ember ügye! Egy „nagy szerelemben” nem férnek bele a gyerekek és a rokonok. Annak ott kéne végződni az esküvőn, amikor kimondják: „Igen”. Csók – és függöny. Még a rokonság sem jöhetne el, papa sem, mama sem, barátok se, senki – mert ez két lélek misztikus magánügye.

Amíg szerelem.

Ha azonban ebből család lesz, az már nem „szerelmi történet”.

Egy családban már nem lehet megélni a dualitás vad, és csakis két lélekre tartozó drámáját.

Más minőségű szeretetnek kell belépni ahhoz, hogy ebből család legyen! És ennek más lélektana, metafizikája, célja és dinamikája van.

Ezt főleg azoknak mondom, akik szerelemből nőszülnek, s utána nem tudnak már mit kezdeni az egésszel. Nem fedezik fel, hogy közben egy óriási

műfajváltás történt. Más misztérium lép az életbe. A mai ember őrületes tévedésben van, amikor azt hiszi, hogy a szerelem biztos alapja lehet egy jó házasságnak.

Szó sincs róla!

Indulhat szerelemmel – de nem folytatódhat vele, mert teljesen másról szól már az egész.

Rómeó és Júlia történetét folytatni lehetne úgy is, hogy nem halnak meg, hanem elmenekülnek Veronából. Júlia négy gyereket szül, az egyik korán meghal, a másik egy kicsit beteges, gyenge a tüdeje, s az öregedő Rómeó, amíg bírja a fájós dereka, vívóleckéből tartja fönn a nehéz körülmények között tengődő, száműzött családját. Aztán jönnek az unokák... Júlia nagymama lesz; valaha szűziesen szép arca fura lett ráncosan és fogatlanul. De ez már nem szerelmi, hanem egy más minőségű szeretettörténet; másról szól, mint a shakespeare-i mese, ahol ők, csakis ők ketten az egész világ ellen éltek, és a halálban örökre találkoztak.

Ez már sorstörténet.

Érzed a különbséget?

És most mondom ki a lényegét:

A házasság: sorsközösség. Alapja ennek is a férfi-nő kapcsolata, de ez hamar kiszélesül, s lesz belőle gyerekszeretet, emberszeretet, rokonsági viszonyok, munkakapcsolatok, barátságok; létharcok, küzdelmek a megélhetésért. Főleg egymásért. Manapság pedig egy újabb frontot is kell nyitni: harcolni kell egy beteg és tébolyult társadalom ellen, mely az ilyen sorsközösségeket – éppúgy, mint az életünket és lelkünket – föl akarja dúlni.

Őrült világban élünk.

A családban élők legnagyobb gondja: hogyan tudjuk megvédeni magunkat egy olyan világgal szemben, mely a valódi szeretetet nem ismeri, sőt gyűlöli és szétrombolja? A mai életünk soha nem tapasztalt módon vált egocentrikussá.

Kemény lett. Durva, anyagias és önző.

Sok tekintetben aljas.

És hazug.

A családról csak papolnak – valójában olyan zaklatott, kaotikus és tébolyult világot kényszerítenek ránk (kívül-belül!), mely alapjaiban szétrombolja.

Lényünket ez a kor oly mértékig teszi önzővé, hogy szeretetképtelenné válunk. Én-pánikban élünk. Én-görcsben. S ha önmagunkkal rossz viszonyban élünk, hogyan éljünk bárkivel jó viszonyban? A család: maradandó közösség. Ennek egybetartásához kitartás kellene. Főleg: önfeláldozás. Az én-pánikban élő ember azonban úgy érzi, hogy lemarad valamiről; áldozatképtelen.

A családban azt a lázas szerelemmámort, mely csakis két lélek

összecsapódása, már nem lehet megélni – még a feleségünkkel sem! Mert akkor továbbra is csak ő kell nekem! Csakis ő, senki más! És ha mi ketten mindig egymás szemébe nézünk: mi lesz a többiekkel? A gyerekek csak zavarnak. Ha valahol megtörténik, hogy folytatódik tovább a családban a kétszemélyes szenvedélytörténet, az én-te dráma, vagyis a szerelem, ott a házaspárnak nagyon okosan és ügyesen vigyázni kell arra, hogy a kettőjük között húzóó ívfénynek a sugarába a gyerekeket is bevonják valahogy, különben nagy sérüléseket okoznak nekik, mert úgy élik meg sorsukat a családban, mint másodlagos teremtmények. Statiszták maradnak. Terhes és fölösleges néma szereplők egy vad, kétszemélyes szerelmi drámában.

A szerelem: elvakultan, önfeledten és rögeszmésen csakis a kettőnk ügye! S mint ilyen, süket, közönyös, sőt néha kegyetlen is a környezetéhez. Átlép az apán, az anyán, a barátokon, az érdekeken, a józan megfontolásokon: ha kell, odadobunk érte mindenkit.

Nem ritkán a gyerekeinket is.

Sajnos.

S itt van az áldozat drámája: amikor le kell mondanunk erről az Én-Te mámorról – a többiekért.

Gyakori, mindennapi válságunkról beszélünk most.

És ha egy házasságba, mely sorsközösség, betör kívülről a szerelem, annak rendszerint olyan hatalmas intenzitása és metafizikai ereje van, hogy minden más eresztéket szétbont, és darabokra zúz.

A szerelem úgy működik, mint a fanatikus vakhit – ha kell, meghalunk érte. S fölálldozunk érte másokat is. Még akkor is, ha lelkifurdalásunk van miatta egy életen át.

A két szerelmes egymás szemébe mered, senki mást nem látó, vak tekintettel. Csakis Őt, a másikat nézi mindkettő – s közben nem veszik észre, hogy körülöttük lángol a világ, melyet ők gyújtottak fel.

A mai ember, bár mindezt gyakran megéli, sajnos nem tudatosul benne a különbség. A kétfajta szeretet spirituális minőségét nem tudja szétválasztani, s azt hiszi, hogy a szerelemhez minden esetben joga van!

Nem veszi észre, hogy más istent imád, ha szerelmes, és mást, ha a feleségét szereti.

Tevje nem azt kérdi a feleségétől, hogy szeretsz-e engem.

Angolul ugyanis ezt nem lehet pontosan kifejezni.

Hanem azt kérdi: szerelmes vagy belém?

És hitvese, Golde, lényegében azt mondja neki, okosan és őszintén, hogy: Nem! Nem vagyok beléd szerelmes, nem is voltam soha – én szeretlek téged.

Szereti a férjét, bölcs, odaadó, megkarcolhatatlan gyémánt-szeretettel.

Apa-Anyaisten szeretete ez, mely egy világot teremtett, s a halálig, sőt még azon túl is felelős ezért a viláért.

Egy ilyen Sorsközösségben nem fordulhat elő, hogy bármelyikük is elinduljon az önmegvalósításnak azon az útján, amin a Rómeók és a Júliák járnak.

Lehetetlen.

A hinduk azt tanítják, hogy Istenhez sok ösvény vezet.

Van például a bhakti jóga és van a tantra jóga ösvénye. Az egyik úton a Sok, a másikon a Kettő egybeölelése révén üdvözülünk. Az egyikben mindenkit átölelek – a másikon csak azt az egyetlen egyet. Bármelyiket járjuk, mindkettő lehet a felébredés útja. Mindkettő lehet megváltás és végső beteljesülés.

Egyet nem lehet.

A kettőt összekeverni.

Azt nem lehet.

Két úton nem lehet egyszerre járni.

Mert ahhoz egyiket a másikért el kell árulni.

Ez a drámai kérdés a mi életünkben szüntelenül fölbukkan: vagy a családomat árulom el, vagy a szerelmemet.

Sokszor előfordul, hogy mindkettőt eláruljuk.

Tudnunk kell, melyik út a miénk – és azon kell maradni.

Egyetlen pont van, egyetlen, legvégső, misztikus pillanat, amikor ez a két ösvény összefonódik, úgy, hogy szétválasztani már lehetetlenség! Ez a legvégső pillanat. A legmagasabb lélekállapot.

Ha azt kérdezed – a szakrális magyar nyelv ismeretében –, hogy akkor mi az Istent szeretjük-e, vagy szerelmesek vagyunk belé? – azt felelem, hogy mindkettő, egyszerre.

„Ez az én szerelmes fiam – mondja az Úr a fiáról –, őt hallgassátok.”

Ez a legszebb magyar szó. És a legpontosabb. Összeölelve a kettő. Szétválaszthatatlanul.

Ez az a pillanat, amikor nyelvünk a két szót egybefonja. Istenben az ösvények találkoznak. Szerelmes fiam s apám.

S amikor Jézus Pétertől azt kérdi: Szeretsz engem? – többször is elismétli, és mindkét szóval megkérdi tőle. A szerelmet is, és a szeretetet is megkérdi. Mert a tét itt már nemcsak az Én és a Te drámája, hanem az is, hogy az embernek az Istennel való egysége helyreállt-e. Ha ez megtörténik, a kettőt együtt úgy hívja a hagyomány, hogy teleiosz. Teljesség.

Ahol a szeretet és szerelem egyé válik. Erről szól az Énekek éneke.

Aki családot akar – és ez manapság hősies vállalkozás –, annak a világ ellen kell élnie. Ernyőt kell vonnia a családja köré, mint egy álarcos védőköpenyt

kolerajárvány idején. Meg kell szűrnie még a levegőt is.

Ezt a védőköpenyt borította Tevje a családja köré. (Amíg képes volt rá. A romlást nem tudta megállítani, szegény.) Ezt a köpenyt nem szerelemnek hívják – ami egyébként szent –, hanem szeretetnek.

Ez nemcsak érzelem, hanem józan és értelmesen átlátott felismerése annak, hogy ők összetartoznak, s hogy Istennek – és önmaguknak – felelnek egymás sorsáért.

Ezt tudni kell!

Hogy összetartozunk! Együtt játszunk az életet. Együtt öregszenk. Egymás karjában halunk meg.

És főleg: segítünk egymásnak élni.

Nemcsak anyagi, de lelki, s főleg szellemi értelemben.

Ehhez nem elég a meleg érzelem – ehhez tudás is kell.

Tudni kell, hogyan vagyunk képesek megóvni magunkat és a hozzátartozóinkat attól, hogy bele ne romoljunk ebbe a mai értelmetlen és lélektelen életbe.

Nehéz árvízben, amikor minden értéket darabokra törve sodor a szennyes áradat, biztonságos szigetet teremteni.

Most erre van szükség.

2008

Tartalom

- [Sírva vigad a magyar](#)
- [Ha itt megváltozunk – megváltozik minden!](#)
- [Varázskő](#)
- [Aki nem táncol, nem ismeri a misztériumot](#)
- [A Bolond](#)
- [Ördögűzés](#)
- [Aszkézis](#)
- [Mit mond?](#)
- [A térkép](#)
- [Lilike](#)
- [Össztánc](#)
- [Jancsi és Juliska](#)
- [Köszönöm a tüzet!...](#)
- [Titok](#)
- [Láss visszanezve!](#)
- [Hol az oroszlán sörénye?](#)
- [Kettőt szeretni](#)
- [Holtakat szeretni](#)
- [Az orrszarvú és a madara](#)
- [Fej és ön Fej](#)
- [Fáj!](#)
- [Morfium](#)
- [Az én káposztám](#)
- [Mobiltelefon](#)
- [Sors](#)
- [Nem látjuk egymást](#)
- [Mi van a levegőben?](#)
- [Bohócok](#)
- [Szeretsz engem?](#)
- [Hol lakik a szerelem?](#)